

ISSN 2076-5843

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 1

Черкаси – 2016

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009**

Журнал розрахований на економістів, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455.

Випуск № 1 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №4 від 11.02.2016).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Боєчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Економічна теорія»); Проциликіна А.М., к.е.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Економічна теорія»); Мігус І.П., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Мірошник В.В., к.е.н. (відповідальний секретар напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Єжі Веславські, д.е.н., проф. (Польща); Єфіменко Н.А., д.е.н., проф.; Кирилюк Є.М., д.е.н., доц.; Пасека С.Р., д.е.н., проф.; Петрова І.Л., д.е.н., проф.; Пузіков В.В., д.е.н., проф. (Білорусь); Соловйов В.М., д.ф.-м.н., проф.; Шпильова В.О., д.е.н., доц.

За зміст публікації відповідальність несуть автори

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра менеджменту та економічної безпеки, тел. (0472) 37-11-15
web-сайт: www.ejournal.cdu.edu.ua
e-mail: natazachosova@ukr.net

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 368.041

АНДРІЄНКО Василь Миколайович,
доктор економічних наук, доцент, професор
кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
КОБКО Роман Васильович,
аспірант кафедри економічної безпеки,
Національна академія внутрішніх
справ України, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено сучасні підходи до управління ризиками. Проаналізовано основні етапи управління загрозами і ризиками в діяльності суб'єктів господарювання. Вивчено основні методи управління ризиками і методи зниження ризику. Запропоновано авторське визначення поняття «управління ризиком» з позицій економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: ризик; загроза; управління ризиком; зниження ризику; страхування.

Постановка проблеми. Ризики стають невід'ємною частиною економічних відносин господарського механізму підприємства, оскільки значною мірою впливають на фінансові результати господарської діяльності і спричиняють виникнення потреби у створенні відповідних механізмів управління ними.

Страхування як система економічних суспільних стосунків пов'язана з категорією ризиків. Проте не кожен ризик може бути прийнятий на страхування. Множинність ризиків, властивих господарському, соціальному життю суспільства, економічному і особистому життю людини, вносить елемент невизначеності, пов'язаний з чеканням можливих збитків, що є проявом негативної дії ризиків. В той же час веденню підприємницької діяльності, здійсненню різного роду торгівельних, інвестиційних операцій також внутрішньо властивий певний комерційний ризик. В процесі управління персоналом можлива поява інформаційного та кадрового ризику, які також потребують управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти розробки системи управління економічними ризиками на підприємстві досліджували відомі зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як Дж. М. Кейнс, Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Найт, А. Пігу, Ж.-Б. Сей, У. Сеніор, А. Сміт, Г. фон Тюнен, Й. Шумпетер, В. Шарп, В. Апопій, Г. Башнянин, О. Біла, В. Загорський, Г. Великоіваненко, Е. Величко, Г. Вербицька, В. Вітлінський, Ю. Єрмольєв, Я. Качмарик, І. Копич, Ю. Лисенко, А. Мазаракі, Н. Машина, Б. Мізюк, С. Наконечний, М. Павлишенко, В. Точилін, І. Шевченко, О. Ястремський та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, у науковій літературі не отримали належного висвітлення методи управління ними при забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Мета та завдання дослідження полягають у дослідженні сутності та методів управління загрозами та ризиками в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених існують різні визначення поняття “управління ризиками”. Авторами було систематизовано основні підходи та представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Сучасні підходи до трактування поняття «управління ризиками»

Підхід	Визначення	Автор
як наукова дисципліна	синтетична наукова дисципліна, яка вивчає вплив на різні сфери діяльності людини випадкових подій, які завдають фізичні і матеріальні збитки	Хохлов Н. В. [1, с.9]
як наука	наука про забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику	Лук'янова В.В. [2, с.112]
як процес	багатоступінчастий процес, ціллю якого є зменшення або компенсація збитків для об'єкта при настанні несприятливих подій	Хохлов Н. В. [1, с.16]
	процес розробки та впровадження програми зменшення будь-яких випадкових виникаючих збитків (втрат)	Лук'янова В.В. [2, с.112]
	процес виявлення й оцінювання ризиків, а також вибір методів та інструментів управління для оптимізації ризику	Шпандарук В. О. [4, с.242]
	ітеративний процес з чітко визначеними етапами, за допомогою якого менеджери можуть ясно уявити ризики, з якими стикається їх організація	Доба Н.М. [7, с.28]
як результат прийняття рішень	прийняття рішень в процесі управління підприємством з урахуванням ризиків, що впливають на його діяльність	Лопатовський В. Г. [3, с.105]
	не тільки заходи щодо зменшення негативного ефекту впливу виникаючих ризиків на досягнення цілей компанії, але й рішення, прийняті в умовах ризиків, які можуть принести додатковий дохід компанії в прогнозованому періоді	Сліпачук С. [6, с.86]
як система	система цілеспрямованих заходів, які передбачають виявлення, оцінку ризик-факторів, які негативно впливають на життєдіяльність підприємства, розробку механізмів протидії їх впливу	Карпунцов М. [5, с.73]

Складено авторами на підставі [1-7]

Лопатовський В. Г. зазначає, що управління ризиками надає керівнику підприємства інформацію про:

1) наявні ризики, що впливають на діяльність підприємства, їх взаємозв'язки, можливість появи нових видів ризиків;

2) ймовірність настання ризикових подій, величину збитків внаслідок їх впливу, допустимий рівень ризиків, можливості зменшення ризиків;

3) потребу збільшення певного виду ресурсів – інформаційних, трудових, фінансових, матеріальних внаслідок впливу ризиків на діяльність підприємства [8, с.185].

Система управління ризиками складається з *двох підсистем*: керуючої (суб'єкта управління) та керованої (об'єкта управління).

Суб'єктом управління ризиками є спеціальна робоча група, яка здійснює управління ризиками, до складу якої входять керівники, фінансовий менеджер, маркетолог, економіст, юрист, спеціаліст зі страхування, залучені фахівці тощо.

Об'єктом управління є сукупність ризиків, які впливають на діяльність підприємства, його взаємовідносини з партнерами, конкурентами, кредиторами.

Процес впливу суб'єкта управління ризиками на об'єкт управління, тобто процес управління ризиками, може здійснюватись лише за умови обігу певної інформації між керуючою та керованою підсистемами.

Процес управління ризиками в багатьох наукових працях [1, 3-5, 7, 9-16] характеризується різноманіттям поглядів на *етапи управління ризиками*, їх послідовність та взаємозв'язок.

Група науковців, такі як Хохлов Н.В. [1], Доба Н.М. [7], Матвійчук А.В. [12], в процесі управління ризиками виділяють лише декілька послідовних етапів. Так, наприклад, Доба Н.М. [7, с.28] акцентує увагу на таких етапах процесу управління ризиком: 1) встановлення контексту ризику (визначення стратегічних і тактичних цілей); 2) аналіз ризику; 3) ранжування і відбір ризиків; 4) вплив на ризик.

Хохлов Н.В. [1, с.16] і Матвійчук А.В. [12, с.13-14] розглядають такі, на їхню думку, основні етапи процесу управління ризиком:

- 1) аналіз ризику (виявлення, оцінка);
- 2) вибір методів впливу на ризик при оцінці їх порівняної ефективності;
- 3) прийняття рішень;
- 4) вплив на ризик (зниження, зберігання, передача);
- 5) контроль та коректування результатів.

Дослідники Андреева Т.Є. [9] і Стешенко О.Д. [15] розглядають управління ризиками на підприємстві як безперервний (замкнутий) процес. Так, наприклад, Андреева Т. Є. акцентує увагу на власних послідовних етапах замкнутого процесу управління підприємством в умовах ризику.

Автори Перекупнєва Т.В. [5] і Карпунцов М. [13] в процесі управління ризиками не виключають можливості прийняття рішення про повернення на попередню стадію для її перегляду, і за потреби, внесення коректив з метою подальшого ефективного управління. Особливістю дослідженого процесу управління ризиками, запропонованого цими авторами, є те, що він не утворює замкнутого циклу.

Науковці Вітлінський В.В. [10] та Лук'янова В.В. [11] більш детально розглядають процес управління ризиками, в якому на етапах аналізу ризику та визначення методів управління ним пропонують прийняти рішення – обрати один або декілька варіантів дій. Запропоновані вченими процеси управління ризиками також є не замкнутими.

Процес управління ризиками, запропонований Лук'яновою В.В. [11, с.182-188], охоплює такі етапи:

- 1) визначення (формулювання) мети;
- 2) визначення меж ризику;
- 3) встановлення факторів і джерел ризику;
- 4) розпізнавання ризику;
- 5) оцінювання ризику;
- 6) розрахунок або встановлення гранично допустимих рівнів різних видів ризику.

З позицій економічної безпеки основні етапи управління загрозами та ризиками розглядають Мігус І.П. та Лаптев С.М, які наводять модель взаємозв'язку загроз діяльності суб'єкта господарювання та ризику втрати його фінансових ресурсів, що складається з наступних етапів (рис. 1).

Традиційно виділяють наступні основні методи управління ризиками [13]:

- 1) контроль за ризиком:
 - 1.1 відмова від ризиків шляхом припинення діяльності або володіння активами, пов'язаних з можливими збитками;
 - 1.2 диверсифікація діяльності, активів і інших схильних до ризику об'єктів;
 - 1.3 проведення превентивних заходів.
- 2) утримання ризиків:
 - 2.1 створення цільових резервів і фондів;
 - 2.2 самострахування;
 - 2.3 кептивне страхування;
 - 2.4 участь в несенні ризиків.
- 3) передача ризиків:
 - 3.1 страхування;
 - 3.2 кредит;
 - 3.3 інші методи (хеджування, сек'юритизация).

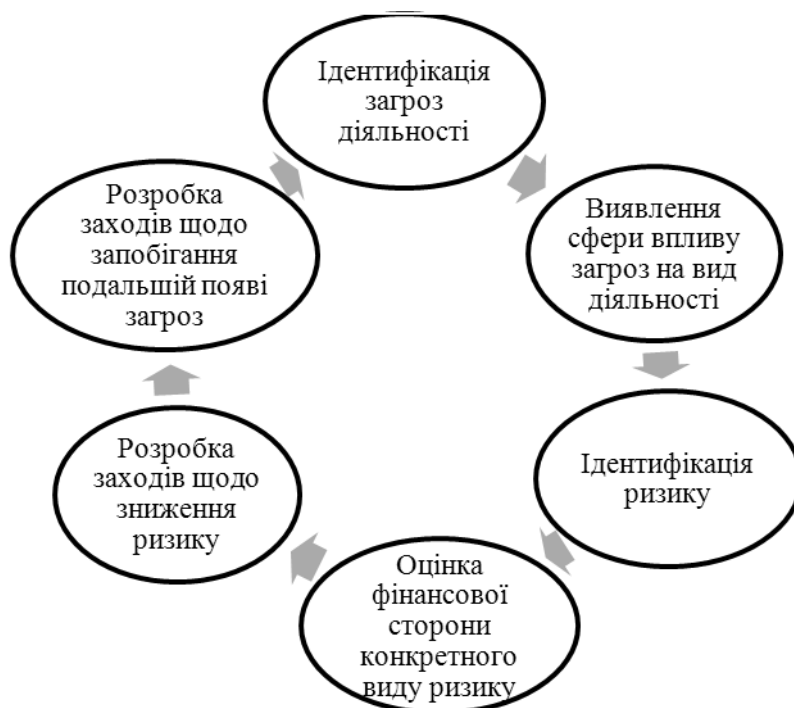

Рис. 1. Модель взаємозв'язку загроз діяльності суб'єкта господарювання та ризику втрати його фінансових ресурсів

Складено особисто автором [12]

Ряд вітчизняних авторів до основних методів зниження ризиків відносять:

- страхування,
- отримання додаткової інформації,
- розподіл ризику,
- лімітування,
- резервування,
- диверсифікація,
- деривативи [14-17].

В російській економічній літературі відокремлюють ще такі методи, як перевірка партнерів з бізнесу та умов укладання контрактів, бізнес-планування, добір персоналу підприємства, організація захисту комерційної таємниці [18].

Відокремлення тих чи інших методів попередження і зниження ризику залежить насамперед від ідентифікації ризиків, класифікації та здійснення моніторингу у різних сферах діяльності, виявлення суттєвих і нехтування несуттєвими, а також використання різних методик для аналізу ризику з урахуванням поведінки його суб'єктів. У виробничо-господарській діяльності підприємства використовують такі поширені інструменти мінімізації ризику: бартер, оренда, лізинг, факторинг, інжиніринг, консалтинг тощо.

Методи зниження ризику поділяють на:

- *зовнішні* – страхування, розподіл ризику, деривативи, лобіювання корпоративних інтересів, перетин за складом органів управління організацій, об'єднання, злиття.
- *внутрішні* – бізнес-планування, лімітування, резервування, здобуття додаткової інформації, диверсифікація, захист комерційної таємниці, підбір персоналу, перевірка партнерів по бізнесу, створення венчурних підприємств.

Страхування є одним із найпоширеніших та практично універсальних способів зниження ризику. Суть страхування полягає у переданні ризику за певну визначену плату (страховий внесок) страхувальником (фізичною або юридичною особою)

страховику (страховій організації). За умов настання передбачених страховим договором подій (страховий випадок) страховик повністю або частково відшкодовує страхувальнику збитки (страхова сума). Відшкодовані страховиком збитки називають «першим ризиком», а невідшкодовані – «другим ризиком».

Висновки та перспективи подальших розвідок. Провівши дослідження поняття управління ризиками, яке існує в економічній літературі, авторами було запропоновано власне поняття: «управління ризиком» – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з ідентифікацією та оцінкою ступеня можливого впливу загроз на систему економічної безпеки суб'єкта господарювання, та застосування методів їх нейтралізації.

Саме такий підхід дозволить всебічно досліджувати вплив загроз на стан системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Хохлов Н. В. Управление риском: [учеб. пособие] / Н. В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 239 с.
2. Лук'янова В.В. Теоретичні аспекти управління підприємством в умовах невизначеності / В. В. Лук'янова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4, Т.1. – С. 111-116.
3. Лопатовський В. Г. Оцінка необхідності використання процесу управління ризиками на підприємстві / В. Г. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 6, Т.1. – С. 105-108.
4. Шпандарук В. О. Вдосконалення управління ризиками підприємств на засадах реалізації превентивних заходів / В. О. Шпандарук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – №3, Т.1. – С. 241-244.
5. Карпунцов М. Управління ризикостійкістю підприємства / М. Карпунцов // Економіка та держава. – 2008. – № 9. – С. 72-74.
6. Сліпачук С. Що таке ризик-менеджмент? / С.Сліпачук // Контроль. – 2009. – № 4. – С. 86-93.
7. Доба Н.М. Риск-менеджмент: [конспект лекцій] / Н. М. Доба; Одес. нац. политехн. ун-т. – О.: Наука и техника, 2009. – 108 с.
8. Лопатовський В. Г. Організація процесу управління ризиками на вітчизняних підприємствах / В. Г. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – №4, Т.3. – С. 184-188.
9. Андреева Т. Є. Ризик у ринковій економіці: [навч. посіб.] / Т. С. Андреева, Т. Е. Петровська. – Х.: "Бурун и К", 2005. – 128 с.
10. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: [навч.-метод. посіб.] / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
11. Лук'янова В. В. Економічний ризик: [навч. посіб.] / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 262 с.
12. Мігус І.П., Лаптев С.М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання // Ефективна економіка. – №12. – 2011. – режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. Страхування : Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
14. Артемонова Н.С., Продіус О.І., Черкесова С.О. Багатофакторні моделі прогнозування банкрутства суб'єктів підприємництва // Тр. Од. пол. універ. – 2002. – Вып. № 1 (17). – С. 271-274.
15. Богатырев А.М., Голубёв Е.А. Применение метода Дельфи в процессе разработки стратегического плана // Регіональні перспективи. – 2000. – №23. – С. 21-23.
16. Гранатуров В.М., Шевчук О.Б. Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу. – К.: Зв'язок, 2000. – 152 с.
17. Донець, Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання [Текст]: навч. посібник / Л. І. Донець. К.: Центр навч. літ-ри, 2006. 312 с.
18. Дубров А.М., Лагоша Б.А., Хрусталева Е.Ю. Моделирование рисков ситуаций в экономике и бизнесе. М.: Финансы и статистика, 2005 – 389 с.

References

1. Hohlov, N. V. (1999). *Upravlenie riskom*. Moscow: JuNITI.
2. Luk'janova, V. V. (2006). Theoretical aspects of business management under uncertainty. *Visnyk Hmel'nyts'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 4 T.1, 111-116.
3. Lopatovs'kyj, V. G. (2008). Assessment of the need for risk management in the enterprise. *Visnyk Hmel'nyts'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 6 T.1, 105-108.

4. Shpandaruk, V. O. (2010). Improving risk management enterprises on the basis of the implementation of preventive measures. *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 3 T.1, 241-244.
5. Karpuncov, M. (2008). Risk management stability Company. *Ekonomika ta derzhava*, 9, 72-74.
6. Slipachuk, S. (2009). What is risk management? *Kontrol'*, 4, 86-93.
7. Doba, N. M. (2009). *Rysk-menedzhment*. Odessa: Nauka y tehnika.
8. Lopatovs'kyj, V. G. (2006). Organization of risk management in domestic enterprises. *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 4 T.3, 184-188.
9. Andreeva, T. Je. & Petrovs'ka, T. E. (2005). *Ryzhyk u rynkovij ekonomici*. Kharkiv: Burun y K.
10. Vitlins'kyj, V. V. & Verchenko P. I. (2000). *Analiz, modeljuvannja ta upravlinnja ekonomichnym ryzykom*. Kyiv: KNEU.
11. Luk'janova, V. V. & Golovach, T. V. (2007). *Ekonomichnyj ryzhyk*. Kyiv: Akademydav.
12. Migus, I. P. & Laptjev, S. M. (2011). The need for the distinction between "threat" and "risk" in the diagnosis of economic security undertakings. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua>.
13. Osadec', S. S. (Eds). (2002) *Strahuvannja*. Kyiv: KNEU.
14. Artemonova, N. S., Prodius, O. I. & Cherkesova S. O. (2002). Multivariable model predicting bankruptcy entities. *Tr. Od. pol. Univer*, 1 (17), 271-274.
15. Bogatyrev, A. M. & Golubjonkova E. A. (2000). Application of Delphi method in the process of developing a strategic plan. *Regional'ni perspektivi*, 23, 21-23.
16. Granaturov, V. M. & Shevchuk, O. B. (2000). *Ryzyky pidpryjemnyc'koi' dijal'nosti. Problemy analizu*. Kyiv: Zv'jazok.
17. Donec', L. I. (2006). *Ekonomichni ryzyky ta metody i'h vymirjuvannja*. Kyiv: Centr navch. Litry.
18. Dubrov, A. M., Lagosha, B. A. & Hrustalev, E. Ju. (2005). *Modelirovanie riskovyh situacij v ekonomike i biznese*. Moscow: Finansy i statistika.

ANDRIENKO Vasil Mykolayovych,

Doctor of Sciences (Economy), Professor, Department of Management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky;

KOBKO Roman Vasylovych,

PhD student, Department of Economic Security,
National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv

THREAT MANAGEMENT IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF BUSINESS ENTITIES

Abstract. Introduction. Risks are an integral part of economic relations in economic mechanism of enterprise, and it largely affect the financial results of economic activities and give rise to the need to create mechanisms of management. **Purpose.** The purpose and objectives of the research are to study the nature and management of threats and risks in the economic security system of business entities. **Methods.** In the article methods of induction and deduction, the method of abstraction, logical and historical approach to the study of economic processes and phenomena are used. **Results.** The studies of modern approaches to risk management are examined. The main stages of threats and risks management in the business entities are counted. The basic risk management techniques and methods to reduce risk are demonstrated. The authors definition of "risk management" from the standpoint of economic security of businesses is offered. **Originality.** The modern approaches to the interpretation of the concept of "risk management" are systematized. It is established that the risk management system consists of two subsystems: control (regulator) and managed (facility management). The basic methods of risk management are described. Methods of risk reduction are concretized. The model of the relationship of the entity threats and risk of losing its financial resources is offered. **Conclusion.** After some investigation among the concepts of risk management, which exists in the economic literature, the authors were invited to the very notion of "risk management" - a set of economic relations related to the identification and assessment of the degree of possible impact of threats to economic security system of the entity and application methods of neutralization.

This approach will fully investigate the impact of threats on the state of the economic security system of business entities.

Keywords: risk; threat; risk management; risk reduction; insurance.

Одержано редакцією: 11.01.2016
Прийнято до публікації: 17.01.2016

УДК 330.341.1

БІЛИК Вікторія Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ФОРМИ І МЕТОДИ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЇ НА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ СИСТЕМАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто концепцію, що відображає принципово новий зміст організації стратегічного управління підприємством, довгостроковий якісний визначений цільовий напрям його розвитку, що охоплює, як правило, всі сфери діяльності: масштабність поставлених цілей, спосіб досягнення економічного зростання, рівня економічного зростання, рівень альтернативності реалізації, процес вибору інноваційної стратегії, базові інструменти досягнення конкурентних переваг.

***Ключові слова:** інноваційна економіка; організаційні форми фінансування інноваційної діяльності; вибір інноваційної стратегії; оперативне управління; оптимізація бізнес-процесів.*

Постановка проблеми. Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку зумовлює динаміку економічного зростання і рівень конкурентоспроможності підприємств всередині галузей і в світовому господарстві. Основним фактором економічного зростання в сучасній економіці стають інновації, ефективне впровадження і використання яких у фінансово-господарській діяльності дозволяє підприємствам значно зміцнити своє конкурентне становище на ринку завдяки поліпшенню якості вироблюваної продукції і надаваних послуг, підвищення рівня технічного і технологічного розвитку, а також розширення інтелектуального капіталу підприємства.

Підприємства, що обрали інноваційний, або органічний шлях розвитку, з часом зможуть створити і постійно розвивати унікальні конкурентні переваги, що важко відтворюються конкурентами в силу того, що інноваційний процес – це комплексний і довготривалий процес перетворення інноваційної ідеї в товар, який протікає під впливом численних зовнішніх і внутрішніх чинників, які в той чи інший момент часу можуть стимулювати або гальмувати інноваційний розвиток підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія стратегічного управління підприємством знайшла своє відображення в дослідженнях зарубіжних вчених: Ансофф І., Чандлер Ст., Ендрюс К., Акоф Р., Карлоф Е., Кінг У., Клиланд Д, Коно Т., Портер М., Томпсон Д. та ін.. Однак наукову розробленість проблем стратегічного управління в цілому ще не можна назвати вичерпною. Тим більше наукового дослідження потребують проблеми врахування специфіки розвитку промислових підприємств в умовах формування переважно ринкових відносин: побудова моделі стратегії інноваційного розвитку підприємств, економічна діагностика їх зовнішньою і внутрішньою середовища, методичні підходи до вибору та оцінки стратегічних альтернатив.

Мета та завдання дослідження полягають у дослідженні форм і методів стратегічної дії на управління інноваційними системами підприємства.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність національних економік країн зумовлюють фактори розвитку світового господарства: посилюється тенденція до глобалізації, наукомісткість та інтелектуалізація.

Реалізація провідними країнами світу розробленої стратегії розвитку інноваційної економіки забезпечується фінансуванням у значних обсягах.

Частка українських організацій мізерно мала.

Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з метою залучити бізнес в інноваційну сферу рекомендується створити економічні механізми та

інституційну структуру національної інноваційної системи фінансуванням її інфраструктури. У світовій практиці використовуються різні форми організації фінансування інноваційної діяльності (таблиця 1). Держава впливає на інноваційний розвиток країни і формує чинники об'єктивної природи, довгострокової перспективи дії, що не залежать від дій окремих господарюючих суб'єктів [1, с. 247].

Стратегія інноваційного розвитку країн передбачає створення національних модулів безперервного генерування інновацій, формування центрів модернізації та комерціалізації розробок, залучення інновації для оптимальних умов діяльності компаній. Кожна стратегія має різним ступенем ефективності її застосування.

Національна інноваційна система повинна забезпечити об'єднання зусиль державних органів управління всіх рівнів, організацій науково-технічної сфери і підприємницького сектора економіки в інтересах прискореного використання досягнень науки і технологій з метою реалізації стратегічних національних пріоритетів країни. Таким чином, в країні є необхідність створення інформаційного простору щодо забезпечення взаємозв'язку між наукою і бізнесом, що дозволяє в найкоротші терміни трансформувати знання і винаходи в технології, а потім продукцію.

Таблиця 1

Організаційні форми фінансування інноваційної діяльності,
прийняті світовою практикою

Форма	Можливі інвестори	Одержувачі позикових коштів	Переваги використання форми	Недоліки використання форми
Дефіцитне фінансування	Уряди іноземних держав. Міжнародні фінансові організації. Національні інвестори	Уряд країни	Можливість здійснення державного контролю та регулювання інвестицій	Нецільовий характер фінансування. Зростання державного боргу. Збільшення видатків державного бюджету
Акціонерне (корпоративне) фінансування	Комерційні банки. Інституційні інвестори	Підприємства та організації (корпорації)	Рентабельність використання інвестицій на підприємстві	Цільовий характер фінансування. Робота на ринку цінних паперів, а не на ринку реальних проектів. Високий інвестиційний ризик.
Проектне фінансування	Уряди, Міжнародні фінансові організації. Комерційні банки. Інституційні інвестори. Національні та іноземні інвестори.	Інвестиційний (інноваційний) проект	Цільовий характер фінансування. Диверсифікація ризиків. Гарантія Держави. Високий рівень контролю.	Залежність від інвестиційного клімату країни.

У сфері економіки, технології, політичного і соціального життя українського суспільства сьогодні відбуваються глибокі зміни, що свідчить про високий рівень нестабільності умов діяльності виробничих підприємств. На етапі переходу до ринкових відносин необхідна адекватна концепція, що відображає принципово новий зміст організації стратегічного управління підприємством.

Стратегія підприємства – це довгострокове якісно визначене цільове спрямування його розвитку, що охоплює, як правило, всі сфери діяльності: масштабність поставлених цілей, способів досягнення економічного зростання, рівень економічного зростання, основний об'єкт стратегічного планування, рівень альтернативності реалізації.

Оцінка стратегій може проводитися як в якісному, так і кількісному аспектах. Для якісної оцінки основну проблему становить формування стратегій ризику. В процесі кількісної оцінки обраної стратегії визначається її економічна ефективність. Однак при

такому підході ігноруються критерії прийняття стратегічних рішень. Підприємство цікавить розмір можливого прибутку або її приріст, термін окупності власних витрат. Неможливо оцінити стратегію в рамках лише одного критерію. Реалізована стратегія визначає вибір комплексу критеріїв, успішності досягнення цілей підприємства, в першу чергу, в умовах кризи, збереження трудового колективу. Вирішальним критерієм оцінки діяльності підприємств має стати максимізація прибутку з урахуванням ризиків, пов'язаних із здійсненням інвестицій.

Діагностика системи стратегічного управління розвитком підприємства проводиться за критеріями філософських основ бізнесу та управління підприємством (місія, цілі), застосування методології формування бюджетів, регламентації процесів управління підприємством, автоматизації процесу і якості управління бізнес-процесами, кожен з яких являє собою сукупність параметрів, які оцінюються за 10-ти бальною шкалою (1 - мінімальна оцінка, 10 - максимальна оцінка).

Аналіз системи управління оборотними активами дозволяє виділити ряд негативних факторів, що впливають на економіку підприємства. Відношення позикового і власного капіталу (фінансовий леверидж) вказує, що частка власного капіталу в структурі пасивів зовсім незначна. Причиною банкрутства підприємства може стати коли створюється негативний ефект фінансового важеля, в результаті чого відбувається «проїдання» власного капіталу. За допомогою динамічних показників, а саме, чистого приведенного ефекту (NPV), внутрішньої норми прибутку інвестицій (JRR) визначається ефективність системи стратегічного управління підприємством. Внутрішня норма рентабельності проекту впровадження системи стратегічного управління на підприємстві має установчий рівень, окупність становить 2,8 років. Але без впровадження сучасних технологій управління підприємству буде складно розвиватися на ринку, що динамічно розвивається, отримати можливість розрахунку багатоваріантних планів, проводити моніторинг і оперативно управляти витратами, підвищити надійність і достовірність отримання звітної інформації. Впровадження системи стратегічного управління є основою для застосування нових інструментів управлінського контролю – системи нормативного регулювання і корпоративних стандартів, системи збалансованих показників та реінжинірингу бізнес-процесів.

Рівень виробничого, організаційно-технічного розвитку підприємства і його ринкових позицій, реалізація інноваційної стратегії залежить від вирішення комплексу інноваційних проблем. Виявлення та систематизація інноваційних проблем, комплексний аналіз стану науково-дослідної, матеріально-технічної, ресурсної, фінансової, кадрової, інформаційної баз, визначення рівня розвитку інноваційного потенціалу і вибір пріоритетів перспективного розвитку підприємства складають основу розробки інноваційної стратегії.

Визначення стану програмно розв'язуваних проблем вимогам господарської системи, розробка критеріїв їх відбору ведуться з урахуванням їх пріоритетності та важливості, а саме, наявності необхідного інноваційного заділу, вплив факторів часу, невизначеності та ризику, потреби в створенні принципово нових продуктів, процесів, організаційних форм, засобів, методів й інших елементів системи управління для вирішення інноваційних проблем [2, с. 113].

Досягнення нової якості виробництва і управління ґрунтується на поступальному заміщенні завдань інноваційного розвитку. Дієвий механізм управління процесами розробки до реалізації інноваційної стратегії забезпечується за активної участі всіх виробничих і функціональних підрозділів, відповідних організаційних структур управління інноваційними процесами з урахуванням як позитивних, так і негативних особливостей розвитку господарюючого суб'єкта. Вибір інноваційної стратегії визначається перспективними можливостями оновлення продукції, технології, виробничого апарату, здатність підприємства розвиватися за рахунок власного

потенціалу в майбутньому – можливості зберегти і розширити конкурентні позиції, отримувати стабільний дохід, зберегти і зміцнити виробничу базу.

Детальний і ґрунтовний аналіз рівня інноваційного розвитку, прогноз з метою виявлення принципових напрямків розвитку виробництва проводиться за трьома напрямками: продукція, технологія, функції. Розробка і функціонування інноваційної стратегії - це колективний процес, в якому під вищим керівництвом беруть участь менеджери середньої ланки, представники зацікавлених функціональних служб. Створення нових організаційних форм являє собою сукупність процесів – формування системи служб, визначення сфери компетенції і стратегії цих служб в залежності від розміру, масштабності, рівня розвитку виробництва, інноваційного потенціалу. Однією з ключових завдань ефективного стратегічного управління є забезпечення взаємозв'язку між процесами прийняття рішень і організаційною структурою при постійному врахуванні впливу факторів, що характеризують динамічні процеси, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Відомий ряд альтернативних стратегій – базових стратегій, спрямовані на розвиток конкурентних переваг підприємства: стратегії інтенсивного розвитку, стратегія диверсифікаційного розвитку. Реалізація інноваційних стратегічних змін пов'язана з реструктуризацією, забезпеченням поєднання інтересів і погоджень управлінських рішень по перебудові підприємства.

Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства забезпечує здійснення обґрунтованого вибору стратегій, організацію виконання інноваційних стратегій, поточну координацію ходу реалізації стратегій, показує наскільки діяльність повинна бути інтенсивною і який тип нововведень повинен бути переважаючим. На реалізацію інноваційних розробок спираються базові інструменти досягнення конкурентних переваг – мінімізація витрат і диференціація. Чим більше підприємство орієнтоване на диференціацію, тим вище пріоритетність продуктових нововведень і навпаки [3].

Структурування ключових завдань інноваційної діяльності підприємства зводиться до конкретності, вимірності і практичної реалізації, узгодженості з елементами загального дерева цілей, охоплює ємність і доступність цільових сегментів ринку, рівень і динаміку купівельних вимог, ступінь диверсифікованості постачальників основних видів ресурсів, технічний рівень їх власного виробництва, якісний рівень роботи.

Ефективна організація стратегічного управління підприємством є основою виживання сучасних фірм в умовах постійно мінливих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Оперативне управління істотно відрізняється від стратегічного управління, якому притаманні своя методологія, особливий методичний інструментарій, конкретні моделі, прийоми і навички управління. Ефективний стратегічний аналіз дозволяє виявити поточні і потенційні зміни в конкурентному середовищі підприємства, здійснити оптимізацію бізнес-процесів діяльності, виробити конкретні цілі, гнучкі стратегії і раціональні оперативні плани реалізації стратегії.

Вихідними умовами для встановлення оптимального асортименту, оперативно-календарного планування та організації матеріально-технічного забезпечення, виробництва і якості продукції є результати розв'язання задачі за оновлюваність виробів, ритмічності виробництва як однієї з умов стабільної роботи підприємства.

В даний час в стадії обговорення знаходяться науково-методичні питання стратегічного менеджменту: розробка принципів перспективного цільового управління; визначення змісту та принципів розробки типових стратегій бізнесу, конкуренції, маркетингу; розробка методів стратегічного аналізу ситуації; розробка методики стратегічного планування бізнесу; розробка моделей, методів та апарату прийняття рішення. Ці загальні пропозиції вимагає деталізації з урахуванням галузевих особливостей. Стратегії розвитку виробничих потужностей зараз приділяють найбільшу увагу, є можливість розширення виробництва і збільшення продажів і освоєння нових ринків [4].

Для конкурентних переваг найбільш загальними є три методи аналізу макросередовища: ПЕСТ – політика, економіка, соціальні умови, технологія. Це аналіз зовнішньої обстановки і тенденцій її зміни;

КФУ – ключові фактори успіху визначають, як досягти лідируючого положення. У кожній галузі склад КФУ індивідуальний; аналіз конкурентного середовища свідчить про можливість лідируючого положення на ринку. Зазвичай усі ці методи використовуються в сукупності, що дозволяє отримати досить повну картину.

Зміни в вітчизняній економіці породили нові поняття і орієнтири в діяльності підприємств.

Перехід до управління активами призвів до зміщення акцентів на розробку стратегії розвитку підприємств. Докорінно змінилася інтенсивність і форма зовнішнього впливу на діяльність підприємства, воно змушене в швидкому темпі знаходити нові рішення для критичних ситуацій, вводять організаційні зміни, істотна зміна стратегії, реорганізація та створення ефективної системи управління, інакше кажучи, його реструктуризація – сукупність усіх доступних підприємству як економічній системі заходів, метою яких є структурні перетворення, спрямовані на підвищення рівня ефективності його діяльності шляхом оптимізації процесу розподілу всіх видів ресурсів [5].

Стратегічні завдання реформуються підприємств включає наявність бізнес-планів на середньо- і довгострокову перспективу, перехід на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, зниження негрошових розрахунків аж до повного їх припинення. Пріоритетні види бізнесу мають бути чітко визначені в стратегії підприємства. Пошук і оптимізація фінансування портфеля є одним з найбільш важливих умов забезпечення ефектів його функціонування і вирішує завдання забезпечення потоку інвестицій, зниження витрат і ризику портфеля за рахунок оптимізації структури інвестиційних цінностей і отримання фінансових (податкових, процентних) переваг. Критерієм ефективності підприємств власників є постійне зростання вартості вкладів, що обумовлює підвищення рівня особистого добробуту власників, так і стабільний розвиток підприємства.

Реструктуризація підприємства, таким чином, як актуальна, складна і слабо структурована проблема входить у пріоритетний напрям організації стратегічного управління.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, в даний час вдосконалення управління інноваціями для більшості підприємств є важливим засобом підтримки їх активності в освоєних областях і експансії на нових напрямках. Величезне значення для підвищення ефективності інновацій має комплексне використання нових принципів менеджменту. Основними з них є: створення атмосфери, стимулюючої пошук і освоєння нововведень; націленість усієї інноваційної діяльності на потреби споживача; визначення пріоритетних завдань інноваційної роботи, виходячи з цілей і завдань фірми; скорочення кількості рівнів в управлінні з метою прискорення процесу «дослідження – виробництво – збут»; максимальне скорочення термінів розробки і впровадження нововведень, організація робіт не за «естафетного» принципу, а на основі одночасного паралельного рішення інноваційних завдань.

Отже, вибір інноваційної стратегії на рівні регіону або господарюючого суб'єкта впорядковує їх діяльність в інноваційному розвитку і дозволяє більш успішно вирішувати багато питань, пов'язані з їх стійким розвитком, підвищенням ефективності виробництва і конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Менеджмент та маркетинг інновацій: монографія [за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 616 с.
2. Рудь Н.Т. Економіка і організація інноваційної діяльності / Н.Т. Рудь. – Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2007. – 476 с.
3. Синіговець О.М. Стратегічне управління інноваціями підприємства / О.М. Синіговець // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. - № 35 – С. 174-177.
4. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід / В. Рубан,

- О. Чубакова, В. Некрасов // Економіка України. - 2003. - №6 - С.14-15.
5. Бутнік-Сіверський О.Б., Жарінова А.Г. Теоретичні аспекти трансформації виробничої системи в умовах інноваційної діяльності / О.Б. Бутнік-Сіверський, А.Г. Жарінова // Збірник наукових праць НДІ інтелектуальної власності. – 2008. - №6. – С.188-216.

References

1. Iljashenko, S. M. (Eds.). (2004). *Menedzhment ta marketing innovacij*. Sumy: VTD «Universytets'ka knyga».
2. Rud', N. T. (2007). *Ekonomika i organizacija innovacijnoi' dijal'nosti*. Lutsk: RVV LDTU.
3. Synigovec', O. M. (2011). Strategic innovation management company. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 35, 174-177.
4. Ruban, V. (2003). The innovative model of Ukraine's strategic development: methodology and experience. *Ekonomika Ukrai'ny*, 6,14-15.
5. Butnik-Sivers'kyj, O. B. & Zharinova, A. G. (2008). Theoretical aspects of the transformation of the production system in terms of innovation. *Zbirnyk naukovykh prac'*, 6,188-216.

BILYK Victoria Viktorivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

FORMS AND METHODS OF STRATEGIC ACTIONS FOR THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE ENTERPRISE SYSTEMS.

Abstract. Introduction. Companies that have chosen innovative or organic way to develop, over time, will create and continuously develop unique competitive advantage that is difficult for competitors to outperform due to the fact that the innovation process is a complex and long process of turning innovative ideas into a product that takes place under the influence of multiple internal and external factors that at any given time can stimulate or inhibit the development of innovative enterprises. **Purpose** is to study the forms and methods of strategic management effect on innovative company systems. **Methods.** Analytical method, organizing, graphical method, generalization. **Results.** The concept of reflecting the fundamentally new content of the strategic management of the enterprise, long-term quality determined by the target direction of its development, which covers, generally, all spheres of activity: the scale of the set goals, the way to achieve economic growth, level of economic growth, the level of alternative implementation, the selection process of the innovation strategy, the basic tools of achievement of competitive advantages. **Originality.** The author systematized organizational forms of financing innovation, accepted the world practice. It was found out that there is a need to create information space to ensure the relationship between science and business, allowing to transform quickly the knowledge and inventions into technologies and products. It was found out that the effective organization of strategic management is the basis of modern companies survival in a constantly changing internal and external environment factors. Operational management is significantly differ from strategic management, which has its own peculiar methodology, specific methodological tools specific models, techniques and management skills. Effective strategic analysis allows to identify the current and potential changes in the competitive environment of the enterprise, to optimize business process activities, to develop specific goals, flexible strategies and rational operational plans to implement the strategy of the company. **Conclusion.** Currently the innovation management improving for most businesses is an important tool of supporting their activity in the reclaimed areas and the way of expansion into new directions. The great importance to improve innovation has integrated use of the new concepts of management. The main ones are: the creation of an atmosphere, enabling search and innovations; the focus of all innovation activities to the needs of the consumer; determining the priorities of innovation, based on the goals and objectives of the company; reducing the number of management levels in order to accelerate the process of "research - production - sales"; the maximum reduction of the terms of development and innovation, the work organization not for the "relay" principle, and based on innovative solutions simultaneous parallel tasks. Thus, the choice of innovation strategy at the regional level or entity level organizes their activities in innovation and development and can more successfully address many issues related to their sustainable development, increase production efficiency and competitiveness.

Keywords: innovative economy; the organizational forms of innovative activity financing; the choice of innovation strategy; operational management; optimization of business processes.

Одержано редакцією: 18.01.2016
Прийнято до публікації: 24.01.2016

УДК 33. (075.8)

ВАСЕНКО В'ячеслав Ксенофонович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-економічних
дисциплін, Сумська філія Харківського
національного університету внутрішніх справ

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ДЕТІНІЗАЦІЇ

Проаналізовано основні чинники, що визначають рівень тіньової економіки держави та її порогове значення. Виокремлена структурно-логічна схема тіньової економіки та її класифікація за характером діяльності суб'єктів підприємництва. Внесені пропозиції щодо детінізації національної економіки.

Ключові слова: тіньова економіка; детінізація економіки; асоціальність; дисфункціональність.

Постановка проблеми. Тіньова економіка – це системне явище господарювання асоціальної природи, що притаманне країнам з будь-яким соціально-економічним ладом, а також виражає різний рівень інтенсивності соціальної небезпеки та відображає форму кризи державного управління економіки як дисфункціональність.

На наш погляд, усі ланки тіньової економіки характеризують не поодинокі зони кризового управління, а утворюють асоціальну систему тіньової економіки із органічно взаємопов'язаними внутрішніми механізмами функціонування. До тіньової економіки належить вся тіньова інфраструктура, що забезпечує її повсякденне виживання й відтворення – законодавча, політична, ідеологічна, культурна, етична, поведінкова, система духовних і матеріальних цінностей та інші.

Недосконала система державного управління та контролю за суб'єктами господарювання сприяє відносному поділу економічного простору на офіційний і тіньовий сегмент. Поділ економічного простору держави на офіційний (соціально-позитивний) і тіньовий (соціально-негативний) сегмент відбувається на основі рівня якості управління економікою з боку органів державної влади і управління: чим вища якість управління – тим менший рівень тіньової економіки і навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз літературних джерел щодо функціонування тіньової економіки показує, що ця тема у наукових дослідженнях є надзвичайно актуальною і багато закордонних та вітчизняних економістів присвятили їй свої праці. Зокрема, Б. Даллаго [1], А. Френз [2], П. Гутманн [3], В. Контіні [4], В.О. Мандибура [6], З.С. Варналій [7], Ю.М. Осіпов [8], Т. Ковальчук [9], І. Озерський [12] та інші.

Однак, за межами розгляду залишаються питання стосовно класифікації тіньової економіки за суб'єктами підприємництва у контексті національної безпеки з урахуванням економічних реалій України.

Цим підтверджується зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями й невирішеними проблемами, котрим присвячується означена стаття.

Мета та завдання статті. Основною метою статті є аналіз чинників, що формують тіньову економіку держави з урахуванням сучасних економічних інтересів України стосовно детінізації національної економіки. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

1. Проаналізувати основні чинники, що визначають рівень тіньової економіки держави та її порогове значення.
2. Виокремити структурно-логічну схему тіньової економіки та її класифікація за характером діяльності суб'єктів підприємництва.
3. Внести пропозиції щодо детінізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує аналіз світової практики функціонування тіньової економіки, вона є антисоціальною системою всередині країни, небезпека кожного з її елементів постійно підсилюється синергічним ефектом від дії інших складових, що утворюють комунікаційну тінь – неформальна, прихована, підпільна та кримінальна економіка.

Проведений нами аналіз зарубіжних і вітчизняних літературних джерел стосовно поняття терміну «тіньова економіка» свідчить про те, що єдиного поняття стосовно його визначення не існує і між ними існують певні відмінності щодо визначення тіньової економіки.

Так, зарубіжні дослідники надають перевагу так званому операційному визначенню, для якого характерне трактування тіньової економіки через види тіньової діяльності та дії щодо її виміру.

Зокрема, Б. Даллаго відмічає, що тіньова економіка складається з нелегальної, прихованої та неофіційної економіки. Основними видами тіньової економіки є:

- а) контрабанда, нелегальні азартні ігри, нелегальна торгівля наркотиками, проституція, шахрайство, крадіжки, привласнення виданих під розписку грошей;
- б) приховані рентні доходи, прихована зайнятість, робота без ліцензій, нелегальне проживання іноземців, зайнятість пенсіонерів та осіб, що отримують соціальні допомоги з безробіття;
- в) приховування угод, «чайові», самозайнятість;
- г) бартер товарів та послуг;
- д) садівництво, городництво, продаж продукції домашнього або кустарного виробництва [1, с.34].

А. Френз підкреслює, що тіньова економіка – це діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг. Її компоненти – прихована діяльність самозайнятих та прихована діяльність зайнятих, що працюють додатково [2, с.69].

П. Гутманн вважає, що тіньова економіка – це будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою. Її основні складові – нелегальна, прихована, неформальна [3, с.33].

Б. Контіні ототожнює її як «невидиму» діяльність, яка враховує – незаконну діяльність, тіньову (приховану) економіку [4, с.112].

Вітчизняні дослідники в основному використовують теоретичний підхід, згідно з яким тіньова економіка – це економічна категорія, що відображає складну систему соціально-економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг.

Так, С.В. Мочерний визначає тіньову економіку як сферу вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності [5, с.637].

В.О. Мандибур розглядає тіньову економіку з двох позицій у вузькому і широкому розумінні, а саме:

- 1) у вузькому розумінні тіньова економіка обмежується лише тими видами економічної діяльності та відповідними відносинами, які за змістом є або протиправними, або суспільно небезпечними (що на практиці не завжди збігається);
- 2) у широкому розумінні до тіньової економіки належить – сектор домашніх господарств (сектор натурального самозабезпечення); «неформальний сектор» (нерегламентована діяльність – дрібне виробництво, послуги, торгівля, «світло-сірий» сектор); «темно-сірий» сектор (законспірований сектор легітимних видів економічної діяльності); «чорний» (кримінальний, «криваво-чорний»); диверсифіковані частки «чорної» економіки [6, с.12-14].

З.С. Варналій виділяє три блоки тіньової економіки:

- 1) неформальна економічна діяльність – легальне (нерегламентоване державою) виробництво товарів і надання послуг;
- 2) підпільна економіка – порушення в межах дозволеної економічної діяльності;
- 3) незаконна економіка – здійснення заборонених видів діяльності [7, с.442].

Тіньова економіка, – наголошує З.С. Варналій, – це складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [7, с.430].

На наш погляд, для обґрунтування й використання поняття «аморальності» економічних відносин у науковому лексиконі стосовно визначення тіньової економіки слід взяти за основу філософію господарства Ю.М. Осипова, який розглядає її як більш об'ємне явище, ніж сама економіка, і зазначає, що економіка не може вимірюватися лише ефективністю та корисністю поза мораллю, оскільки людина не буває без моралі, в тому числі і в економіці. Сама економіка не може обійтися без моралі, без певних етичних принципів, еталонного способу поведінки тощо. Інша справа, що мораль в економіці дуальна – тобто вона має поєднувати непок'єднане (роби все, що не заборонено законом, роби ще більше, якщо зможеш обійти закон) [8].

Нова філософія бізнесу німецького вченого і підприємця Клауса Штайльманна науково обґрунтовує те положення, що в сучасних умовах бізнес не може бути успішним, якщо він не ґрунтується на міцній моральній основі. Не випадково на Заході успішно розвивається особливий науковий напрям – етична економіка.

Найбільш повно поняття «тіньова економіка» розкриває її структурність – наявність стійких зв'язків та відносин всередині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність, притаманність усім економічним системам та невизначеність її обсягів і масштабів внаслідок переплетіння цього феномену з офіційною економікою.

Структурно-логічна схема тіньової економіки наглядно відображена на рис.1.

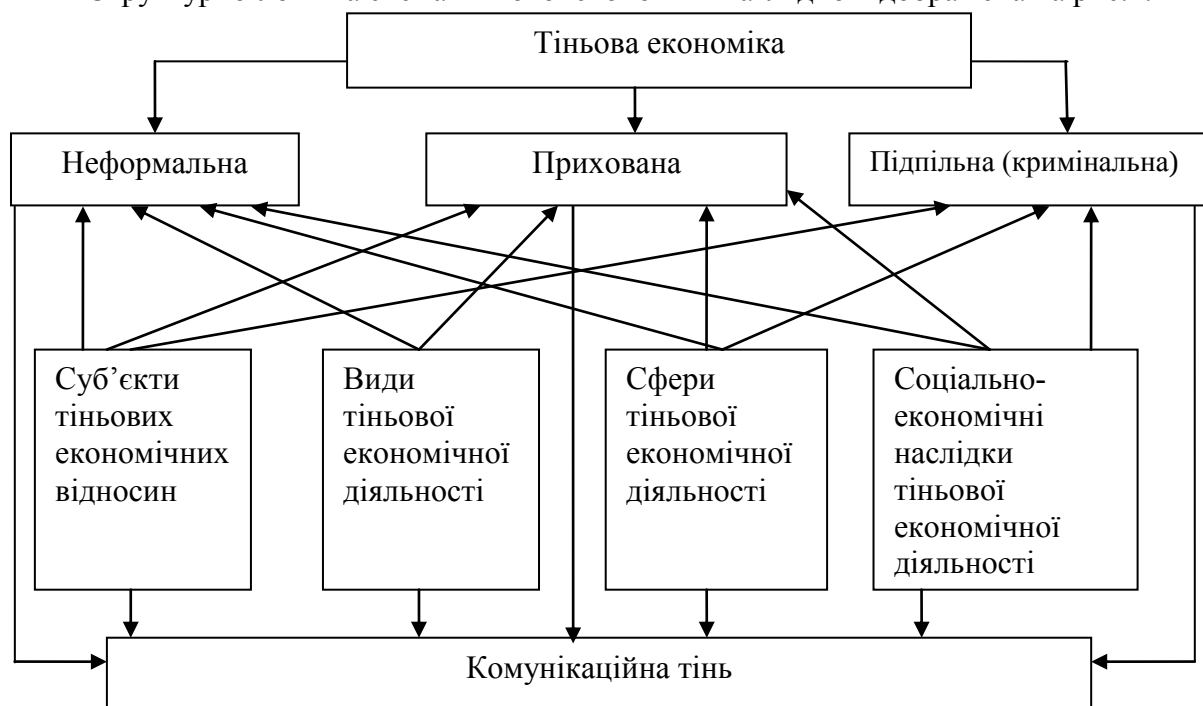

Рис. 1. Структурно-логічна схема тіньової економіки за 3-а блоками З. Варналій

Структурно-логічна схема тіньової економіки яскраво відображає формування комунікаційної тіні суб'єктами неформальної, прихованої та підпільної економіки.

Комунікаційна тінь у структурно-логічній схемі тіньової економіки розглядається як економічна діяльність, що зумовлена новітніми технологічними досягненнями інформаційного суспільства, що не підпадає під дію чинного законодавства та обліку офіційною статистикою, оскільки є віртуальною, але й подібно до факторів виробництва третьої, а то й четвертої хвилі технічного прогресу і не може бути оцінена за вже відомим механізмом ціноутворення.

Сферою тіньової економічної діяльності може бути вся легальна економічна діяльність. Доцільно виокремити найбільш типові сфери економічної діяльності, де найбільш активно процвітає тіньова економічна діяльність: виробнича і розподільча, зокрема продуктивний капітал; інвестиційну; банківську; біржову; страхову; ресурсовидобувну і розподільчу; надання послуг у медичній сфері; будь-яка посередницька діяльність та ін.

Класифікація тіньової економіки за характером діяльності її суб'єктів подана в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація тіньової економіки за характером діяльності суб'єктів

Класифікаційні ознаки	Складові тіньової економічної діяльності		
Характер діяльності	Неформальна економічна діяльність	Прихована економічна діяльність	Підпільна (кримінальна) економічна діяльність
Мета	Іноді пов'язана з виживанням	Пов'язана з виживанням і розвитком власного бізнесу	Спрямована на збагачення
Мотив	За бажанням	Вимушена	Навмисна
Наслідок	Безпечна для суспільства	Нелегальна, аморальна, але не є значною загрозою для суспільства	Антисоціальна має злочинний характер, є небезпечною для суспільства

Неформальна економіка – сегмент тіньової економіки, що виявляється в дозволених, але формально не зареєстрованих, а отже і не залучених до офіційної статистичної звітності економічної діяльності. Її види – міжсімейний обмін на неринкових засадах, надання послуг на непостійній основі, здавання нерухомості в оренду, невеликі підробітки.

Прихована економіка – сегмент тіньової економіки, що частково або повністю не фіксується у статистичній звітності, а отже шляхом приховування доходів ухиляється від сплати податків. Її види – нелегальне виробництво офіційно дозволених товарів, ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів у межах офіційної економіки, валютно-фінансові та фондові порушення в межах офіційної економіки.

Підпільна (кримінальна) економіка – сегмент тіньової економіки, що здійснює заборонену чинним законодавством економічну діяльність. Її види – виробництво і збут психотропних і наркотичних товарів, торгівля людьми, розкрадання, шахрайство, виготовлення й збут зброї та інша протиправна діяльність згідно Кримінального кодексу України.

У сучасному світі з проблемою тінізації економічних процесів ведуть боротьбу майже всі країни. Обсяги тіньового сектору в економічно розвинутих країнах світу тримаються на рівні, що не має суттєвого впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві (5–12% ВВП). При розмірах тіньового сектору у 30% ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин.

За твердженням експертів МВФ, питома вага тіньової економіки підвищується на ранніх етапах переходу до ринку, однак потім починає знижуватися з прогресом реформ та скороченням корупції в органах державної влади. Хоч мають місце й інші приклади. Так, у Білорусі та Узбекистані, де питома вага тіньового сектору відповідно становить

19,3% і 6,5% ВВП, ринкові реформи здійснювалися повільно, проте завдяки державному втручанню, запровадженним обмеженням і санкціям фактично вдалося обмежити зростання тіньової економіки.

Серед країн Центральної та Східної Європи і на пострадянському просторі за масштабами тіньового сектору Україна, на жаль, і далі утримує одну із чільних позицій. Оцінки масштабів тіньової економіки в Україні коливаються у межах від 40 до 60% ВВП залежно від методу оцінки (наприклад, на основі попиту на гроші чи споживання електроенергії). Для порівняння: обсяги тіньової економіки у Словачкій Республіці, Польщі, Чеській Республіці та Естонії оцінюються на рівні 5–13% ВВП, у Казахстані – 34%, Латвії – 35%, Болгарії – 36%, Росії – 42%.

На думку більшості експертів з цієї проблеми, найвищими темпами тіньова економіка в Україні розвивалася у 1994–1998 роках, коли її обсяги сягали 65% офіційного ВВП. На той час тіньовий сектор охопив більшу частину промислового виробництва, особливо паливно-енергетичного комплексу, сільського господарства, приватизації. Характерною ознакою цього періоду був підвищений попит на готівку поза банками, темпи зростання якої майже удвічі перевищували темпи зростання депозитних внесків у банківській системі. Великого поширення набули «неофіційні» готівкові розрахунки за різноманітні «послуги» (за встановлення телефонних ліній, реєстрацію підприємств, перевірку санітарної, пожежної, податкової інспекцій тощо) [9, с. 3-5].

Останнім часом, за даними Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, уряду вдалося знизити процес тінізації економіки на 5-8%. Проте питома вага тіньового сектору економіки в Україні й далі залишається досить високою.

Сьогодні реалії соціально-економічних перетворень в Україні, формування приватного сектора економіки, зміни в економічних відносинах дають можливість говорити про зростання нових видів злочинної діяльності – професійну злочинність та її схрещення з ешелонами влади, що здійснюють істотний контроль над господарськими суб'єктами.

На нашу думку, в Україні існує дві економіки – офіційна (легальна) і не офіційна («тіньова»). Тіньова складова економічної системи держави перейшла допустиму межу. Вона як за розміром, так і своїми можливостями здійснює значний вплив на всі сфери життя в державі, суспільстві в тому числі й політичну.

«Тіньова економіка» стала небезпечним фактором для прогресивного економічного і політичного розвитку України. Ця небезпечність посилюється тим, що у сфері «тіньової економіки» переважає, так звана кримінальна складова. За оцінками Національного банку України поза контролем банків знаходиться в обігу 4,8 млрд. гривень, що складає майже половину грошової маси. Гроші, які знаходяться в обігу поза банками, обслуговують товарообіг, що не оподатковується, тобто тіньову економіку.

За підрахунками фахівців, до 50% фінансового капіталу в Україні має «тіньове» походження, а неофіційний внутрішній валютний обіг (поза банками) становить близько 10 млрд. доларів США. Розвиток «тіньової» економіки є надзвичайно складною та великомасштабною проблемою перехідного періоду. Ця проблема пов'язана з економічною і соціальною безпекою України і потребує як економічного, так і соціального державного регулювання.

Серед основних чинників і умов, які визначають надзвичайне зростання обсягів «тіньової економіки» на сучасному етапі розвитку держави, можна назвати:

- 1) соціально-економічна криза в країні;
- 2) непослідовність економічних і соціальних реформ;
- 3) неврегульованість суспільно-економічних відносин;
- 4) недосконалість фіскальної політики держави;
- 5) відсутність стабільного законодавства, яке регламентує економічну діяльність;
- 6) серйозні прогалини в чинному законодавстві;
- 7) небезпечний рівень корумпованості державних службовців;
- 8) бартеризація взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання [10, с. 29].

Відсутність впевненості в гарантуванні захисту правоохоронними органами, підштовхує навіть законослухняних підприємців у руки злочинних угруповань з наступним укладанням «довгострокової угоди», яка стає звичайним інструментом здійснення платежів і усунення конкурентів.

Розповсюджуються шахрайства, нав'язуються силові методи вирішення економічних питань, конкуренції, аж до фізичної розправи з небажаними партнерами, посилюється консолідація злочинних угруповань, зокрема тих, що діють в економічній сфері, іде жорстока, без перебільшення «замішана на крові», боротьба за переділ сфер впливу. Для досягнення своєї мети «криміналітет» не хекує нічим. Серед основних причин розростання тіньового сектора на час реформування економіки в Україні слід виділити недостатнє правове забезпечення роздержавлення і приватизації власності; надмірну централізацію народногосподарського комплексу; адміністративно-командні форми управління економікою та всією країною в цілому; недостатність офіційних стимулів і мотивів до трудової діяльності громадян і виробничої діяльності підприємств.

Домінуючими сегментами сучасної тіньової економіки та основними механізмами одержання тіньових доходів стали:

- нелегальний експорт капіталів;
- одержання тіньових доходів шляхом прихованого вилучення з обігу різниці між офіційними і реальними цінами на товари й послуги;
- корупція;
- нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда);
- випуск і реалізація необлікованої продукції та надання необлікованих послуг;
- кримінальний промисел (вимагання, наркобізнес, проституція, розкрадання і грабежі);
- фінансове шахрайство;
- незаконна приватизація державної власності;
- розкрадання на державних, акціонерних і колективних підприємствах.

Економічна злочинність має високий ступінь соціальної небезпеки, що визначається негативними тенденціями, які властиві економічній злочинності на сучасному етапі. До їх числа необхідно віднести:

- високий ступінь її поширеності. Більшість вчинених у країні злочинів є економічними;
- високий ступінь шкоди, яка спричиняється економічною злочинністю. Збиток від неї часто не піддається обчисленню;
- ступінь її латентності, навряд чи не найвищий у порівнянні з іншими видами злочинності. Тіньовий сектор економіки, за деякими оцінками, перевищує легальний;
- високий рівень рецидиву і професійної злочинності, значний відсоток жіночої злочинності і злочинності високоосвічених суб'єктів;
- корупційний характер економічної злочинності;
- транснаціональний, міжнародний характер найбільш небезпечних різновидів економічної злочинності;
- високий ступінь функціонування організованої економічної злочинності.

Саме високий рівень організації вчинення злочинів є найбільш небезпечним чинником, який характеризує сучасну економічну злочинність. Чітка організація, стійкі зв'язки членів угруповання - це саме ті елементи, які дозволяють вчиняти з найбільшою ефективністю економічні злочини, створюючи при цьому складні та заплутані схеми. Тому організована злочинність представляє найбільший інтерес при розробці методик попередження економічної злочинності [11, с. 68-71].

Організована злочинність у будь-яких своїх проявах являє собою, насамперед, злочинний бізнес, в основі якого лежать головним чином економічні причини. Деформації економічної свідомості, будучи основними причинами вчинення організованих злочинів у сфері економіки, на рівнях групової та індивідуальної свідомості найчастіше виявляються у різних різновидах користі:

- 1) у переконаності про неможливість правомірними шляхами вирішити економічні проблеми, що стоять перед групою чи індивідом, а також у тім, що забезпечити гідний рівень життя можна тільки неправомірними засобами;
- 2) в інерційній дії звичок і стереотипів поведінки, що виникли в умовах існування «народної», а фактично нічийної власності та вкрай обмеженого цивільного обороту.

Разом з тим відбулися корінні зміни світоглядних установок, ідеологічної орієнтації, що стосуються, у т.ч. числі, й економічної сфери. Так, раніше засуджувана приватновласницька психологія перетворилася у визнану систему поглядів і цінностей, що заохочується. Спостерігається невідповідність економічної свідомості, психології і менталітету більшості людей економічній реальності, що значно змінилася. Названі деформації детермінують різного роду розкрадання, посадові, податкові й інші злочини, які здійснюються організованими злочинними угрупованнями в сфері економічної діяльності.

У повсякденній свідомості втрачена цінність продуктивної праці як джерела благополуччя і головного засобу самореалізації особистості, досить поширеним стало уявлення про можливість легко досягти благополуччя шахрайським шляхом – спекулятивними операціями, участю в сумнівних фінансових «іграх» та кримінальному бізнесі.

Надмірне державне втручання в економіку неминуче призвело до уповільнення темпів економічних реформ, до корумпованості держапарату. При досить високому рівні розвитку ринкових відносин у сфері комерційного посередництва, торгівлі, перерозподілу матеріальних цінностей, впровадження даних відносин у сферу виробництва відбувалося надзвичайно повільно. Звідси падіння виробництва, збереження товарного дефіциту при бурхливому зростанні цін на товари і послуги.

Оскільки Україна входить до Ради Європи, то це накладає на неї зобов'язання послідовно впроваджувати міжнародні вимоги щодо боротьби з кримінальною економікою і відмиванням «брудних» грошей. Це, перед усім:

1. Положення Віденської конвенції ООН «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» (1988 р.).
2. Конвенція Ради Європи № 141 «Про відмивання, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності, що прийнята на Страсбурзькій конференції у 1990 р., у модельному законодавчому акті ООН «Про відмивання грошей, що отримані від наркотиків», а також інших документів, які регулюють міжнародну боротьбу з цих питань.

Важливе значення у посиленні боротьби з економічною злочинністю в Україні призваний зіграти Кримінальний кодекс України (2001 р.), що встановив кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, отриманих злочинним шляхом. Стаття 209 «Легалізація (відмивання) коштів і іншого майна, одержаних злочинним шляхом» передбачає відповідальність за здійснення фінансових операцій і інших угод з коштами й іншим майном, отриманих свідомо злочинним шляхом, а також використання зазначених коштів і іншого майна для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності, а також створення організованих груп в Україні або за її межами для легалізації (відмивання) коштів і іншого майна, отриманих свідомо злочинним шляхом.

Кримінальний кодекс України містить також спеціальну норму ст. 306, що встановлює кримінальну відповідальність за розміщення коштів, отриманих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях і їхніх підрозділах або придбання за такі кошти об'єктів, майна, що підлягає приватизації, або устаткування для виробничих або інших потреб з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів. Ці дії охоплюють діяльність, пов'язану з легалізацією наркоприбутку.

Встановлення кримінальної відповідальності за відмивання коштів або іншого майна – необхідна умова боротьби з організованою злочинністю, що носить нерідко

транснаціональний характер (особливо при легалізації злочинних доходів від торгівлі наркотиками, зброєю, від занять ігорним і наркобізнесом).

Крім цього, в Україні діє постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про сорок рекомендацій групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (РАТР)» від 28 серпня 2001 р. N1124, що зобов'язує органи виконавчої влади, банківські й інші фінансові установи керуватися у своїй діяльності запропонованими рекомендаціями. [12, с. 25-28].

Проте слід визнати, що такі заходи дещо позитивно вплинули на розвиток легальної економіки, гальмуючи тіньовий сегмент підприємницької діяльності, але бажаних результатів не принесли.

На наш погляд, більш результативнішими були б заходи із переходу від регулювання тіньової економіки побудовані на неоліберальній моделі економічних перетворень, що були притаманні початковому етапу реформування, до інституційної моделі ринкових перетворень, поєднаної з елементами сильного державного регулювання. За такої моделі діяльність органів державної влади з регулювання тіньової економіки повинна містити інституційно-правове регулювання, яке в свою чергу вимагає негайного завершення правової реформи в державі.

Детінізація економіки – сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного державою, економічного обороту, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [7, с.536].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведені нами дослідження дають можливість зробити такі висновки, що економічні механізми детінізації економічних відносин у країні мають бути стрижневим, системоутворюючим елементом комплексної системи детінізації (КСД), що спрямовані не лише на усунення наявних факторів, що зумовлюють відтворення джерел тіньових відносин, а й у об'єктивному зменшенні маси непродуктивного капіталообігу й документообігу й удосконаленні на цій основі функцій та оптимізації структури органів, покликаних виконувати ці функції. Виходячи з цього, на наш погляд, КСД слід формувати за такими напрямками:

1. Організаційно-правове забезпечення економічних механізмів детінізації шляхом усунення наявних факторів, що зумовлюють або сприяють відпливу капіталів за кордон та відтворенню тіньової економіки.
2. Організаційно-правове забезпечення формування функціональної складової КСД щодо розроблення методики оптимізації загальної структури організаційних та реєстраційно-дозвільних функцій.
3. Організаційно-правове забезпечення формування оптимізації організаційної структури органів державного і корпоративного управління згідно з КСД.

Список використаних джерел

1. Dallago B. Second and irregular economy in Eastern Europe: its consequences for economic transition / B. Dallago. – Washington, 1991. – P. 34.
2. Frans A. Guide-book to statistics on the hidden economy: conference of European statisticians. United Nations. – N.Y., 1992. – P. 67-78.
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy / P.M. Gutmann // Financial Analysis 1. – 1977. – Vol. 33.
4. Contini B. The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contributions B. Contini // Guide-book to statistics on the hidden economy.
5. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.3/Редкол.:...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952с.
6. Мандибура В.О. Тіньова економіка України як об'єкт спеціального наукового дослідження / В.О. Мандибура. – К., 1998. – 118с.

7. Економічна безпека: навч. посіб. /за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647с.
8. Осипов Ю.М. Время философии хозяйства: в 3 кн. с прилож. / Ю.М. Осипов. – М.: Экономист, 2003. – 656с.
9. Ковальчук Т. Детінізація економіки - фактор фінансової безпеки України Т. Ковальчук // Банківська справа. – 2001. – № 2. – С. 3-11
10. Литвиненко В. Економіка і «тіньовий» сектор /В. Литвиненко // Закон і бізнес. – 2001. – № 22. – С. 29.
11. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки /І. Мазур // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 68-75.
12. Озерський І. Місце тіньової економіки у сучасному економічному середовищі І. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 6. – С. 25-28.

References

1. Dallago, B. (1991). *Second and irregular economy in Eastern Europe: its consequences for economic transition*. Washington.
2. Frans, A. (1992). *Guide-book to statistics on the hidden economy: conference of European statisticians*. N.Y.: United Nations.
3. Gutmann, P.M. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysis*, 1, 33-50.
4. Contini, B. (1995). *The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contributions. Guide-book to statistics on the hidden economy*. N.Y.: United Nations.
5. Mochernyj, S.V. (2002). *Ekonomichna encyklopedija: u tr'oh tomah*. T.3. Kiev: Vydavnychyj centr «Akademija».
6. Mandybura, V.O. (1998). *Tin'ova ekonomika Ukrai'ny jak ob'jekt special'nogo naukovogo doslidzhennja*. Kiev: Istyna.
7. Varnalij, Z.S. (2009). *Ekonomichna bezpeka*. Kiev: Znannja.
8. Osypov, Ju. M. (2003) *Vremja fylosofyy hozjajstva: v 3 kn. s prylozh.* Moscow: Ekonomyst.
9. Koval'chuk, T. (2001). Shadow Economy - a factor the financial security of Ukraine. *Bankivs'ka sprava*, 2, 3-11.
10. Lytvynenko, V. (2001). Economy and "shadow" sector. *Zakon i biznes*, 22, 29-35.
11. Mazur, I. (2005). Corruption as an institution of the shadow economy. *Ekonomika Ukrai'ny*, 8, 68-75.
12. Ozers'kyj, I. (2003). Place the shadow economy in the current economic environment. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 6, 25-28.

VASENKO Vyacheslav Xenofontovich,

Doctor of Sciences (Economy), Professor, Professor of Social and Economic Disciplines Department, Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs

UKRAINE SHADOW ECONOMY AND WAYS OF ITS DESHADOWING

Abstract. Introduction. Weak governance and entities control facilitates separation of economic space to the official and shadow segment. Separation of economic area state to the official (socio-positive) and informal (social-negative) segment is based on the quality of economic management on the part of state power and control: the higher the quality of management means the lower level of the shadow economy and vice versa. **Purpose.** The main purpose of the article is to analyze the factors that make up the shadow economy with current state of economic interests of Ukraine regarding national economy legalization. **Methods.** Formal-logical, monographic and comparative methods; method of theoretical generalization. **Results.** Basic factors that determine the level of shadow economy of the state and its thresholding are analysed. Structure-logical chart of shadow economy and its classification by the nature of activity of business entities is distinguished. Suggestions in relation to againstshade of national economy are made. **Originality.** The main factors and conditions that define the extraordinary growth of the "shadow economy" in the current development state are found out. **Conclusion.** Economic mechanisms of legalization of economic relations in the country should be the core, backbone element of the integrated system of legalization (ISL), which is aimed not only at eliminating existing factors that contribute playback sources shadow relations, but also in reducing the weight of unproductive capital and document turnover and improvement on that basis functions and optimization of structures designed to perform these functions. Therefore, ISL should be formed in the following areas: 1. Organizational and economic mechanisms of legal support legalization by removing existing factors that cause or contribute the capital flight abroad and reproduction of the shadow economy. 2. Organizational and legal support for the formation of functional component of ISL on developing methods for optimization the overall structure of organizational and registration and licensing functions. 3. Organizational and legal support of the formation of structural optimization of public and corporate governance in line with ISL.

Keywords: shadow economy; legalization of the economy; asotsialnist dysfunctionality.

Одержано редакцією: 12.01.2016
Прийнято до публікації: 19.01.2016

УДК 796

ГОРЯЧКІВСЬКА Ірина Вікторівна,
здобувач, кафедра менеджменту
та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено сучасні підходи до визначення поняття інформаційного забезпечення та інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень та гарантування економічної безпеки. Доведено доцільність використання інформаційно-аналітичного забезпечення для формування та функціонування сучасних систем економічної безпеки вітчизняних підприємств, установ, організацій. Запропоновано авторське визначення інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Встановлено взаємозв'язок інформаційно-аналітичного забезпечення зі станом інформаційної безпеки господарюючого суб'єкта. Розглянуто доцільність створення на підприємствах, в установах та організаціях інформаційних служб або інших структур, що спеціалізуються на пошуку, відборі, оцінці та обробці інформації і її захисті.

Ключові слова: економічна безпека, інформація, інформаційна безпека, інформаційне забезпечення, інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки.

Постановка проблеми. Побудова ефективної системи економічної безпеки повинна проводитись на основі повного та достовірного інформаційного підґрунтя. Згодом, її функціонування також передбачає необхідність використання різного роду інформації, її обробку, інтерпретацію, тобто аналіз, а при виникненні такої необхідності – і її захист. Таким чином, постає питання щодо важливості інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень у сфері управління економічною безпекою, і виникає необхідність у конкретизації сутності цього поняття з позиції економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення державних структур та економіки загалом висвітлюються у роботах таких дослідників, як Іванова В. В. [1], Ульянов Ю., Гнатенко А. [2]. Необхідність інформаційного забезпечення процесів управління та прийняття виробничих, фінансових, інвестиційних рішень у практиці роботи вітчизняних підприємств, установ, організацій розглядали Савченко О. Р. [3], Талько Н. А. [4], Харченко В. В. [5]. Проблемні аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення, у тому числі і під час формування та функціонування систем економічної безпеки суб'єктів господарювання, знаходимо у роботах таких вчених, як Кузнецова О.Б. [6], Меліхов К. В. [7], Коваль Р. А. [8], Квашук Д.М. [9], Карпенко О. В. [10], Пригунов П.Я. [11], Квасова О.П. [12], Копелєв І.Ю., Живко М.О. [13], Баланда А.Л. [14], Мойсеєнко І. П., Демчишин М. Я. [15] та інших. Проте, аналіз їх наукових праць доводить відсутність єдиного підходу щодо визначення поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, що свідчить про актуальність тематики даного дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є уточнення поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. У дослідженні необхідно виконати такі завдання: дослідити теоретичні підходи до трактування поняття інформаційного забезпечення управлінських рішень; розглянути, яким чином пропонується здійснювати аналітичну обробку інформації, що надходить до суб'єкта господарювання; обґрунтувати необхідність, роль та значення інформаційно-аналітичного забезпечення для гарантування економічної безпеки підприємств, установ, організацій.

Виклад основного матеріалу. На макрорівні інформаційне забезпечення повинно охоплювати всі процеси, що здійснюють економічні суб'єкти, та, враховуючи особливості трансформацій в економіці, приділяти пильну увагу освіті та науці, формуванню людського капіталу, створенню умов для розвитку інноваційної діяльності, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, забезпеченню трансферу знань [1, с.26]. Досліджуючи питання інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень у державному управлінні, Ульяновченко Ю. та Гнатенко А. під інформаційним забезпеченням пропонують розуміти інформацію, яка необхідна для управління економічними процесами на рівні держави, що міститься в базах даних інформаційних систем або на інших носіях, створення стабільних інформаційних умов функціонування національної системи, забезпечення необхідною інформацією, включення до системи засобів пошуку, одержання, збереження, нагромадження, передачі, обробки для одержання високоякісної інформації, організації банків даних за окремими видами функціонування процесів економічної діяльності держави [2, с.230-231]. На рівні окремих суб'єктів господарювання питання інформаційного забезпечення вивчає Савченко О.Р., розглядаючи його у контексті управління підприємством. Інформаційне забезпечення системи менеджменту визначається як процес перманентного і цілеспрямованого пошуку та відбору відповідних інформаційних даних, що слугують базою планування, аналізу, оцінки та контролю, організації підготовки і реалізації ефективних управлінських рішень за всіма напрямками діяльності господарюючого суб'єкта [3, с. 86]. На думку Талько Н.А., інформаційне забезпечення – це особливий процес задоволення інформаційних запитів та потреб споживачів, котрий складається з підготовки й надання інформації користувачам відповідно до їхніх об'єктивних потреб [4, с.102].

Досліджуючи підходи до трактувань поняття інформаційного забезпечення, Харченко В.В. приходить до висновку, що одні науковці розглядають інформаційне забезпечення як інформаційну базу, а інші як набір складових із інформаційної бази, технічного та програмного забезпечення, інформаційні технології тощо. Його авторська думка полягає у тому, що інформаційне забезпечення доцільно розглядати як систему (включає отримання, зберігання, обробку, передачу, захист та оновлення), так і окремий елемент інших систем (забезпечення цих систем інформацією) [5]. Таким чином, на сучасних підприємствах повинна приділятися увага побудові дієвої інформаційної системи, основною функцією якої і повинно стати інформаційне забезпечення економічної безпеки.

Інформаційна система підприємства, як правило, охоплює всі сфери його діяльності: адміністративну, виробничу, фінансову, виступає як сполучна ланка при виробленні стратегії бізнесу і якості управління підприємством і персоналом. У ній містяться відомості, що стосуються планів, стану матеріальних і фінансових потоків, договірної діяльності, дані фінансового і управлінського обліку. Такого роду комерційна інформація носить суто конфіденційний характер, а її втрата може виявитися критичною для роботи всього підприємства, тому організація роботи користувачів з інформацією, що міститься в системі, вимагає спеціальних заходів захисту, що забезпечують конфіденційність, цілісність і доступність даних [6].

Сутність поняття інформаційного забезпечення багато у чому визначається функціями, які йому належить виконувати. Визначальними функціями інформаційного забезпечення Меліхов К.В. вважає: інформативну функцію – забезпечення поінформованості суб'єктів відповідно їх завдань, функцій, повноважень, інтересів; організаційну функцію – зумовлення координованості дій всіх учасників інформаційних відносин; управлінську функцію – регулювання відносин, що виникають в процесі здійснення повноважень, база для підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень, контролю за їх виконанням тощо; комунікативну функцію - встановлення зв'язків взаємозалежності у здійсненні завдань і функцій, що поєднують інтереси усіх суб'єктів інформаційного процесу [7, с.61].

Водночас, Коваль Р.А. наполягає, що функцій інформаційного забезпечення набагато більше. Науковець проводить дослідження інформаційних процесів на рівні органів державної влади, однак виокремлені ним функції, на нашу думку, є характерними і для інформаційно-аналітичного забезпечення систем економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання. Пропонований перелік функцій є таким: інформаційне супроводження, інформаційна підтримка, інформаційне обслуговування, інформаційна допомога, інформаційний вплив, інформаційна боротьба, інформаційне консультування, інформаційна логістика [8, с.105-106]. У контексті економічної безпеки питання інформаційного забезпечення знайшло відображення у роботах ряду сучасних дослідників. Так, інформаційним забезпеченням економічної безпеки, наполягає Квашук Д.М., можна вважати визначення рівня певних показників, що відображають ту чи іншу сферу діяльності підприємства, з одного боку, та рівня ймовірності впливу негативних факторів з іншого [9].

У понятті інформаційно-аналітичного забезпечення крім інформаційної компоненти присутній і термін аналізу. Інформаційна аналітика охоплює тісно пов'язані між собою інформаційний аналіз та інформаційний синтез. Інформаційний аналіз є загальним процесом вивчення, опрацювання, передбачає поділ інформації на елементи, а інформаційний синтез – цілеспрямований процес її узагальнення та перетворення у суттєву інформацію [10].

Процес інформаційно-аналітичного забезпечення в основному двокомпонентний і включає збір та аналіз інформації [11]. Інформаційно-аналітичну роботу розуміють як діяльність, пов'язану зі збором і обробкою відкритої інформації, формуванням відповідних інформаційних документів та наданням їх керівництву суб'єкта господарювання. Тобто інформаційно-аналітична робота – це насамперед діяльність у середовищі відкритої інформації, причому діяльність, пов'язана зі збором інформації, її обробкою та формуванням відповідних інформаційних документів. Кінцевим етапом інформаційно-аналітичної роботи є інформування керівництва суб'єкта господарювання [12].

У сучасних умовах господарювання інформаційно-аналітична робота повинна розглядатися як інтелектуальна та творча діяльність, що важко формалізується, зі збору, обробки, аналізу та інтерпретації інформації в інтересах інформаційного забезпечення управлінських рішень. Вона має бути визнана важливим елементом системи забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання, і включати на прикладному рівні заходи і способи конкурентної розвідки, маркетингових досліджень, фінансового аудиту та правового забезпечення довірливої діяльності, що визначають зміст інформаційно-аналітичної роботи. Фахівці з інформаційно-аналітичної роботи повинні володіти теоретичними основами і практичними прийомами забезпечення ефективного пошуку, аналізу та візуалізації інформації при вирішенні завдань ділової розвідки з використанням сучасних інформаційних технологій і програмних засобів; а також вміти використовувати функціональні можливості і способи застосування сучасних інформаційно-пошукових, інформаційно-аналітичних та геоінформаційних систем при вирішенні задач ділової розвідки суб'єкта господарювання.

В організації ефективної комплексної системи економічної безпеки не останнє місце займає її інформаційна підсистема, метою якої є формування достатньої сукупності матеріалів та відомостей щодо середовища функціонування установи або організації та їх якісна аналітична обробка та захист від пошкодження, викрадення, деформації, втрати з метою отримання достовірних даних, необхідних для прийняття ефективних управлінських рішень. Інформаційна безпека підприємства може бути визначена як такий стан його інформаційно-аналітичного забезпечення, що здатний мінімізувати вплив зовнішніх та внутрішніх загроз на результати діяльності підприємства, нівелювати ризик втрати господарської стабільності та створити умови для їх сталого розвитку [13].

Як зазначає Баланда А.Л., під інформаційною складовою економічної безпеки суб'єкта господарювання у першу чергу розуміється ефективне інформаційно-аналітичне

забезпечення економічної безпеки. Існуючі сьогодні підходи до створення інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності поділяються, в основному на два типи: підхід як до процесу створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності; підхід як до системи з формування інформаційного ресурсу діяльності суб'єкта підприємницької діяльності з метою забезпечення функціонування системи економічної безпеки [14].

Необхідність використання належного інформаційно-аналітичного забезпечення для підтримки високого рівня фінансової складової економічної безпеки суб'єктів господарювання доводять Мойсієнко І.П. та Демчишин М.Я. Ними пропонується поетапний підхід до формування інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової безпеки, що складається з таких елементів: визначення напрямків та об'єктів дослідження; вибір конкретного періоду та напрямку здійснення аналізу; визначення мети дослідження; вибір методів дослідження; визначення основних чинників і загроз діяльності підприємства та причин відхилень; розрахунок основних причин фіксованих втрат, перевитрат часу та коштів; визначення рівня ефективності використання активів та реалізації потенціалів [15, с.244]. Значимість інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємництва доводять у своїх роботах і Чергенець Е.В., Зайцев А.В., Позднишев С.В. Вони відзначають, що головна мета інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємництва – це своєчасне викриття на ранній стадії заходів безпосередньої підготовки певних сил для нанесення економічних збитків підприємству та забезпечення відповідних їм дій, а також добування необхідної інформації для планування, підготовки і проведення заходів з метою недопущення можливих дій [16].

Загалом, інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва – це вид інформаційно-аналітичного забезпечення підприємницької діяльності шляхом добування, обробки і надання керівництву необхідної інформації [17]. Коваленко О.В., Биткін С.В., Голимба В.Є. вважають, що інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства – це вид інформаційно-аналітичного забезпечення підприємницької діяльності шляхом добування, обробки і надання керівництву необхідної інформації. Таким чином, завдання аналітика в процесі обробки розрізнених даних та перетворення їх на достовірну інформацію зводяться ними до оцінки інформації (визначення ступеня її вірогідності); обробки інформації («очищення» інформації від «шуму» (неупорядкованих, незрозумілих або зайвих відомостей); створення на основі наявної інформації прогнозу розвитку ситуації (на які дана інформація має або матиме вплив) [18, с.82]. Зважаючи на це, пропонуємо під інформаційно-аналітичним забезпеченням економічної безпеки суб'єкта господарювання розуміти сукупність дій, направлених на пошук, збір та упорядкування інформації, що стосується загроз нормальній діяльності господарюючого суб'єкта і ризиків у його роботі, та механізмів її обробки, оцінки, перевірки з метою отримання повних, об'єктивних і достовірних даних для прийняття раціональних управлінських рішень щодо напрямів ефективного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Штангрет А.М. вважає, що ядром інформаційного забезпечення має стати обліково-аналітичне, що передбачатиме формування обліково-аналітичної інформації внаслідок збору та обробки зовнішньої й внутрішньої інформації, для розроблення на її основі тактичних і стратегічних завдань в управлінні економічною безпекою підприємства [19, с.133]. Яреська О.М. та Строкович Г.В. обґрунтовують важливість та необхідність формування окремого інформаційно-аналітичного відділу на сучасних підприємствах. Дослідниці наполягають, що інформаційно-аналітичний відділ створюється з метою забезпечення у стратегічному періоді якісного функціонування всіх підрозділів підприємства та його взаємодії з постачальниками і споживачами на основі пошуку та поширення інформації, створення актуальних баз даних та баз знань. Основними складовими організаційної структури інформаційно-аналітичного відділу є: механізми швидкого доступу до повної, надійної, цінної, достовірної, релевантної, адекватної інформації; кваліфікований персонал;

апаратне та програмне забезпечення; достатні обсяги фінансування тощо [20, с.111]. Дюбо О.М. підкреслює необхідність окремої системи інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємств. У зв'язку з неможливістю забезпечення повної захищеності підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, існує практична необхідність у створенні системи інформаційного забезпечення управління безпечним функціонуванням підприємства. Така система повинна містити достатньої якості та кількості інформацію щодо виникнення потенційних загроз та можливості їх впливу на реалізацію власних інтересів підприємства, методи оцінки такого впливу та систему коригуючих рішень [21]. Як вважає Цюцюпа С.В., інформаційно-аналітична підсистема механізму забезпечення економічної безпеки підприємства є її важливим елементом. Вона повинна містити такі дані: якісні і кількісні значення індикаторів фінансової безпеки, наявність або потенційно ризиків і загроз в інформаційному просторі, фінансові інтереси і стан їх реалізації, стратегічний план (стратегія) забезпечення фінансової безпеки підприємства, в тому числі з визначенням місця і ролі інформаційних систем [22].

При виконанні інформаційно-аналітичної роботи задля забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства необхідно вирішити наступні завдання: забезпечити своєчасне надходження надійної і всебічної інформації по питаннях, що цікавлять керівництво; описати сценарій дій конкурентів, які можуть зачіпати поточні інтереси підприємства; здійснювати постійний моніторинг подій у зовнішній конкурентному середовищі і на ринку, які можуть мати значення для інтересів підприємства; забезпечити безпеку власних інформаційних ресурсів; забезпечити ефективність і виключити дублювання при зборі, аналізі та поширенні інформації. Для ефективного використання інформаційно-аналітичного забезпечення з метою організації захисту ресурсів підприємства від різного роду загроз, фахівці з економічної безпеки повинні професійно володіти навиками застосування нових інформаційних технологій в діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів, що забезпечують безпеку підприємства, знати основні принципи використання нових інформаційних технологій в роботі служб економічної та інформаційної безпеки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, на основі досліджень теоретичних підходів до трактування поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, було запропоновано під інформаційно-аналітичним забезпеченням економічної безпеки суб'єкта господарювання розуміти сукупність дій, направлених на пошук, збір та упорядкування інформації, що стосується загроз нормальній діяльності господарюючого суб'єкта і ризиків у його роботі, та механізмів її обробки, оцінки, перевірки з метою отримання повних, об'єктивних і достовірних даних для прийняття раціональних управлінських рішень щодо напрямів ефективного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні напрямів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування систем економічної безпеки сучасних підприємств, установ, організацій.

Список використаних джерел

1. Іванова В. В. Модель організації інформаційного забезпечення економіки, заснованої на знаннях / В. В. Іванова // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С. 25-41.
2. Ульяновченко Ю. Інформаційне забезпечення процесу прийняття рішень у державному управлінні: нові методологічні підходи / Ю. Ульяновченко, А. Гнатенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 230-238.
3. Савченко О. Р. Інформаційне забезпечення системи менеджменту організації / О. Р. Савченко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 86-89.
4. Талько Н. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління в умовах екологізації аграрного виробництва / Н. А. Талько // Наукові читання – 2014 : наук.-теорет. зб. / ЖНАЕУ. – Житомир : ЖНАЕУ, 2014. – Т. 3. – С. 102–105.

5. Харченко В. В. Підходи до трактувань інформаційного забезпечення / В. В. Харченко // Науковий вісник Нац. університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 168. ч.3. – С. 145-148.
6. Кузнецова О.Б. Оценка информационных рисков в обеспечении экономической безопасности предприятия / О.Б. Кузнецова // Труды ИСА РАН. – 2007. – Т. 31. – С. 77-98.
7. Меліхов К. В. Шляхи удосконалення інформаційного забезпечення органів державної влади / К. В. Меліхов // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 27 (31) : V Кримські педагогічні читання «Педагогіка вищої школи 21-го століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти» : в 3 ч. Ч. 3. – С. 60-64.
8. Коваль Р. А. Інформаційне забезпечення діяльності органів державної влади в умовах глобалізації на регіональному рівні / Р. А. Коваль // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 103-111.
9. Квашук Д.М. Моделювання інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах посилення інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Д.М. Квашук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – №8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3260>.
10. Карпенко О. В. Понятійно-категоріальний апарат науки державного управління у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади / О.В. Карпенко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. ДРІДУ. – К., 2009. – Вип. 2 (2). – С. 139–150.
11. Пригунов П.Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності в сфері економічної безпеки [Електронний ресурс] / П.Я. Пригунов, Д.М. Квашук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. – №8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4247>.
12. Квасова О.П. Організація інформаційно-аналітичної діяльності у забезпеченні фінансово-економічної безпеки банку / О.П. Квасова, Т.В. Куксук // Международный научный журнал. – 2015. – Выпуск № 2. – Режим доступу : <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14314596071682.pdf>.
13. Копелев І.Ю. Інформаційні загрози: суть і проблеми / І.Ю.Копелев, М.О. Живко // Системи обробки інформації. – 2010. – Вип. 3. – с.130-131
14. Баланда А.Л. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності: стан та перспективи розвитку / А.Л. Баланда // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – № 1(37). – С. 150-155.
15. Мойсеєнко І. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 239-244.
16. Чергинець Е.В., Зайцев А.В., Позднишев С.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (збір та пошук інформації) : навчальний посібник. Книга 2 /Під заг. ред. Є.В.Позднишева. – К., Видавець Позднишев, 2007. – 74 с.
17. Зачосова Н.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки фінансових посередників [Електронний ресурс] / Н.В. Зачосова. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/8/zachosova.php>.
18. Коваленко О.В. Роль інформаційно-аналітичних джерел у забезпеченні безпеки функціонування підприємства / О.В. Коваленко, С.В. Биткін, В.С. Голимба, Ю.О. Балюра // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. – 2015. – Випуск 14. Частина 2. – С.82-86.
19. Штангрет А. М. Процес здійснення обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства / А. М. Штангрет // Наукові записки [Української академії друкарства]. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 2. – С. 15-22.
20. Ястремська О. М. Методичний підхід до формування інформаційно-аналітичного відділу підприємства / О. М. Ястремська, Г. В. Строкович // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 11-12. – С. 109-112.
21. Дюбо О.М. Моделювання системи інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємств / О.М. Дюбо. // Екон. вісн. Донбасу. – 2010. – № 2. – С.31-34.
22. Цюцюпа С. В. Комплексный подход к формированию механизма обеспечения экономической безопасности предприятия с учетом использования информационных систем [Электронный ресурс] / С. В. Цюцюпа. – Режим доступа : <http://journal.org/articles /2013/ekon51.html>.

References

1. Ivanova, V. V. (2011). Model of information supply economy based on knowledge. *Ekonomika i prohnouzuvannya*, 3, 25-41.
2. Ul'yanchenko, Yu. & Hnatenko, A. (2015). Information support decision-making in government, new methodological approaches. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, 2, 230-238.
3. Savchenko, O. R. (2013). Information management system management organization. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Serija: Ekonomichni nauky*, 21, 86-89.
4. Tal'ko, N. A. (2014). Accounting and analytical maintenance of management in terms of the greening of agriculture. *Naukovi chytannya – 2014 : nauk.-teoret. zb. / ZhNAEU, Tom 3*, 102–105.
5. Kharchenko, V. V. (2011). Approaches to interpretations information support. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*, 168/3, 145-148.

6. Kuznetsova, O. B. (2007). Evaluation of information risks in ensuring the economic security of the enterprise. *Trudy ISA RAN, Tom 31*, 77-98.
7. Melikhov, K. V. (2010). Ways to improve information provision by public authorities. *Problemy ta perspektyvy formuvannya natsional'noyi humanitarno-tekhnichnoyi elity : zb. nauk. pr.*, 3, 60-64.
8. Koval', R. A. (2014). Information support of the public authorities in the context of globalization at the regional level. *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy. Seriya : Derzhavne upravlinnya*, 1, 103-111.
9. Kvashuk, D.M. (2014). Modeling of information-analytical ensure the economic security of industrial enterprises in the strengthening of integration processes. *Efektivna ekonomika*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3260>.
10. Karpenko, O. V. (2009). Concepts and categories of the science of public administration in the field of information and analytical support of executive bodies. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya : zb. nauk. pr. DRIDU*, 2 (2), 139-150.
11. Pryhunov, P. Ya. & Kvashuk D.M. (2015). Information and analytical support for business activity in the area of economic security. *Efektivna ekonomika*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4247>.
12. Kvasova, O.P. (2015). Company information and analytical activities to provide financial and economic security of the bank. *Mezhdunarodnyiy nauchnyiy zhurnal*, 2. Retrieved from <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14314596071682.pdf>.
13. Kopyelyev, I.Yu. & Zhyvko, M.O. (2010). Information threats: essence and problems. *Systemy obrobky informatsiy*, 3, 130-131.
14. Balanda, A.L. (2011). Information-analytical economic security of business entities: state and development prospects. *Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: Zb.nauk.pr.*, 1(37), 150-155.
15. Moyseyenko, I. P. & Demchyshyn M. Ya. (2009). Information and analytical support for financial security entities. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 10, 239-244.
16. Cherhenets', E.V., & Zaytsev, A.V., & Pozdnyshch, Ye.V. (2007). *Informatsiyno-analitychne zabezpechennya bezpeky pidpryyemnytstva*. Kyiv: Vydavets' Pozdnyshch.
17. Zachosova, N.V. Information-analytical economic security of financial intermediaries. Retrieved from <http://nauka.zinet.info/8/zachosova.php>.
18. Kovalenko, O.V. & Bytkin S.V., & Holymba V.Ye., & Balyura Yu.O. (2015). The role of information-analytical sources in the security of the enterprise. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky*, 14/2, 82-86.
19. Shtanhret, A. M. (2015). The process of implementation of accounting and analytical support management of economic security. *Naukovi zapysky Ukrainy's'koyi akademiyi drukarstva. Seriya : Ekonomichni nauky*, 2, 15-22.
20. Yastrems'ka, O. M. (2014). The methodical approach to building information-analytical department of company. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 11-12, 109-112.
21. Dyubo, O.M. (2010). Modeling of information system management of economic security. *Ekon. visn. Donbasu*, 2, 31-34.
22. Tsyutsyupa, S. V. (2013). An integrated approach to the formation of a mechanism to ensure the economic security of the enterprise based on the use of information systems. Retrieved from <http://jurnal.org/articles/2013/ekon51.html>.

HORYACHKIVSKA Irina Viktorivna,

Researcher, Department of Management and economic security,

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF INFORMATION-ANALYTICAL SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF THE BUSINESS ENTITIES

Abstract. Introduction. Building an effective system of economic security should be based on complete and accurate information basis. Thus, the question of the importance of information and analytical support of decision-making in the area of economic security is obvious. So there is a need to specify the nature of this concept from the standpoint of economic security. **Purpose.** The study aim is to clarify the concept of information-analytical support of the economic security of the entities. **Methods.** Monographic, theoretical generalization, systematization, analysis, synthesis. **Results.** The modern approach to the definition of information security and information and analytical support management decisions are analyzed. The expediency of the use of information and analytical support for the formation and operation of modern systems of economic security of domestic enterprises, institutions and organizations is grounded. **Originality.** The author gives her own vision of the information-analytical support of economic security of the business entities. A list of competencies that should have experts of economic security for the proper

organization of information and analytical support of economic security of the business entities is offered. **Conclusion.** Thus, based on the theoretical approaches to the interpretation of the concept of information-analytical support of the economic security of business entities it was offered under the information-analytical support for the economic security of the entity to realize a set of actions aimed at finding, gathering and organizing information concerning threats to normal activity of the entity and risks in its work, and its processing mechanisms, such as assessment, inspection to obtain complete, objective and reliable data for rational management decisions on areas of effective economic security of business entity guarantee.

Keywords: economic security, information, information security, information support, information and analytical support for economic security.

Одержано редакцією: 31.01.2016
Прийнято до публікації: 05.02.2016

УДК 658.012.32:331.522.4-047.44

ЗАНОРА Володимир Олександрович,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ: МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ УПРАВЛІНЦІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено проблематику щодо необхідності огляду та узагальнення методичного інструментарію оцінювання представників керівної ланки промислових підприємств з метою визначення напрямів його подальшого удосконалення та розвинення. Наведено характеристику, особливості та можливості окремих методів оцінювання управлінців промислових підприємств. Запропоновано використовувати системний підхід в якості основного щодо дослідження та опрацювання оцінювання представників керівної ланки промислових підприємств. Зазначено, що необхідним є врахування впливу різноманітних чинників на систему управління кадрами, її підсистеми/процеси, функції, процедури. Виявлено, що методичний інструментарій оцінювання управлінців потребує подальшого опрацювання з огляду на доцільність врахуванням особливостей управлінської діяльності.

Ключові слова: кадри; управлінці; управління кадрами; інструментарій; методичний інструментарій; оцінювання; оцінювання управлінців; підприємства; промислові підприємства.

Постановка проблеми. Стабільність функціонування, економічна безпека та стійкість розвитку промислових підприємств визначаються ефективністю трудової діяльності працівників, особливо представників управлінської ланки. Визначальною в ринкових умовах для здійснення господарської діяльності є значущість кадрів як головного джерела продуктивності праці, інтенсифікації, а, відповідно, конкурентоспроможності промислового підприємства, його прибутковості й, отже, досягнення мети. Прибутковість будь-якої організації першочергово залежить від того, наскільки фахово працюють в ній ті чи інші категорії працівників. Для того аби забезпечити процвітання промислового підприємства постійну увагу доцільно приділяти вирішенню таких ключових завдань: вибору сфери діяльності; підбору необхідних працівників; організуванню їхньої роботи з метою забезпечення максимальної ефективності. Останні два завдання вирішуються в процесі здійснення кадрового управління. Управління кадрами як самим значущим ресурсом організації є найважливішим елементом системи управління промислового підприємства, що полягає в умінні досягати поставленої мети, вирішувати поставлені завдання, використовуючи працю інших людей, їхній інтелект, а також мотиви поведінки, керівництві

людьми в різноманітних ситуаціях. Нагальність вирішення кадрових питань на промисловому підприємстві зростає з огляду на функціонування в умовах переходу до ринкових відносин, ризику, динамічних умовах внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Одними з основних в системі кадрового управління, на наш погляд, є такі напрями як підбір та мотивування працівників, складником яких має бути оцінювання. Оцінювання як процес отримання інформації про працівників, що необхідна для ухвалення управлінських рішень, є базисом кадрового управління, що визначає підходи, інструментарій управління працівниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої актуальності значущість кадрового управління та оцінювання працівників, зокрема, набуває відносно такої категорії управлінців, як лінійні та функціональні керівники підприємства. Зацікавленість фахівців кадрового управління щодо визначеної проблематики зумовлена причинами недостатнього рівня продуктивності на промислових підприємствах, серед яких не лише макроекономічні чинники, а й такі як: нестача управлінської культури; нестача навиків щодо організування праці; низька кваліфікація управлінців тощо. З огляду на вищенаведене, підвищення ролі системи управління в економіці, визначальне місце управлінців в організуванні бізнес-процесів підприємств зумовлюють необхідність зосередження зусиль кадрових служб саме на цій категорії працівників, проведення подальших наукових досліджень щодо процесів кадрового управління, його функцій, процедур, зокрема, оцінювання.

Теоретичним та методичним аспектам оцінювання працівників присвячені праці А. М. Колота [3], Д. П. Мельничука, В. Р. Веснін [2], П. Друкер, І. П. Мігус [1, 8], Є. А. Борисової, М. Мескон, В. С. Половинко [5], Л. І. Федулова, І. Ансоф, А. П. Волгін [7], М. Б. Курбатової, В. С. Савельєва, В. М. Мартиненко [9], М. І. Магури, Н. П. Сорокіної, Л. В. Балабанова [10], О. В. Крушельницької та інших.

Серед їхніх здобутків мають місце як результати аналізу з визначенням переваг та недоліків окремих підходів, методів, процедур, так й їхнє вдосконалення та пропозиції щодо подальшого розвитку.

Проте слід зазначити, що в працях науковців та фахівців досі не має узгодженості щодо визначеності підходів, методичного інструментарію оцінювання працівників (у тому числі й оцінювання управлінців), їхнього повного переліку, не повної мірою досліджено центральне місце оцінювання працівників та можливість його застосування на різних етапах управління кадрами.

Актуальним також є періодичний перегляд можливостей та властивостей методичного інструментарію оцінювання управлінців з огляду на зміни умов як внутрішнього так і зовнішнього середовищ системи управління кадрами, що впливають на неї, та необхідність врахування цього впливу.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження методичного інструментарію оцінювання управлінців промислових підприємств, їхніх можливостей та особливостей, а також визначення напрямів його удосконалення та розвинення. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку завдань: узагальнити методичний інструментарій оцінювання управлінців промислових підприємств, визначивши основні методи та розглянувши їхні характеристики, особливості; запропонувати напрями вдосконалення та розвинення підходів, методів щодо оцінювання управлінців промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика оцінювання управлінської праці керівників представляє значний інтерес для науковців з огляду на такі її особливості: складність оцінювання результатів управлінської діяльності кількісними показниками; неочевидність причинно-наслідкового зв'язку результатів праці окремого керівника з результатами діяльності промислового підприємства; значимість оцінювання управлінської праці через необхідність забезпечення належного рівня економічної безпеки промислового підприємства [1], що зростає з огляду на функціонування підприємств в умовах ринку. Варто додати, що, як зазначають фахівці, наприклад, В.Р. Веснін, ефективно оцінювання кадрів

відіграє суттєву роль в управлінні ними, оскільки є основою безлічі процедур, а саме: прийому на роботу, внутрішніх переміщень, звільнень, зарахування до складу резерву на підвищення, матеріального та морального стимулювання, застосування стягнень, перепідготовки та підвищення кваліфікації, контролю, вдосконалення організації управлінської праці, прийомів і методів роботи, поліпшення структури апарату [2, с. 165].

Метою оцінювання керівників є розвинення потенціалу цієї найбільш цінної категорії працівників промислового підприємства, пошук можливостей підвищення результативності / ефективності роботи підрозділів і підприємства в цілому. Мета може бути досягнута при забезпеченні таких умов: кожен керівник має максимально повно використовувати всі можливості, що відкриваються перед ним та його структурним підрозділом (підприємством); керівні посади мають обіймати гідні та професійні люди.

Серед основних завдань, вирішенню яких має сприяти оцінювання праці керівників, такі: формування (або уточнення складу) кадрового резерву; визначення потреби керівного складу та фахівців в навчанні, підвищенні кваліфікації; уточнення вимог до управлінців з огляду на зміни внутрішнього та зовнішнього середовищ промислового підприємства; розроблення пропозицій, що направлені на підвищення ефективності роботи фахівців і керівників підприємства; підготовка рішень щодо того, як можна найкращим чином використовувати певного керівника або фахівця; перегляд заробітної плати керівників; моральне стимулювання тощо.

Одними з основних напрямів оцінювання працівників, що розглядаються та аналізуються науковцями й фахівцями, є прямий, такий, що орієнтований на оцінювання за результативністю трудової діяльності працівника, та опосередкований, такий, що передбачає оцінювання як ділових так і особистих якостей співробітника [3 – 6].

Серед методів оцінювання управлінців, що найчастіше використовуються, виокремлюємо такі: експертне оцінювання; психологічне тестування; проведення спеціалізованих семінарів; оцінювання ефективності діяльності керівника (оцінювання показників функціонування підрозділу); центри оцінювання; біографічний метод; усні або письмові характеристики довільної форми; співбесіда; групові дискусії; метод ситуацій (англ. case-study); порівняння з «ідеалом» (вибір оціночних характеристик); ранжирування; ділові ігри; метод заданої бальної оцінки; метод графічного профілю; метод критичних ситуацій; детектор неправди тощо (мал. 1).

Психологічне тестування передбачає виконання стандартизованого завдання, результати якого надають можливість визначити психофізіологічні та особистісні характеристики, знання, уміння та навички управлінця. Тестування працівників як елемент системи кадрового управління застосовується для оцінювання особових якостей, здібностей, схильностей, інтересів, потреб і мотивів управлінців підприємства. Психологічне тестування може представляти собою комплекс діагностичних методик, що направлені на дослідження перерахованих властивостей фахівців з управління, а також інших особливостей, а саме психічних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, інтелект) та міжособової сфери кандидата, професійної придатності. Тестування надає можливість дізнатися більше про внутрішній світ співробітників для побудови ефективніших систем управління; своєчасного виявлення назрівання конфліктних ситуацій, визначення шляхів їх попередження та вирішення; планування кар'єрного зростання та ротації управлінців; обґрунтування кадрових переміщень, а також про негативні чинники, що можуть загрожувати вдаті збитку діяльності промислового підприємства.

За допомогою методу експертного оцінювання проводиться визначення ступеня прояву в управлінців тих або інших якостей шляхом проставлення експертних оцінок за певною сукупністю шкал, що представлені в оціночній формі. Запитання, що використовуються при експертному оцінюванні роботи керівників, можуть змінюватися залежно від специфіки діяльності даних керівника або категорії керівників. У кожному конкретному випадку слід враховувати особливості певного напрямку управлінської діяльності керівника.

Рис. 1. Методичний інструментарій оцінювання управлінців
(узагальнено на основі [2 – 9])

Однією з найвідоміших методик експертного оцінювання управлінців є методика «360°». Серед переваг методики можливість оцінювання ділових, особових якостей управлінців, особливостей їхньої робочої поведінки, а серед недоліків та обмежень: ефект поблагливості, надмірна вимогливість та ін.

Оцінювання ефективності управлінської діяльності керівників є одним із інструментів діагностування процесів на промисловому підприємстві, результати якого є основою для прийняття рішення щодо їх корегування у тому разі, якщо буде виявлено відхилення від заданих параметрів. Метод передбачає вимірювання досягнень мети та завдань, що поставлені перед керівником. Зазначений метод розрахований на використання щодо: 1) функціональних керівників (наприклад, заступник директора з маркетингу); 2) керівників, які відносяться до категорії керівників першого (такі, яким підпорядковуються рядові співробітники), та другого рівнів (такі, в підпорядкуванні у яких знаходяться керівники першого рівня (наприклад, керівник філії, заступник директора і т.д.)). Ефективність діяльності керівника оцінюється, відповідно, за результативністю: а) процесу, що їм управляє керівник; б) діяльності структурного підрозділу промислового підприємства, який він очолює.

Одним з різновидів оцінювання ефективності управлінської діяльності керівників є оцінювання досягнутих результатів, що проводять шляхом усного або ж письмового опису певного виду роботи, що була виконана керівником.

Одним із найефективніших на сьогодні інструментів є центр оцінювання керівників. За своєю сутністю він є комплексним оцінюванням з використанням набору методів: інтерв'ю, тестів, ділових ігор, групових дискусій, метод моделювання ситуацій (англ. case-study) й ін. Серед його переваг – достатній рівень об'єктивності оцінок, що виставляються фахівцями таких центрів.

Діяльність центру ґрунтується на оцінюванні керівника фахівцями-експертами за декількома критеріями під час виконання ними, наприклад, імітаційних вправ, ситуаційних завдань, тестів тощо. Керівники можуть оцінюватись разом, що може сприяти підвищенню рівня об'єктивності, оскільки надає можливість порівнювати їх один з одним або ж окремо, одним експертом чи декількома.

Спеціалізовані семінари є одним з методів, що використовуються з метою визначення управлінського потенціалу представників керівної ланки та надають можливість сумістити навчання управлінців, що полягає у ділових іграх, групових обговореннях, розгляді практичних ситуацій тощо, з процедурою їхнього оцінювання. Одним із основних завдань визначення управлінського потенціалу є формування кадрового резерву керівного складу з перспективних кандидатів на підвищення. Для

підготовки та проведення семінарів зазвичай користуються послугами зовнішніх організацій, що мають достатній досвід такої роботи.

Біографічний метод передбачає визначення оцінки керівника за його біографічними даними.

Серед інших використовуються також усні або письмові характеристики довільної форми, тобто опис досягнень керівника та його упущень.

Співбесіда проводиться в двох формах, структурованій або неструктурованій, для оцінювання ступеня відповідності досвіду співробітників, їхніх професійних знань, робочої поведінки та відношення до праці встановленим вимогам, а також у вільній формі або ж за програмою, що була складена заздалегідь, проводиться обговорення планів, досягнень, результатів роботи працівників, яких оцінюють.

За допомогою групових дискусій проводиться оцінювання знань управлінця, лідерського потенціалу, особистих і його ділових якостей, комунікативних здібностей в ході сумісного обговорення проблем, що поставлені перед групою.

Використання методу моделювання ситуацій (англ. «case-study») надає можливість проводити розбір практичних ситуацій. Під час реалізації зазначеного методу керівникам пропонують визначити найважливіші проблеми ситуацій, що запропоновані для аналізу, й виробити пропозиції щодо їх вирішення.

Порівняння з «ідеалом», тобто вибір оціночних характеристик зі стандартного списку. Порівняння якостей, якими володіє оцінюваний, з переліком якостей, які представлені в заздалегідь розробленій оціночній формі (порівняння з «ідеалом»).

Під час застосування методу ранжирування визначається за допомогою експертів місце оцінюваного серед інших кандидатів / претендентів на посаду за сукупністю результатів оцінювання.

В ділових іграх проводиться розігрування ситуацій за сценарієм, що був розроблений заздалегідь та імітує виробничі умови такі, що вимагають ухвалення рішень на основі наявної інформації.

Під час реалізації метода заданої бальної оцінки відбувається нарахування або зняття певної кількості балів за ті або інші досягнення чи упущення в ході провадження оціночних процедур.

У методі графічного профілю замість кількісних або якісних оцінок використовується графічна форма оцінювання (профіль особи), що надає можливість проводити наочне порівняння оцінюваного з профілем «ідеального» керівника, а також порівнювати між собою різних працівників [6].

За допомогою метода критичних ситуацій, серед яких, наприклад, надзвичайні події, ухвалення відповідального рішення, вирішення певних проблем, конфліктної ситуації тощо, оцінюється поведінка в них керівника [7].

Останнім часом поширеності набуває використання такого методу оцінювання представників керівних ланок промислового підприємства як перевірка на детекторі неправди (поліграфі). Сутність методики з використанням детектора полягає в проведенні комплексної процедури з використанням складних технічних пристроїв, що призначені для всебічного оцінювання психофізіологічних характеристик осіб, що проходять тестування [8].

Використання методичного інструментарію щодо оцінювання управлінців повинно передбачати наявність зворотного зв'язку про сильні та слабкі сторони їхньої управлінської діяльності з метою нейтралізації слабких та закріплення й подальшого розвинення сильних сторін.

Основним підходом, в рамках якого має відбуватися дослідження та опрацювання процесу оцінювання керівників промислових підприємств, має стати системний підхід, що є багатоаспектним та дозволяє врахувати вплив різноманітних чинників на систему управління кадрами. З огляду на динамічність як чинників зовнішнього, так і

внутрішнього середовища, що впливають на господарську діяльність промислових підприємств, доцільно запропонувати, на нашу думку, використовувати комплексні методики оцінювання управлінців підприємства, що включатимуть декілька методів, через необхідність досягнення максимальної об'єктивності та достовірності, обраних з урахуванням їхніх особливостей та визначенням доречності застосування у кожному конкретному випадку. Зазначимо, що процедура оцінювання управлінців має містити психологічний складник, на чому акцентують увагу й інші науковці [10].

Результати оцінювання управлінців з використанням розглянутих інструментів доцільно розглядати комплексно, тобто разом з, наприклад, результатами щорічного оцінювання управлінської діяльності зазначеної категорії працівників.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Актуальність проблематики оцінювання співробітників, а саме представників сфери управління промислових підприємств, зумовлена тим, що окремі його аспекти на сьогодні досліджені не повною мірою, зокрема, варто зазначити, що найбільша увага приділяється оцінюванню саме ділових і особистих якостей самих працівників, а не роботи, тобто їхньої трудової діяльності.

Комплексність визначеної проблематики орієнтує на використання системного підходу щодо дослідження та опрацювання процесу оцінювання керівників промислових підприємств, поліаспектність якого надає можливість врахувати численні чинники, що впливають на систему управління кадрами загалом й процес оцінювання та його методичний інструментарій зокрема.

Вибір підходу, методу щодо оцінювання керівників може відбуватися на основі особистого досвіду вищого керівництва (представників вищої управлінської ланки) або власника організації, виходячи з його можливостей та особливостей, а також відповідно мети, яку ставить керівництво підприємства під час проведення оцінювання.

Подальша робота в даному напрямі вбачається у дослідженні процедури оцінювання управлінців промислових підприємств, особливостей її застосування, а також її уточнення, деталізація та формалізація.

Список використаних джерел

1. Мігус І. П. Сучасні підходи до оцінки персоналу суб'єктів господарювання з позицій економічної безпеки / І. П. Мігус, С. А. Черненко // *Бізнес-інформ*. – 2013. - № 10. – С. 357 – 363.
2. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала: пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. – М. : Юрист, 2001. – 496 с.
3. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2005. – 337 с.
4. Егоршин А. П. Методология управления трудовыми ресурсами: моногр. / А. П. Егоршин, И. В. Гуськова. – Н.Новгород: НИМБ, 2008. – 352 с.
5. Половинко В. С. Управление персоналом: системный подход и его реализация: моногр. / Под науч. ред. Ю. Г. Одегова / В. С. Половинко. – М. : Информ-Знание, 2002. – 484 с.
6. Стахів О. Проведення оцінки персоналу на підприємстві з метою стимулювання працівників до підвищення кваліфікації / О. Стахів // *Україна: аспекти праці*. – 2007. – № 1. – С. 29 – 35.
7. Волгін А. П. Управління персоналом в умовах ринкової економіки (досвід ФРН) / А. П. Волгін, В. І. Мітірко, А. А. Модін. – М. : «Справа», 1992. – 409 с.
8. Мігус І. П. Сучасні методики оцінки стану кадрової безпеки суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс] // І. П. Мігус, С. А. Черненко. – *Ефективна економіка*. – 2013. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1923>.
9. Мартиненко В. М. Сучасна технологія оцінювання персоналу та кадрового потенціалу організації і її соціально-психологічний аспект : наук. розробка / авт. кол. В. М. Мартииненко, Ю. Д. Древаль, Ю. В. Конопощева та ін. – К. : НАДУ, 2013. – 52 с.
10. Балабанова Л. В. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах ринкової економіки: монографія / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. – Донецьк: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2010. – 237 с.

References

1. Migus, I. P. & Chernenko, S. A. (2013). Current approaches to the assessment of an entity from the standpoint of economic security. *Biznes-inform*, 10, 357 – 363.
2. Vesnin, V.R. (2001). Practical personnel management. *Moskva, Jurist*.

3. Kolot, A.M. (2005). Personnel motivation. Kiev, KNEU.
4. Egorshin, A.P. & Gus'kova I.V. (2008). Methodology of human resource management. Novuy Novgorod, NIMB.
5. Polovinko, V.S. (2002). Personnel management: system approach and its implementation. Moskva, Inform-Znanie.
6. Stahiv, O. (2007). Assessment of personnel in the enterprise to encourage employees to training. *Ukraina: aspekty praci*, 1, 29 – 35.
7. Volgin, A.P. & Mitirko, V.I. & Modin, A.A. (1992). Personnel management in a market economy (the experience of Germany). Moskva, Sprava.
8. Migus, I. P. & Chernenko, S. A. (2013). Modern methods of assessment of personnel security business entities. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1923>.
9. Martynenko, V. M. (2013). Modern technology assessment personnel and human resource capacity of the organization and its socio-psychological aspect. Kiev, NADU.
10. Balabanova, L. V. & Stel'mashenko, O. V. (2010). Strategic personnel management of enterprises in a market economy. *Donez'ck, DonNUET im. M. Tugan-Baranovs'kogo*.

ZANORA Volodymyr Oleksandrovych,

PhD (in Economics), Assistant professor, Department of management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

PERSONNEL MANAGEMENT: METHODOICAL INSTRUMENTS OF EVALUATION INDUSTRIAL ENTERPRISES MANAGERS.

Abstract. Introduction. The stability of functioning, the level of economic security and durability of industrial enterprises are defined by the efficiency of employees' work, especially members of the management level. Evaluation of management activity as the process of obtaining information about employees, that is necessary for decision-making, is the basis of personnel management which defines the approaches and instruments of personnel management. **Purpose.** The purpose of the article is to review, synthesize and research the methodical instruments of industrial enterprises managers evaluation, determine the characteristics, features and capabilities of several methods and directions for their further improvement. **Methods.** Theoretical generalization, logical analysis, induction are used to determine the main methods for evaluation of industrial enterprises managers; to determine scientific approach that must be used for research and study of the evaluation process of managers of industrial enterprises. **Results.** It is established that the problem of evaluation of industrial enterprises managers is current and topical. It is determined methodical instruments of industrial enterprises managers' evaluation. It is actual to periodically review the capabilities and properties of methodical instruments for managers' evaluation in view of changing conditions in both internal and external environment of personnel management system that affect it and the need to take account of the impact. **Originality.** The main methods used to evaluate industrial enterprises managers are determined. System approach is offered as an approach that may be used for research and study of the evaluation process of industrial enterprises managers. It is noted that in view of such dynamic factors as external and internal environment which affect the economic activity of industrial enterprises, it is advisable to use complex methods of evaluating management companies that include multiple methods. **Conclusion.** The main methodical instruments of evaluation of industrial enterprises managers are determined. The characteristic, features and capabilities of individual evaluation methods of industrial enterprises managers are established. It is revealed that the methodical instruments need further elaboration because of expediency to the specific management of senior management representatives of industrial enterprises. The complexity of certain issues focuses on the use of systemic approach to the research and study of managers' of industrial enterprises evaluation process which is multidimensional and allows to take into account many factors that affect the system of personnel management in general and evaluation process and its methodical instruments in particular. The choice of approach and a method for evaluating managers may be based on personal experience of senior management (members of the highest management level) or the owner of the organization, based on its capabilities and features, but also on the goal, which puts the company's management at the time of evaluation.

Keywords: frames; management; personnel management; tools; methodological tools; evaluation; evaluation of managers; company; industry.

Одержано редакцією: 10.01.2016
Прийнято до публікації: 17.01.2016

УДК 65.012.8.631.11

ЗАХАРОВ Олександр Іванович,
кандидат економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового
Інституту менеджменту безпеки,
ПВНЗ Університет економіки та права «КРОК»

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах забезпечення економічної безпеки підприємства можливе тільки за умови ефективної роботи його системи економічної безпеки. Для цього необхідно забезпечити постійну і тісну взаємодію всіх її внутрішніх і зовнішніх суб'єктів, що дозволить отримати синергетичний ефект при протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам економічній безпеці.

Ключові слова: система економічної безпеки; підприємство; синергетичний ефект; загрози; служба економічної безпеки; механізм; суб'єкти системи економічної безпеки.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки найважливішою функцією держави є забезпечення його економічної безпеки. Для вирішення цього складного завдання існують відповідні державні інститути, правова база, підготовлений персонал, технології, адміністративні, інтелектуальні, інформаційні, фінансові та інші матеріально-технічні ресурси.

У свою чергу суб'єкти недержавної системи безпеки також мають значні ресурси для забезпечення економічної безпеки бізнесу. До цих ресурсів в першу чергу відносяться добре підготовлені фахівці, накопичений досвід забезпечення безпеки бізнесу в специфічних умовах вітчизняної економіки, а також організаційні структури, фінанси суб'єктів господарської діяльності та знання співробітників, а також наявні технології, технічні засоби, методи і методики протидії факторам загроз зовнішнього і внутрішнього середовища.

Необхідно також об'єднати в єдине ціле всі ресурси підприємства і ресурси зовнішніх організацій для того, щоб отримати синергетичний ефект в системі забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми застосування синергетичного підходу в економіці присвячені роботи вчених Суворов В. В., Колесников А. А. [6], Тарасевич В. М. [9], Януль І. Є. та інших. Однак в їх працях не розглядалися питання синергетики в системі економічної безпеки підприємств.

Мета та завдання статті полягають в дослідженні умов створення синергетичного ефекту в системі економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі останнім часом відбуваються глобальні зміни. Активно формуються нові центри сили. Це стосується в першу чергу Азіатсько-Тихоокеанського регіону. У цьому плані слід мати на увазі, в першу чергу, Китай, який став новою економічною наддержавою, яка активно розвивається далі, маючи стратегічну амбіцію стати головним глобальним економічним центром. Все це свідчить про те, що світ стає в значно більшому ступені багатополярним, в тому числі і сфері економіки. А це означає, що епоха домінування якоїсь однієї наддержави або одного міждержавного союзу завершується. З одного боку багатополярність дає нові можливості для економічного розвитку різних країн і регіонів нашої планети, знижує протекціонізм і тиск окремих найбільш розвинених країн з імперськими амбіціями, а з іншого підсилює глобальну економічну конкуренцію. В таких умовах економічну безпеку можуть забезпечити тільки ті країни, які орієнтуються на інноваційний шлях розвитку. А це в свою чергу означає необхідність тісної співпраці влади і бізнесу. Тільки глибоке розуміння влади, що національна економіка, це по суті ніщо інше, як сукупність суб'єктів господарської діяльності, які працюють на території

держави, дозволить перевести всю діяльність щодо забезпечення економічної безпеки з абстрактного рівня в реальну площину. Захищаючи від злочинних посягань, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, захищаючи інтереси, в тому числі і на міжнародному рівні окремих невеликих, середніх і великих підприємств, влада, тим самим, забезпечує національну безпеку в сфері економіки. Особливо важливо це розуміння і діяльність в умовах економічної кризи, коли без підтримки держави дуже складно навіть виживати національним підприємствам, не кажучи про їх розвиток і конкурентоспроможності у світовій економіці.

В умовах кризового стану економіки слід враховувати, що діяльність підприємства здійснюється в умовах високого рівня невизначеності процесів, що відбуваються в першу чергу в його зовнішньому середовищі. З огляду на це інформаційно-аналітичний підрозділ служби безпеки має здійснювати постійний моніторинг зовнішнього середовища, своєчасно виявляти і аналізувати все що відбувається в ній зміни, визначати сфери виникнення загроз, їх рівень і ступінь небезпеки для діяльності підприємства і його економічної безпеки. Ці відомості є основою для прийняття правильних рішень щодо адекватного реагування на них системи економічної безпеки підприємства.

З огляду на всю суму факторів, які чинять негативний вплив на діяльність підприємства в даний час, а також беручи до уваги, що будуть з'являтися нові загрози в найближчій та віддаленій перспективі, слід адекватно оцінювати можливості існуючої системи забезпечення економічної безпеки з протидії їм.

У цих умовах забезпечення економічної безпеки підприємства не повинно розглядатися з позицій традиційного підходу у вигляді цілеспрямованої роботи його штатної служби безпеки по протидії всім внутрішнім і зовнішнім загрозам з метою створення сприятливих умов для його стабільної роботи і розвитку. В сучасних умовах цього недостатньо. Жодна, навіть найбільш високоорганізована система, що володіє добре підготовленим персоналом, і має необхідні ресурси, самостійно не може в умовах економічної кризи забезпечити економічну безпеку підприємства. Вирішити цю складну задачу можливо тільки за умови використання нових підходів і впровадження інноваційних рішень. На підприємстві необхідно організувати не просто захист його економічної безпеки в звичайному, традиційному розумінні цієї діяльності, а створити принципово нову, побудовану на основі впровадження інноваційних підходів інтегровану систему захисту. Ця система повинна включати всі внутрішні ресурси підприємства, які можна використовувати як в цілому для створення безпечних умов для діяльності підприємства, так і для протидії конкретним загрозам, які виникають як всередині підприємства, так і в його зовнішньому середовищі. У своїй діяльності щодо забезпечення економічної безпеки вона повинна використовувати сучасні технології, технічні засоби, методи і методики моніторингу, аналіз та оцінку загроз в сфері економіки, прогнозування їх можливої зміни, а також виникнення і найголовніше – ефективно протидіяти їм.

Всі елементи системи економічної безпеки на основі єдиної концепції, політики повинні бути об'єднані в загальну стратегію економічної безпеки, яка здатна дати синергетичний захисний ефект. Модель формування синергетичного ефекту в системі економічної безпеки підприємства показана на рис.1.

На підставі вищевикладеного випливає, що сучасна система забезпечення економічної безпеки повинна бути інтегрованою, що включає в себе весь потенціал підприємства, а також можливості зовнішніх організацій, які в відповідності зі своїм призначенням і функціями також повинні забезпечувати сприятливі та безпечні умови для розвитку вітчизняного бізнесу. До зовнішніх організацій, які доцільно активно використовувати для забезпечення економічної безпеки підприємства відносяться органи державної влади і управління, правоохоронні органи, системи безпеки партнерів по бізнесу, підприємства, які надають послуги в сфері безпеки, а також суспільно-політичні організації та засоби масової інформації.

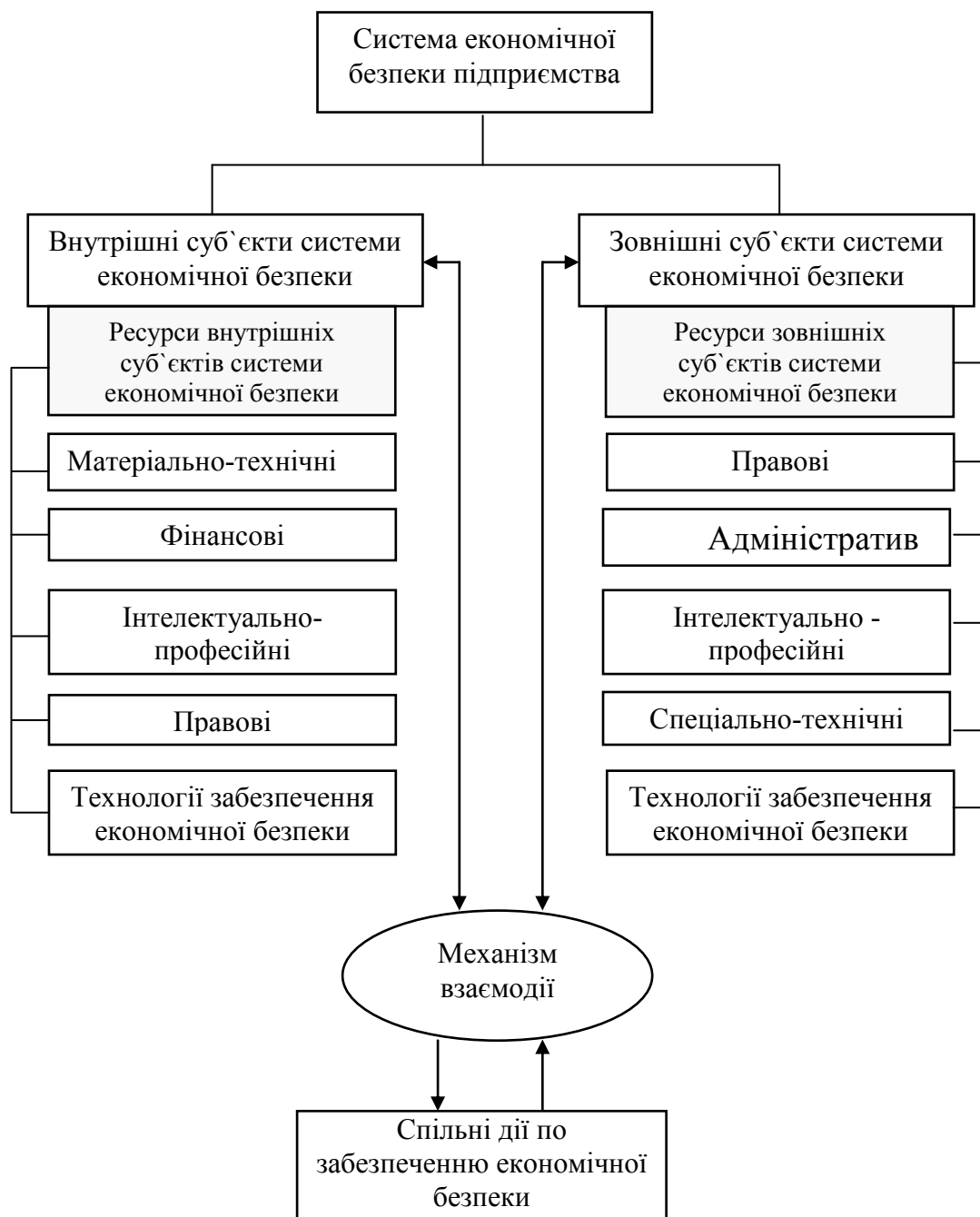

Рис. 1. Модель формування синергетичного ефекту в системі економічної безпеки підприємства

Розглядаючи питання організації взаємодії, з метою досягнення синергетичного ефекту при забезпеченні економічної безпеки підприємства, слід враховувати, що всі зовнішні організації, які потенційно можливо залучити до протидії загрозам у сфері економіки мають своє призначення, поставлені завдання, функції, правове поле діяльності, матеріально-технічні ресурси і відповідно підготовлений персонал. Тому найважливішим завданням керівників підприємства та його підрозділи економічною безпекою є отримання об'єктивної інформації про всіх зовнішніх державних і недержавних організацій, які можуть бути задіяні для проведення спільних заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Синергетичний ефект в системі забезпечення економічної безпеки неможливо отримати без вирішення такої складної проблеми як узгодження інтересів різних сторін,

які залучаються до здійснення заходів з протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам для діяльності підприємства.

Узгодження інтересів різних сторін, особливо бізнесу і влади, в тому числі в сфері економічної безпеки це складний процес. Він включає ряд найважливіших аспектів, в числі яких:

- праві основи для здійснення взаємодії;
- наявність функціональних обов'язків у сторін, які залучаються для взаємодії;
- наявність необхідних фахівців для вирішення конкретних завдань в процесі здійснення заходів щодо забезпечення економічної безпеки;
- наявність механізму управління взаємодіючими сторонами.

Центри управління внутрішніми і зовнішніми суб'єктами, які залучаються для формування синергетичного ефекту в діяльності системи забезпечення економічної безпеки.

Центр управління внутрішніми суб'єктами включає керівників підприємства та його служби безпеки. Склад центрів управління зовнішніми організаціями визначається їх керівниками.

Для того, щоб отримати синергетичний ефект при забезпеченні економічної безпеки підприємства необхідно виконати ряд умов.

По-перше, інформаційно-аналітичний підрозділ підприємства має чітко ідентифікувати існуючі і можливі загрози економічній безпеці. Визначити ті з них, що несуть найбільш серйозні загрози економічній безпеці підприємства, можливо, його існуванню. Наприклад, небезпеки з боку недобросовісних конкурентів або ймовірність рейдерського захоплення. В цьому випадку аналізується здатність існуючої власної системи економічної безпеки протистояти цим загрозам і якщо власних ресурсів недостатньо, тоді визначаються зовнішні організації, з якими можлива спільна робота з протидії виявленим загрозам.

По-друге, необхідно чітко розуміння, які зовнішні організації можуть надати дієву допомогу підприємству в ефективній протидії виявленим загрозам. Для цього необхідно знати призначення державних і недержавних організацій, з якими можлива взаємодія при забезпеченні економічної безпеки, а також їх функції та завдання, які на них покладені. А також мати уявлення про рівень кваліфікації їх персоналу, наявних у них технічних засобах та технологіях, які можна використовувати для протидії конкретним загрозам економічної безпеки підприємства. Наприклад, залучення технічних підрозділів правоохоронних органів для протидії незаконним діям конкурентів, які використовують спеціальне обладнання з метою здійснення несанкціонованого доступу до інформаційної системи підприємства.

По-третє, необхідно мати повне і об'єктивне уявлення про правове поле, в рамках якого можна здійснювати взаємодію з зовнішніми організаціями з метою досягнення синергетичного ефекту в системі економічної безпеки підприємства. В першу чергу, це стосується державних правоохоронних органів, які в силу своєї специфіки дію виключно в правовому полі, і знаходяться під постійним контролем органів державної влади.

По-четверте, слід розуміти, що ефективна взаємодія підрозділів економічної безпеки підприємства із зовнішніми організаціями значною мірою залежить від зацікавленості цих організацій в організації та проведенні заходів з протидії загрозам економічної безпеки.

В основу цієї зацікавленості повинні бути покладені інтереси держави в боротьбі з організованою злочинністю в сфері економіки. Основні загрози національній безпеці України в економічній галузі визначені в законі України «Про основи національної безпеки України» [1]. А завдання державних правоохоронних органів, як головного інструменту в боротьбі з організованою злочинністю, в тому числі і в сфері економіки, визначені в законах України, які регламентують їх діяльність. У тому числі закон України про «Службу безпеки України» [2], закон України «Про органи внутрішніх справ» [3], закон України «Про прокуратуру України» [4] і ряд інших.

За роки незалежності в Україні була створена законодавча основа для побудови системи економічної безпеки, як держави, так і окремих суб'єктів господарської діяльності. Однак багато положень законів, на жаль, залишилися тільки на папері і не були реалізовані в практичній діяльності по створенню сприятливих, безпечних умов для розвитку бізнесу в першу чергу невеликого і середнього. Організація взаємодії влади і бізнесу в інтересах забезпечення економічної безпеки, без чого неможливо побудувати сучасну систему економічної безпеки і отримати синергетичний ефект можлива тільки за таких умов:

- наявності правової основи для взаємодії влади і бізнесу в сфері забезпечення економічної безпеки;
- бажання і психологічної готовності представників органів влади здійснювати взаємодію з бізнесом в інтересах забезпечення його економічної безпеки;
- готовності бізнесу до конструктивної співпраці з владою в інтересах свого розвитку і безпеки;
- наявності ресурсів при владі і бізнесу (матеріально-технічних, фінансових, інтелектуальних та інших) для здійснення взаємодії при здійсненні забезпечення економічної безпеки.

Синергія в забезпеченні економічної безпеки підприємства - це взаємодія елементів всіх внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи забезпечення економічної безпеки, яке створює більшу ефективність у діяльності з протидії загрозам економічної безпеки підприємства ніж, якби кожен з цих суб'єктів використовував тільки власні ресурси і діяв окремо від інших. Тільки при тісній взаємодії, що дозволяє комплексно та узгоджено застосовувати наявні у різних суб'єктів системи економічної безпеки ресурси можливе посилення впливу на фактори загроз економічній безпеці, які існують у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

З даного визначення випливає, що синергетичний захисний ефект в системі забезпечення економічної безпеки можна отримати тільки в тому випадку, якщо будуть об'єднані ресурси внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Це пов'язано з тим, що кожен із суб'єктів забезпечення економічної безпеки має свої, специфічні можливості щодо протидії загрозам у сфері економіки. З огляду на це, завдання керівників підприємства полягає в тому, щоб ці можливості об'єднати, через відповідні механізми взаємодії і управління. І тільки в цьому випадку різні адміністративні, правові, технічні, технологічні, фінансові, інтелектуальні та кадрові можливості, об'єднані в одне ціле зможуть доповнюючи один одного, створити синергетичний захисний ефект в системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Механізм формування синергетичного ефекту в діяльності системи забезпечення економічної безпеки підприємства включає декілька складових.

Перша складова – це персонал, який залучається до підготовки і до проведення заходів по забезпеченню економічної безпеки підприємства. Коли мова йде про персонал системи забезпечення економічної безпеки, то слід мати на увазі не тільки співробітників штатної служби економічної безпеки підприємства, а також фахівців інших його структурних підрозділів, які можуть залучатися для вирішення завдань відповідно до своїх компетенцій. Наприклад, фахівці юридичного відділу можуть брати активну участь у здійсненні юридичного захисту економічних інтересів підприємства. Особливо велика їх роль в проведенні заходів з протидії недружнім поглинанням або рейдерським захопленням. Маркетологи можуть брати активну участь у спільній роботі з фахівцями інформаційно-аналітичного підрозділу служби економічної безпеки підприємства з вивчення дій недобросовісних конкурентів. А фахівці підрозділу ІТ в проведенні заходів щодо запобігання несанкціонованому доступу до інформаційних ресурсів підприємства, здійснення захисту комп'ютерних мереж, а також своєчасного виявлення і нейтралізації різного роду спеціальних пристроїв, призначених для незаконного отримання інформації шляхом прослуховування (мікрофони спрямованої дії, різного роду «жучки», апаратура відео та фотозйомки і т.д.).

Коли персонал підприємства розглядається з точки зору отримання синергетичного ефекту при проведенні заходів щодо забезпечення економічної безпеки, його слід розглядати з двох позицій.

Перша позиція – це персонал повинен бути добре підготовленим в професійному плані. Рівень його освіти, досвід роботи, мотивація, стан здоров'я, морально-психологічні якості повинні відповідати тим завданням, які слід вирішувати, забезпечуючи економічну безпеку підприємства.

Друга позиція – полягає в колективі, який бере участь в проведенні заходів з протидії загрозам діяльності підприємства. У ньому повинен бути здоровий морально-психологічний клімат. Керівники колективу повинні все зробити для того, щоб виключити міжособистісні конфлікти. У колективі повинна бути атмосфера довіри, доброзичливості, взаємоповаги, загальна мета і високий рівень мотивації для її досягнення. Тільки в такому вигляді колектив може об'єднати різних фахівців, створити атмосферу творчості, взаємної підтримки та цілеспрямованості у досягненні поставленої мети. Це як раз і дозволить синтезувати знання і вміння різних людей в одне ціле, тобто створити синергетичний ефект у використанні людського капіталу системі забезпечення економічної безпеки і успішно виконати поставлені завдання з протидії існуючих та потенційних загроз для діяльності підприємства.

Розглядаючи необхідність досягнення синергетичного ефекту в діяльності системи забезпечення економічної безпеки підприємства, необхідно враховувати не тільки інтелектуальні і професійні можливості його персоналу. Важливо задіяти в цьому складному процесі також наявні матеріальні ресурси, які включають: фінанси, право, технічні засоби та інші. І тільки об'єднання «людського капіталу» підприємства і його ресурсів може дати синергетичний захисний ефект, дозволить протистояти несприятливим факторам зовнішнього і внутрішнього середовища. Це буде стосуватися протиправних дій недобросовісних конкурентів, організованої злочинності в сфері економіки, системної корупції та інших зловживань чиновників, підтримки необхідного рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається і послуг, що надаються, розробки і впровадження інновацій та енергозберігаючих технологій і багато іншого, що, по суті, і визначає рівень економічної безпеки підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В умовах нестабільної економіки і високого рівня невизначеності процесів, які в ній відбуваються, забезпечити економічну безпеку підприємств можливо лише за умови тісної взаємодії та партнерства суб'єктів державної влади та бізнесу. Це дозволить в повній мірі і оптимально в єдиному алгоритмі використовувати всі їхні ресурси для протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам у сфері економіки, тобто створити синергетичний захисний ефект при забезпеченні безпеки вітчизняного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основи національної безпеки України».
2. Закон України «Про Службу безпеки України».
3. Закон України «Про органи внутрішніх справ».
4. Закон України «Про прокуратуру».
5. Синергетика: методологія ефектів: монографія / [І. Є. Януль та ін.; наук. ред.: Ходаківський Є. І., Зінчук Т. О., Грабар І. Г.]; Житомир. нац. агроєкол.ун-т. – Житомир, 2012. – 623 с.
6. Колесников А.А. Основы теории синергетического управления. М.: Фирма «Испо-Сервис», 2000.
7. Система управління комплексним забезпеченням економічної безпеки підприємства/ Захаров О.І. // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки). – 2014. – Випуск 37, частина 3. – 149 с.
8. Механізм взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки / Захаров О.І. // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки), випуск 33, частина 3. 2015. – 151 с.
9. Економічна синергетика: концептуальні аспекти/ Тарасевич В.М. //Економіка і прогнозування. – 2002 – № 4. С. 56-71.

References

1. The Law of Ukraine "On National Security". (July 1, 2003). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. The Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine". (March 25, 1992). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
4. The Law of Ukraine "On the internal affairs". (September 15, 2015). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672.
5. The Law of Ukraine "On Prosecution". (October 14, 2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
6. Hodakivs'kyj, Je. I., Zinchuk, T. O. & Grabar, I. G. (Eds.). (2012). *Synergetyka: metodologija efektyv. Zhytomyr: Iskra*.
7. Kolesnikov, A. A. (2000). *Osnovy teorii sinergeticheskogo upravlenija*. Moscow: Firma «Ispo-Servis».
8. Zaharov, O. I. (2014). Management providing integrated economic security. *Zbirnyk naukovykh prac' Cherkas'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu (Ekonomichni nauky)*, Vypusk 37 chastyna 3, 45-55.
9. Zaharov, O. I. (2015). Mechanism of interaction between government and business in the system of economic security. *Zbirnyk naukovykh prac' Cherkas'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu (Ekonomichni nauky)*, Vypusk 33 chastyna 3, 65-75.
10. Tarasevych, V. M. (2002). Economic Synergetics: conceptual aspects. *Ekonomika i prognozuvannja*, 4, 56-71.

ZAKHAROV Oleksandr Ivanovych,

PhD (Economics), Professor, Director of Education and Research Security Management Institute, University of Economics and Law "Krok"

SYNERGETIC EFFECT IN ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF ENTERPRISE

Abstract. Introduction. In a globalized world economy the most important function of the state is to ensure its economic security. To address this complex problem are the appropriate state institutions, legal framework, trained personnel, technology, administrative, intellectual, informational, financial and other material resources. In turn, non-state security actors also have significant resources to ensure economic security business. These resources primarily include well-trained professionals, experience in business security specific conditions of the domestic economy, as well as organizational structure, finance business entities and knowledge of employees, and available technologies, means, methods and techniques of counteracting factors threats external and internal environment. It is also necessary to unite together all the company's resources and resources of external organizations in order to obtain a synergistic effect in the system of economic security. **Purpose.** Research conditions to create a synergistic effect in the system of economic security. **Methods.** Theoretical generalization, logical analysis, induction are used to determine the main methods for evaluation of industrial enterprises managers; to determine scientific approach that must be used for research and study of the evaluation process of managers of industrial enterprises. **Results.** Nowadays provision of economic security of enterprise is possible only if the operation activity of its economic security system is effective. This requires constant and close cooperation of all its internal and external entities that can provide a synergetic effect in countering external and internal threats to economic security. **Originality.** All elements of economic security based on a single concept, policies should be integrated into the overall strategy of economic security that can give a synergistic protective effect. The model of forming synergistic effect in the system of economic security offered in the article. Considering the need to achieve a synergistic effect of a system of economic security must take into account not only the intellectual and professional capabilities of its staff. It is important to use this complex process and available material resources that include: finance, law, and other hardware. **Conclusion.** In an unstable economy and high level of uncertainty processes that occur in it, to ensure economic security is possible only on condition of close interaction and partnership of government and business. This will fully and optimally a single algorithm to use all their resources to counter internal and external threats to the economy, ie a synergistic protective effect at securing domestic business.

Keywords: the system of economic security; enterprise; synergetic effect; threats; economic security department; mechanism; subjects of economic security system.

Одержано редакцією: 15.01.2016
Прийнято до публікації: 22.01.2016

УДК 336.71

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Встановлено, що проблеми забезпечення економічної безпеки розглядаються дослідниками у контексті діяльності банків та страхових компаній, рідше кредитних спілок. Виявлено відсутність наукових підходів до формування системи економічної безпеки таких професійних учасників фінансового ринку, як фінансові установи. Закладено теоретико-методичні основи для формування і функціонування систем економічної безпеки фінансових установ. Запропоновано визначення поняття системи економічної безпеки фінансової установи. Встановлено перелік факторів, які повинні враховуватись під час побудови системи економічної безпеки. Розглянуто перелік складових систем економічної безпеки підприємств, банків, страхових компаній з метою визначення набору підсистем економічної безпеки, універсального для усіх видів фінансових установ. Визначено елементи структурної будови системи економічної безпеки фінансових установ. Конкретизовано принципи, якими варто керуватись у процесі формування та забезпечення функціонування систем економічної безпеки фінансових установ.

Ключові слова: безпека; економічна безпека; фінансові установи; система економічної безпеки; підсистеми економічної безпеки; небезпека.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок України уже кілька років поспіль опиняється перед неминучим фактом дії на його функціонування та розвиток усе нових економічних обставин та викликів сучасності. Прогнозувати умови господарювання, у яких доведеться провадити свою діяльність професійними учасникам ринків фінансових послуг у найближчому майбутньому майже не можливо. Непередбачуваними є валютні коливання та курс національної грошової одиниці; рівень інфляції, зміни регуляторних вимог, норм податкового та господарського законодавства, тощо. Невизначеність формує велику кількість ризиків та небезпек, здатних чинити негативний вплив на процес та результат функціонування вітчизняних фінансових установ. Усвідомлення даного факту змушує власників, керівників та ТОП-менеджмент компаній звертатись до практики формування систем економічної безпеки для захисту власних та залучених від клієнтів корпоративних ресурсів від втрати, знецінення, крадіжки, тощо. Однак, гальмує цей процес відсутність належного інструментарію для організації дієвих механізмів захисту економічної безпеки фінансових установ. На прикладному рівні не можливо побудувати комплексну систему економічної безпеки суб'єкта господарювання, якщо на теоретичному рівні не достатньо розробленими залишились принципи, сценарії, процедури, слідування яким є необхідним для ефективного забезпечення економічної безпеки у практиці функціонування вітчизняних фінансових установ.

Таким чином, постає необхідність у дослідженні, аналізі та формуванні з урахуванням специфічних умов та особливостей господарювання теоретико-методичних засад побудови систем економічної безпеки фінансових установ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останнє десятиліття питанням побудови систем економічної безпеки суб'єктів господарювання було присвячено велику кількість наукових публікацій. Більша їх частина стосувалась проблем формування комплексних систем економічної безпеки підприємств різних галузей народного господарства. Однак, підвищення ролі фінансових установ у економічних процесах та численні прояви кризових тенденцій у вітчизняному фінансовому секторі, зумовили активізацію досліджень основ створення систем економічної безпеки у практиці роботи фінансових посередників в Україні.

Так, Мельник С. І. розглядає основи формування системи економічної безпеки банку та сучасні підходи до її моделювання [1, 2], Яременко С. М. вивчає організацію комплексної системи економічної безпеки банку і механізми управління нею [3, 4], Дудченко Н. В. визначає сутність, структуру та складові системи економічної безпеки банківських установ [5], Прокопенко Н.С., Виклюк М.І. конкретизують складові безпеки банківської діяльності [6]. У межах функціонування установ страхового ринку проблеми економічної безпеки висвітлено у роботах Яворської Т.В., яка пропонує концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні [7], Гнилицької Л. В., що вивчає сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України [8]. Доречно згадати і вчених, що присвятили свої дослідження питанням забезпечення безпеки діяльності кредитних спілок, як, наприклад, Мешко О., Іванець В. [9]. Однак, недостатньо розглянутими залишаються питання основ формування комплексної системи економічної безпеки, яка була б здатною забезпечити весь перелік заходів захисту корпоративних ресурсів фінансових установ, не залежно від специфіки функціонування кожного їх виду, але водночас, була побудованою із врахуванням особливостей функціонування суб'єктів господарювання, що провадять свою професійну діяльність у фінансовій сфері.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад побудови системи економічної безпеки фінансових установ на основі традиційних підходів до формування її структури та врахуванням специфіки функціонування вітчизняних фінансових посередників. Для успішного досягнення поставленої мети необхідним є вирішення ряду важливих завдань:

- по-перше, конкретизувати поняття системи економічної безпеки, зважаючи на мету, завдання та особливості функціонування фінансових установ порівняно із іншими видами суб'єктів господарювання;
- по-друге, розглянути існуючі підходи до формування систем економічної безпеки окремих видів фінансових посередників та визначити фактори впливу на процеси побудови такої сучасної системи;
- по-третє, запропонувати принципи побудови та структурні складові (підсистеми) такої системи економічної безпеки фінансових установ, яка б могла використовуватись для забезпечення економічної безпеки різних їх видів, але давала змогу за необхідності враховувати специфіку кожного виду фінансового посередника при впровадженні її у практику його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі побудови системи економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання повинно бути покладено глибоке усвідомлення сутності поняття економічної безпеки. У контексті дослідження питань функціонування фінансових установ, підходи до дефініції економічної безпеки не були конкретизовані та систематизовані. Однак, стосовно підприємницьких структур подібні питання піднімались неодноразово. Заслужовує на увагу робота Федоренко І. А. та Мейти В. І., у якій виокремлено такі концептуальні підходи до визначення економічної безпеки, як ресурсний підхід, підхід, що визначає економічну безпеку як певний стан системи, конкурентний підхід, специфічні підходи [10, с.305-306] (спираючись на представлені науковцями матеріали, серед них можна виокремити гармонізаційний та цільовий підходи). Не зважаючи на особливості функціонування фінансових установ, названі підходи є доречними і для визначення поняття також і їх економічної безпеки. Що ж до проблеми формування системи економічної безпеки загалом, то доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень, які б містили спроби класифікації підходів до її організації. Так, Гончарова М. Л. наголошує на необхідності застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств [11, с.141], однак не наводить для порівняння позиції інших дослідників з приводу піднятого питання. Крім того, її об'єкт дослідження – підприємства, що зайвий раз підтверджує той факт, що піднята у даному дослідженні наукова проблематика, а саме –

основи формування систем економічної безпеки фінансових установ – на разі не знайшла широкого поширення у вітчизняній фаховій літературі. Мельник С. І. підкреслює, що у сучасній науковій думці фактично немає єдиного системного підходу до створення теоретичної моделі системи забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур, зокрема комерційного банку (тобто, і решти фінансових установ – авт.). Відсутність такої моделі призводить до того, що на практиці організовують забезпечення економічної безпеки банку безсистемно та однобоко, зводячи до охорони [2, с.358].

Аналіз літературних джерел дав змогу прийти до висновку, що якщо сучасними науковцями і розглядаються проблеми формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, то лише таких їх видів, як банки, страхові компанії, кредитні спілки, оскільки саме вони є найбільш численними групами професійних учасників вітчизняного фінансового ринку та найбільш активними його гравцями. Зважаючи на це, при спробі конкретизації поняття системи економічної безпеки фінансової установи, доцільно брати за основу дефініції системи економічної безпеки, що пропонуються для банків та страховиків. Так, під системою економічної безпеки банківської установи науковцями пропонується розуміти певну комбінацію елементів (безпеки матеріальних ресурсів, фінансової безпеки, інформаційної безпеки та кадрової безпеки), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками та спрямованими на захист від загроз та на протидію їм по найважливіших напрямках діяльності банку [4, с.432]. Під системою забезпечення економічної безпеки страхової компанії слід розуміти сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих суб'єктів забезпечення безпеки, що мають загальні цілі, ресурси, технології і методи протидії реальним і потенційним загрозам страховому бізнесу [8, с.188].

Таким чином, під системою економічної безпеки фінансової установи пропонуємо розуміти складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки.

У залежності від конкретного авторського підходу до формування системи економічної безпеки, сучасними вченими виділяються різні елементи її структури. Копитко М. І. вдалось сформувати узагальнений перелік елементів системи економічної безпеки, що пропонуються для підприємств, однак можуть бути використані і фінансовими установами при побудові власних систем економічної безпеки. До цього переліку увійшли: цілі, завдання, функції, принципи, функціональні складові, механізм, заходи, об'єкти, суб'єкти, політика економічної безпеки, стратегія економічної безпеки, загрози, індикатори оцінки (потребує уточнення – оцінки чого саме – стану системи, ефективності управління нею, тощо – авт.), засоби, практичні дії співробітників із забезпечення економічної безпеки, методи (також варто було б конкретизувати), органи, служби (вважаємо за доцільне віднести їх до переліку суб'єктів економічної безпеки – авт.), конкурентна розвідка, контррозвідка, режим функціонування (швидше за все, це засоби безпеки, ніж елементи її системи – авт.) [12, с.61]. Зважаючи на надмірну, на нашу думку, кількість елементів у даному переліку, та ряд критичних зауважень до деяких із них, для використання фінансовим установам можна запропонувати такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінки як інструменти аналізу її ефективності). Розглянемо наукові підходи до визначення окремих із названих елементів з метою закладання теоретико-методичних основ побудови системи економічної безпеки фінансових установ.

Яворська Т. В. зазначає, що основним завданням і головним елементом формування системи економічної безпеки є передбачення та випередження можливих загроз, що спричиняють кризові стани страхових компаній [7, с.669]. Яременко С. М. наполягає, що в цілому перед комплексною системою економічної безпеки банку може

бути поставлена така мета: недопущення понесення банком збитків та заподіяння йому шкоди, а також забезпечення ефективного вкладання ним коштів у процесі своєї діяльності, що буде утворювати передумови для забезпечення стабільності та розвитку банку [4, с.434]. Узагальнено, мету побудови системи економічної безпеки фінансових установ можна визначити як забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи та її клієнтів від негативного впливу на їх цілісність та здатність до створення додаткового прибутку або задоволення інших потреб споживачів фінансових послуг у процесі свого використання зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Пропоноване формулювання цілі формування системи економічної безпеки вважаємо досить вдалим, оскільки воно може використовуватись як для фінансових посередників, що мають за першочергову мету отримання прибутку, так і для неприбуткових фінансових інституцій.

Методологічні основи створення системи забезпечення економічної безпеки страхових компаній визначає Гнилицька Л. В., яка наголошує на необхідності використання у цьому процесі системного підходу. До системоутворюючих положень формування системи економічної безпеки страховика дослідниця відносить тісний діалектичний зв'язок між елементами системи, сукупність яких дозволяє отримати нову системну якість; унікальність кожної окремої системи економічної безпеки навіть у межах одного виду фінансових посередників, самостійність системи економічної безпеки та її функціональність [8, с.188]. Необхідність системного підходу у процесі формування механізмів захисту корпоративних ресурсів банківських установ підкреслює Яременко С. М. [4]. Таким чином, постає необхідність у дослідженні переліку елементів та підсистем, що повинні входити до системи економічної безпеки фінансової установи, аби гарантувати її здатність забезпечення комплексного захисту корпоративних ресурсів фінансових посередників.

Колодізев О.М. та Штаєр О.М. у системі економічної безпеки банківських установ пропонують виділяти такі структурні елементи, як фінансова, інформаційна, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова, політико-правова, ринкова, інтерфейсна складові [13, с.70]. Загалом, перелік підсистем економічної безпеки може бути набагато ширшим, і кожен дослідник пропонує власне бачення структури системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Наприклад, для туристичних підприємств М. П. Денисенко пропонує виділяти три складові першого порядку – економічну безпеку діяльності туристичного підприємства (до її складу внесені безпека результативності діяльності підприємства (у тому числі безпека прибутковості підприємства та безпека економічного стану підприємства (безпека фінансового стану підприємства, технологічна безпека туристичного продукту, безпека ринкового стану підприємства)), безпеку зовнішнього середовища (поєднує політичну безпеку, безпеку корпоративних прав і правову безпеку) та репутаційну безпеку (у тому числі безпека туристичного продукту, індивідуальна безпека туристів, кадрова безпека, соціальна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека) [14, с.93]. Подібні рівні безпеки можна виокремити і для фінансових установ. Повертаючись до банківських інституцій, доцільно навести перелік складових безпеки банківської діяльності, які визначають Прокопенко Н. С. та Виклюк М. І., а саме: безпеку банківської діяльності і економічну безпеку, домінуючою складовою якої представлено фінансову безпеку, що має складну структуру і поділяється на боргову, валютно-курсову, безпеку фондового ринку і інвестиційну безпеку ринку (зовнішні складові) та внутрішні складові (техніко-технологічні фактори, кадрова безпека, рівень менеджменту, визначення індикаторів фінансової безпеки, впровадження фінансової діагностики та стану фінансової безпеки, фінансові інтереси, фінансові можливості, фінансові відносини, інформаційний ресурс, фінансові регламенти) [6, с.306]. Така досить складна запропонована структура, однак, не дає конкретно відповіді на питання, скільки підсистем економічної безпеки доцільно виокремлювати для банківської установи, так якими вони мають бути. Зокрема, зовсім не згадується інформаційна безпека, але її значення для нормальної банківської діяльності в умовах розвитку інформаційної

економіки є незаперечним. Мельник С.І. зазначає, що система економічної безпеки банку повинна бути комплексною. Важливо, щоб вона забезпечувала економічну, матеріальну, кадрову, інтелектуальну, фінансову, інформаційну, фізичну, пожежну та інші безпеки [1, с.150]. Цікаво з наукової точки зору було б отримати повний перелік складових економічної безпеки банківської установи, які пропонує науковець, але, на жаль, він не надається. Мешко О. та Іванець В. пропонують власний варіант структури комплексної системи організації роботи по забезпеченню економічної безпеки кредитних спілок, у якому виділені три групи забезпечення економічної безпеки, котрі охоплюють основні джерела, що породжують всілякі загрози економічній безпеці кредитній спілці [9, с.133]. Усі елементи системи поділено на чотири групи забезпечення економічної безпеки, до яких віднесено органи і підсистеми управління кредитною спілкою, її персонал, номенклатуру технічних засобів, що впливають на економічну безпеку, зовнішні умови, які впливають на економічну безпеку, тощо [9, с.134]. Однак, конкретного переліку підсистем економічної безпеки кредитної спілки знову ж таки не пропонується.

Ібрагімов Е.Е. наполягає, що наявні підходи до визначення підсистем економічної безпеки є різноманітними, але можна стверджувати, що більшість науковців при визначенні складових економічної безпеки поділяють підхід, запропонований фахівцями Російської економічної академії ім. Г.В. Плеханова, та виділяють такі складові системи економічної безпеки підприємства (справедливо і для інших суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ – авт.): інформаційно-аналітичну, фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, політико-правову, екологічну, ринкову, силову [15]. Це твердження є справедливим, адже аналіз літературних джерел доводить, що різні науковці, обираючи об'єктом досліджень різні підприємницькі структури, все одно при наданні пропозицій щодо побудови їх систем економічної безпеки звертаються до згаданого переліку складових, які по праву можна назвати традиційними.

Зважаючи на наведений фактичний матеріал, можна запропоновувати наступний перелік підсистем системи економічної безпеки фінансової установи: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансову безпеку власних ресурсів компанії та фінансову безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

При формуванні теоретико-методичних засад побудови системи економічної безпеки фінансових установ необхідно визначити принципи, якими варто керуватись під час створення та налагодження функціонування такої системи. Серед вітчизняних науковців немає єдності і у цьому питанні. Так, Сухонос В. В. при визначенні концептуальних організаційно-правових засад функціонування системи економічної безпеки банків пропонує керуватись такими принципами, як принцип безперервності, принцип оптимальності, принцип плановості, принцип координаційності, принцип компетентності, принцип гласності, принцип конфіденційності і принцип відповідальності [16, с. 65]. Білошкурська Н. В. окремо від системи економічної безпеки виділяє ще і принципи побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки, обираючи за об'єкт своїх наукових досліджень підприємства, а не фінансові установи. Однак, більшість із запропонованих принципів вважаємо за доцільне використовувати і при побудові системи економічної безпеки фінансових установ. Повний запропонований дослідницею перелік виглядає наступним чином: принцип доцільності, принцип своєчасності, принцип плановості, принцип комплексності, принцип неперервності, принцип законності, принцип поєднання гласності і конфіденційності, принцип взаємодії, принцип гнучкості, принцип динамізму та розвитку, принцип відповідальності [17, с.26]. Белоус Н. Д., що також розглядає проблеми економічної безпеки підприємницьких структур, пропонує обмежуватись лише шістьма принципами економічної безпеки: принципом передбачення, принципом законності, принципом

узгодженості, принципом розвитку, принципом системності і принципом економічної доцільності [18, с.77]. Нетривіальний перелік системних принципів економічної безпеки підприємства пропонує Корчевська Л. О.: принцип відкритості, принцип спеціалізації, принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип багатомірності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності. Щодо двох останніх принципів, то сутність принципу емерджентності впливає із закону переходу кількісних змін в якісні, і полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів. Принцип контрінтуїтивності базується на невідповідності інтуїтивного (заснованого на особистому досвіді) та експертного (заснованого на достовірних знаннях і логічних висновках) світосприйманні. Тобто рішення, яке за нашим переконанням приведе до певного результату, може привести всупереч очікуванням до протилежного [19, с.244].

Зважаючи на наведені дані, до принципів, якими варто керуватись при побудові системи економічної безпеки фінансових установ, можна віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків.

Визначимо, які обставини впливають на особливості побудови систем економічної безпеки фінансових установ.

Фактори впливу на формування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах господарювання є наступними:

- недостатність власних фінансових ресурсів установ та обмеженість доступу до зовнішніх джерел фінансування;
- дуалістичність мети функціонування фінансових установ – з одного боку це отримання прибутку (крім кредитних спілок та страхових компаній, що спеціалізуються на окремих видах страхування), з іншого – забезпечення позитивних фінансових результатів від управління активами або надання інших видів фінансових послуг на користь своїх клієнтів;
- недосвідченість та недостатній рівень знань персоналу фінансових установ (працівники фінансового сектору – здебільшого молоді люди без належного досвіду, оскільки в режимі економії фінансових ресурсів низька оплата праці, на яку вони погоджуються, є одним із основних пріоритетів для фінансових установ при підборі кадрів; іншою особливістю побудови систем економічної безпеки є те, що відсутність достатньої кількості фахівців у цій сфері, що мають професійну освіту у галузі забезпечення фінансово-економічної безпеки, змушує фінансові установи довіряти завдання організації захисту корпоративних ресурсів представникам силових структур, колишнім військовим, тобто особам, не мають належного рівня знань у економічній та фінансовій сферах);
- відсутність якісного документального, інформаційного та методичного забезпечення процесів формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ;
- посилення тиску на професійних учасників фінансового ринку з боку державних регуляторів, зокрема, через механізми контролю, нагляду, моніторингу;
- відмежування власників фінансових установ від безпосереднього управління ними, що заважає їм реально оцінювати характерні для діяльності фінансових посередників загрози, та не дозволяє оперативно стежити за ефективністю функціонування системи економічної безпеки;
- зниження рівня довіри фізичних та юридичних осіб до установ фінансового сектору, що за наслідок має падіння попиту на фінансові послуги та скорочення кількості клієнтів фінансових установ, що вимагає побудови сучасних систем економічної

безпеки із пріоритетом орієнтації на утримання наявних та залучення нових споживачів фінансових послуг;

- відсутність державних програм щодо надання фінансової допомоги установам, що потрапили у скрутне матеріальне становище (зокрема, потребують підтримки у першу чергу неприбуткові інституції, такі як кредитні спілки, а також інші фінансові установи, що втратили власні активи через воєнні дії або ж по причині закриття філій і втрати клієнтів, що розташовувались на території Криму);
- перманентне зростання кількості загроз діяльності фінансових установ, а також можливих наслідків їх впливу на стабільність їх функціонування; варто також відзначити, що якщо кілька років тому кількість та наслідки загроз можна було хоча б приблизно спрогнозувати, то нині, у 2016 році, для розробки подібного прогнозу потрібно врахувати стільки аспектів та можливостей, що його результати, навіть за умови дуже детальних та прискіпливих розрахунків, навряд чи виявляться достатньо точними;
- високий рівень шахрайства та інших видів економічної злочинності у фінансовому секторі, відсутність належних механізмів захисту (у тому числі і у нормативно-правовій площині, так, проблема рейдерства та його переслідування і покарання законом і досі не врегульована);
- стрімкий розвиток інформаційних технологій, що мають використовуватись установами для швидкого та безперервного обслуговування клієнтів та роботи у різних сегментах фінансового ринку, що вимагає організації належного рівня захисту ресурсів компаній від кіберзлочинців та інших осіб, що можуть чинити злочинні посягання на активи установ через мережу Інтернет або інші канали доступу до даних;
- економічна та політична ситуація у країні, та загрози, що із нею пов'язані.

Усі названі фактори повинні належним чином враховуватись при формуванні комплексних систем економічної безпеки фінансових установ. Для цього доцільною є розробка документального забезпечення формування та функціонування системи економічної безпеки фінансової установи, у якому згадані фактори не лише будуть перераховані, але і супроводжуватимуться конкретними пропозиціями щодо мінімізації їх негативного впливу на стан економічної безпеки установи.

Організаційно-правовою формою комплексного забезпечення економічної безпеки для банківської установи, вважає Сухонос В.В., повинна бути програма забезпечення економічної безпеки банку [16, с.65]. Водночас, документально-інформаційне забезпечення формування і функціонування системи економічної безпеки фінансової установи може включати Концепцію економічної безпеки, Стратегію забезпечення економічної безпеки, Положення про службу економічної безпеки, тощо. Варто відзначити, що подібні документи на разі розробляються лише для банківських установ; решта видів фінансових посередників зазвичай не мають належного інформаційного забезпечення функціонування систем економічної безпеки, та і механізми захисту їх ресурсів є фрагментарними, що не дозволяє вести мову про наявність комплексну захищеність активів їх клієнтів від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз. Концепція ж безпеки банку є науково обґрунтованою системою поглядів на визначення основних напрямів, умов та порядку практичного вирішення завдань захисту банківської справи від протиправних дій та недобросовісної конкуренції. Тому при розробці документального забезпечення організації та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, зокрема таких, як страхові компанії, кредитні спілки, компанії з управління активами, фінансові компанії, тощо, можна рекомендувати брати за основу концепції безпеки та економічної безпеки (за їх наявності) банківських установ.

При організації процесу формування системи економічної безпеки підприємства Андрієнко В.М. пропонує виділяти три рівні: стратегічний, тактичний та оперативний [20, с.121]. Вважаємо раціональним запропонувати для фінансових установ скористатись цим підходом, із виділенням на кожному рівні окремих етапів побудови систем економічної

безпеки фінансових установ. На стратегічному рівні необхідно: визначити перелік підсистем майбутньої системи економічної безпеки, розробити концепцію та стратегію економічної безпеки установи, сформувати документальне забезпечення створення та функціонування системи економічної безпеки. На тактичному рівні доцільно: визначити джерела фінансового забезпечення функціонування системи економічної безпеки, сформувати детальні переліки зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності фінансових установ, розробити комплекси заходів щодо попередження, протидії та мінімізації наслідків впливу визначених загроз на стан економічної безпеки установи. На оперативному рівні належить: розподілити обов'язки відповідальних за забезпечення економічної безпеки установи, налагодити матеріальне забезпечення системи економічної безпеки, розробити форми оцінювання рівня економічної безпеки та ефективності управління нею.

Таким чином, врахування наданих рекомендацій дозволить професіоналам з фінансово-економічної безпеки та іншим особам, задіяним у процесі побудови систем економічної безпеки фінансових установ, визначити основні напрямки своєї роботи щодо формування та ефективного функціонування механізмів захисту корпоративних ресурсів фінансових посередників та активів їх клієнтів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. Поняття системи економічної безпеки фінансової установи пропонується визначати як складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки
2. Існуючі підходи до формування систем економічної безпеки окремих видів фінансових посередників стосуються банків, страхових компаній або кредитних спілок. Нами запропоновано здійснювати побудову системи економічної безпеки будь-якого виду фінансових установ, виокремлюючи у її структурі такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінки як інструменти аналізу її ефективності).
3. Фактори впливу на формування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах господарювання, є наступними: недостатність власних фінансових ресурсів установ та обмеженість доступу до зовнішніх джерел фінансування; дуалістичність мети функціонування фінансових установ; недосвідченість та недостатній рівень знань персоналу фінансових установ; відсутність якісного документального, інформаційного та методичного забезпечення процесів формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ; посилення тиску на професійних учасників фінансового ринку з боку державних регуляторів; відмежування власників фінансових установ від безпосереднього управління ними; зниження рівня довіри фізичних та юридичних осіб до установ фінансового сектору; відсутність державних програм щодо надання фінансової допомоги установам; перманентне зростання кількості загроз діяльності фінансових установ; високий рівень шахрайства та інших видів економічної злочинності у фінансовому секторі; стрімкий розвиток інформаційних технологій; економічна та політична ситуація у країні, та загрози, що із нею пов'язані.
4. Запропоновано авторські переліки принципів побудови та структурних складових (підсистем) системи економічної безпеки фінансових установ. До принципів, якими варто керуватись при побудові системи економічної безпеки фінансових установ, можна віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип

безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків. До підсистем системи економічної безпеки фінансової установи віднесено такі, як: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансову безпеку власних ресурсів компанії та фінансову безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації запропонованих елементів, принципів, підсистем системи економічної безпеки фінансових установ із врахуванням специфіки функціонування кожного виду вітчизняних фінансових посередників.

Список використаних джерел

1. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.149-152.
2. Мельник С. І. Сучасні підходи до моделювання системи економічної безпеки комерційного банку / С. І. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 357-363.
3. Яременко С. М. Комплексна система економічної безпеки банку і управління нею / С. М. Яременко // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – Вип. 17. – С. 209-216.
4. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С. М. Яременко // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 25. – С.429-439.
5. Дудченко Н. В. Сутність, структура та складові системи економічної безпеки банківських установ [Електронний ресурс] / Н. В. Дудченко, С. П. Міхно. // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39.
6. Прокопенко Н.С. Складові безпеки банківської діяльності / Н.С. Прокопенко, М.І. Виклюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С.302-308.
7. Яворська Т.В. Концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні / Т.В. Яворська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 4. – С.668-673.
8. Гнилицька Л. В. Сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України / Л. В. Гнилицька, А. В. Савельєва // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: А. М. Мороз (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2015. – Вип. 1. – С. 186–197.
9. Мешко О. Безпека діяльності кредитних спілок / Мешко О., Іванець В. // Сіверян. літопис. – 2006. – № 6. – С. 133-135.
10. Федоренко І.А. Розвиток концептуальних підходів до визначення економічної безпеки промислових підприємств // І.А. Федоренко, В.І. Мейта // Інноваційна економіка. –2013. – № 5. – С.304-308.
11. Гончарова М. Л. Застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств / М. Л. Гончарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Ч. 2, Вип. 6. – С. 141-144.
12. Копитко М.І. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття та складових елементів системи економічної безпеки підприємств / М.І. Копитко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 59-64.
13. Колодізєв О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О.М. Штаєр, О.М. Колодізєв // Проблеми економіки. – Х. – 2011. – № 2. – С. 67-75.
14. Денисенко М. П. Алгоритм формування системи економічної безпеки туристичного підприємства / М. П. Денисенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 92-95.
15. Ібрагімов Е.Е. Теоретичні підходи до виокремлення складових системи економічної безпеки підприємства / Е.Е. Ібрагімов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – №11. – С.94-96.
16. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64-66.
17. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура / Н. В. Білошкурська // Економіка та держава. – 2013. – № 12. – С. 24-29.
18. Белоус Н.Д. Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств / Н.Д. Белоус // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56). – Том 3. – С.73-83.
19. Корчевська Л.О. Системні принципи економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – С.242-245.
20. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств / В. М. Андрієнко // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 37. – С. 119-126.

References

1. Mel'nyk, S. I. (2010). Formation of Economic Security of the Bank. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 149-152.
2. Mel'nyk, S. I. (2013). Modern approaches to the modeling of economic security of commercial banks. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*, 23.16, 357-363.
3. Jaremenko, S. M. (2011). The complex system of economic security of the bank and its management. *Finansy, oblik i audyt*, 17, 209-216.
4. Jaremenko, S. M. (2011). Organization of the integrated system of economic security bank. *Formuvannja rynkovoi' ekonomiky*, 25, 429-439.
5. Dudchenko, N. V. & Mihno, S. P. (2013). Essence, structure and components of the system of economic security of banking institutions. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39.
6. Prokopenko, N. S. & Vykljuk, M. I. (2014). Components banking security. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*, 24.1, 302-308.
7. Javors'ka, T.V. (2015). Conceptual security provisions of insurance companies in Ukraine. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, 4, 668-673.
8. Gnylyc'ka, L. V. & Savel'jeva, A. V. (2015). The current experience of forming economic security systems in insurance companies Ukraine. *Finansy, oblik i audyt : zb. nauk. pr.*, 1, 186-197.
9. Mjeshko, O. & Ivanec', V. (2006). Security of credit unions. *Siverjan. Litopys*, 6, 133-135.
10. Fedorenko, I. A. & Mejta, V. I. (2013). Development of conceptual approaches to determining the economic security of industrial enterprises. *Innovacijna ekonomika*, 5, 304-308.
11. Goncharova, M. L. (2014). The use of situationally-adaptive approach to formation of system of economic safety of domestic enterprises. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*, 6, 141-144.
12. Kopytko, M. I. (2013). Analysis of the theoretical approaches to the definition of the constituent elements of the system and the economic security of enterprises. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, 3, 59-64.
13. Kolodizjev, O. M. & Shtajer, O. M. (2011). Formation of a universal system for assessing the economic security of the bank. *Problemy ekonomiky*, 2, 67-75.
14. Denysenko, M. P. (2013). The algorithm of formation of system of economic safety of tourist enterprise. *Investyicii': praktyka ta dosvid*, 24, 92-95.
15. Ibragimov, E. E. (2015). Theoretical approaches to isolating the components of economic security. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu*, 11, 94-96.
16. Suhonos, V. V. (2011). Conceptual organizational and legal foundations of economic security of the system banks. *Pravovij visnyk Ukrai'ns'koi' akademii' bankivs'koju spravy*, 1, 64-66.
17. Biloshkurs'ka, N. V. (2013). Economic-organizational mechanism of formation of economic security: principles, functions, structure. *Ekonomika ta derzhava*, 12, 24-29.
18. Bjelous, N. D. (2012). Theoretical generalization constituents and factors of economic security companies. *Zbirnyk naukovyh prac' VNAU. Serija: Ekonomichni nauky*, 1 (56) Tom 3, 73-83.
19. Korchevs'ka, L. O. (2012). System principles of economic security. *Jekonomika Kryma*, 1 (38), 242-245.
20. Andrijenko, V. M. (2014). Modern approaches to formation of system of economic safety of domestic construction companies. *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Serija: Ekonomika*, 37, 119-126.

ZACHOSOVA Natalia Volodymyrivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR DESIGNING FINANCIAL INSTITUTIONS ECONOMIC SECURITY SYSTEM.

Abstract. Introduction. For the practices of professional participants of the financial market Ukraine is obvious the lack of proper tools to organize effective mechanisms to protect their economic security. At the application level is not possible to build a comprehensive system of economic security if theoretically not developed enough remaining principles, scripts, procedures, adherence that are necessary to effectively ensure the economic security of domestic financial institutions. **Purpose** is to study the theoretical and methodological foundations of building a system of economic security of financial institutions based on traditional approaches to the formation of its structure and taking into account the specific functioning of domestic financial intermediaries. **Methods.** Formal-logical method is used to determine the basic concepts, such as the concept of a system of economic security of the financial institution; monographic and comparative methods - to systematize scientific approaches to building economic security of certain types of financial institutions; method of theoretical generalization – to create a list of elements of the system of economic security of financial institutions. **Results.** It was established that the problems of economic security researchers considered in the context of banks and insurance companies, less credit unions. It was found no

scientific approaches to formation of the system of economic security of professional participants of the financial market, such as financial institutions. The components of economic security system of banks, insurance companies were considered to identify a set of subsystems of economic security system, universal for all kinds of financial institutions. **Originality.** A definition of a system of economic security of the financial institution is offered. It is established the list of factors that should be considered during its construction. Elements of the structure of the system of economic security of financial institutions were offered. The principles that should be guided in the formation and functioning of the economic security system of financial institutions were concretized. **Conclusion.** Under the economic security system of the financial institution it is offered to understand the complex structure of interconnected subsystems, whose main task is to ensure the protection of a certain type of corporate resources agencies, both own and derived from the financial services, and which in totality through mechanism of interaction allow financial institution to achieve economic security state. It is determined the following list of sub system of economic security system of financial institutions: financial security, intellectual and human, material, physical (power), information-analytical, technical, technological, legal, external.

Keywords: security; economic security; financial institutions; the system of economic security; economic security subsystem; danger.

Одержано редакцією: 13.01.2016
Прийнято до публікації: 19.01.2016

УДК 316.77: 658.3: 330.47: 005.5

КАВУН Сергій Віталійович,
доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Харківський інститут банківської справи ДВНЗ «Університет банківської справи»

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ГРАФІВ У ЗАДАЧАХ КОМУНІКАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

В статті запропоновано практичне застосування механізмів та підходів теорії графів у задачах комунікаційного менеджменту. Наведений аналіз поточного стану досліджень у сфері комунікаційного менеджменту стосовно україно- та англomовного сегменту. Наведені результати дослідження були інтерпретовані стосовно категорійного апарату інформаційного менеджменту, на основі відповідної авторської теорії інтерпретації. Наведена класифікація типів осіб, що приймають рішення відповідно до вимог Державного класифікатору та її відповідність до існуючих міжнародних стандартів.

Ключові слова: теорія графів; комунікаційний менеджмент; механізм; підхід; рішення.

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства або іншого суб'єкту господарювання у деякій мірі залежить від відносин у колективі або між співробітниками, які встановлюються на підприємстві протягом певного періоду часу й які можуть змінюватися в залежності від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Така закономірність процесів змушує ставити питання щодо урахування цих відносин й їхнього оцінювання з точки зору впливу на результати діяльності підприємства.

Вирішення цього та інших суміжних питань забезпечується системою управління інформаційно-комунікативною сферою суспільства на основі використання форм, методів і технологій правового, економічного, соціального, гуманітарного і політичного менеджменту і маркетингу, яку найчастіше називають інформаційно-комунікаційним менеджментом [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки та забезпечення застосування (або впровадження) інформаційно-комунікаційного менеджменту на підприємства завжди перебували і перебувають у фокусі досліджень багатьох зарубіжних

та вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити роботи Бебика В. [7], Шпака Н. [18], Пруса Л. [16], Бернета Д., Моріарті С. [8], Лэйхиффа Дж., Пенроуза Дж. [12], Бондаренко Н., Дубницького В. [9] та багато інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Треба відмітити, що у існуючих дослідженнях досить мала частка математичного підґрунтя, яке застосовують вчені та дослідники. В основному застосовується вербальний опис, стандартні математичні операції (сума, множення й т.п.).

Мета та завдання статті. Виникає необхідність (автор висловлює власну думку) у запровадженні інших видів математичних підходів та методів, на прикладі одного з них – теорії графів й пропонується довести можливість його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед будь-яким вирішенням задачі необхідно з'ясувати та довести актуальність та необхідність виконання відповідного дослідження. Для цього пропонується застосувати авторський метод Інтернет-аналізу [3]. Розроблений автором метод Інтернет-аналізу може застосовуватися в будь-якій заданій сфері діяльності, незалежно від її властивостей і особливостей. Мета його використання полягає в отриманні деякої оцінки або їх сукупності по виділених поняттях (термінів), які створюють так званий категоріальний апарат галузі наукових досліджень. За отриманими оцінками можна сформулювати висновок про необхідність проведення подальших досліджень в даній області, показати актуальності і необхідність проведення розрахунків, виділити вузьку спеціалізацію для подальших наукових досліджень із виділенням зони їхньої активності, актуальності їх власних досліджень інших авторів, формування висновків і рекомендацій, наприклад, для вибору опонентів, консультантів, керівників у своїй науковій діяльності.

Таким чином, сфера використання розробленого методу Інтернет-аналізу є многогранною у силу своєї специфіки і толерантності. Отримані результати для базових термінів «інформаційно-комунікаційний менеджмент» та «комунікаційний менеджмент», а також аналогів англійською мовою наведені на рис. 1-4.

Рис. 1. Розподіл кількості тегів посилань для категорії «інформаційно-комунікаційний менеджмент»

Рис. 2. Розподіл кількості тегів посилань для категорії «комунікаційний менеджмент»

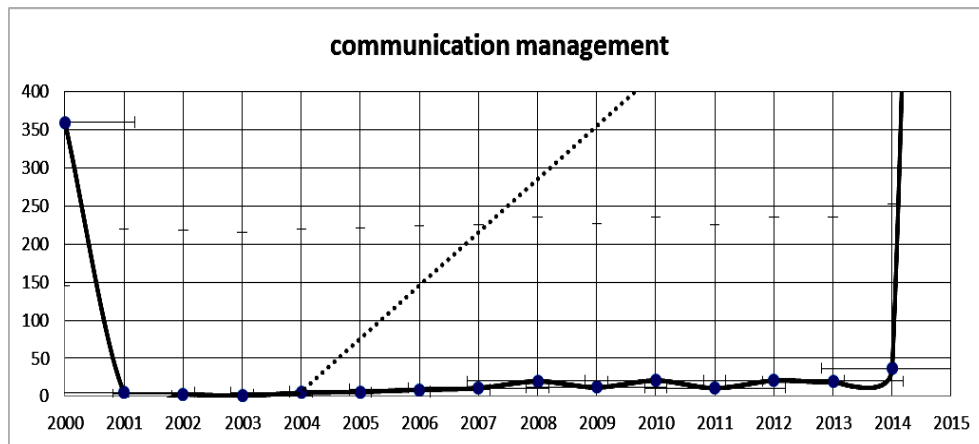

Рис. 3. Розподіл кількості тегів посилань для категорії «communication management»

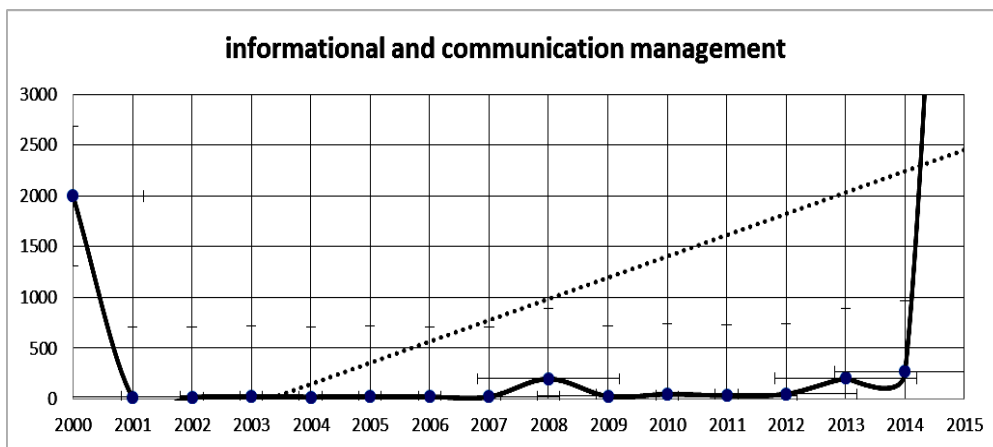

Рис. 4. Розподіл кількості тегів посилань для категорії «informational and communication management»

Використання методу базується на специфіці мови запитів, який підтримується всіма пошуковими серверами і визначається формою самого запиту, результати якого по безлічі обраних пошукових серверів осереднюються на заданому часовому інтервалі. Тим самим досягається динамізм дослідження. На рис. 5 наведений нормований агрегований розподіл кількості тегів посилань для всіх категорій.

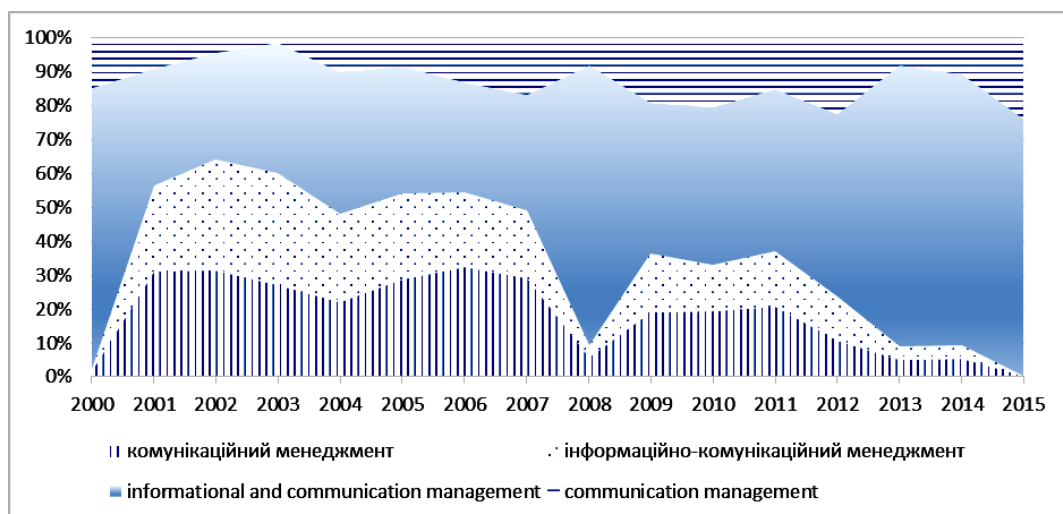

Рис. 5. Нормований агрегований розподіл кількості тегів посилань для всіх категорій

Апробація застосованого авторського методу була визнана у наступних публікаціях [10, 15, 17, 4, 5, 11].

Аналіз даних за рис. 1-5 дозволяє висловити наступне:

1. Актуальність досліджень в україномовній сфері має негативний тренд, що може свідчити про не розвинену структуру досліджень у цієї сфері, тобто надає деяку «свободу руху» для молодих вчених; загальна тенденція зниження складає у середньому 40-45%.
2. Актуальність досліджень у англomовній сфері має позитивний тренд, що може свідчити про розвинену структуру досліджень у цієї сфері, тобто має місце широке коло виконуваних досліджень та проектів, що підтверджує загальний інтерес; загальна тенденція росту складає у середньому більше 1500%.
3. Чітко простежується деякий «провал» у 2008 році (рис. 5) стосовно інтересу, й як наслідок різке зменшення кількості публікацій за цією тематикою, особливо для україномовної сфери.
4. Потужність (як співвідношення середньозважених значень) обсягів досліджень у англomовній сфері більш ніж у 34 рази до обсягів досліджень в україномовній сфері.

Таким чином, представлений аналіз можна використовувати як методичні основи для попереднього дослідження області інтересів молодих вчених або аспірантів. Це дозволить отримати в деякій мірі об'єктивну оцінку актуальності проведених або планованих досліджень у практично будь-якій сфері інтересів. Тобто проведено дослідження підтверджує (у деякій мірі) необхідність виконання нових розробок та досліджень стосовно інформаційно-комунікаційного менеджменту для різних видів суб'єктів господарювання.

Далі необхідно визначити об'єкт, по відношенню до якого буде проводитися дослідження. У нашому випадку це є підприємство, причому для поточного дослідження не важлива його форма власності або організації. Тому для прикладу можна запропонувати типові підприємство (на прикладі промислового підприємства), графова модель організаційної структури управління якого наведена на рис. 6.

Відтоді інтерпретуємо організаційну структуру управління підприємством у графову модель (рис. 6), для якої введемо такі позначення вершин графа G :

D – директор, якщо є кілька директорів, наприклад, генеральний (CEO), комерційний (CCO), фінансовий (CFO) та ін., то маємо $\{D_w\}$, де w – кількість директорів. Повний класифікатор посадових осіб, що ухвалюють рішення та їх відповідності до міжнародних стандартів наведений у табл. 1;

$3D$ – заступник директора (якщо їх декілька, то маємо $\{3D_w\}$);

C – секретар $\{C_w\}$;

$Ю$ – юрист (якщо існує юридичний відділ, то маємо $\{Ю_q\}$, де q – чисельність співробітників у відділі);

M – менеджер (якщо існує декілька відділів, то маємо $\{M_k\}$, де k – чисельність менеджерів у відділах);

I – інженер (якщо існує декілька відділів з посадами інженерів, то маємо $\{I_z\}$, де z – чисельність інженерів у відділах);

T – технолог (у декількох відділах може бути декілька технологів, тобто отримуємо $\{T_s\}$, де s – загальна чисельність технологів).

Надана графова модель організаційної структури управління підприємства є загальноприйнятною і типовою, тому не відображає в повному обсязі реальну структуру конкретного підприємства.

Використовуючи поняття теорії графів [14], введемо такі позначення:

n – кількість вершин графа G , що утворюють множину $\{v_i\}$; $i = 1 \div n$;

m – кількість ребер графа G , що утворюють множину $\{r_j\}$; $j = 1 \div m$;

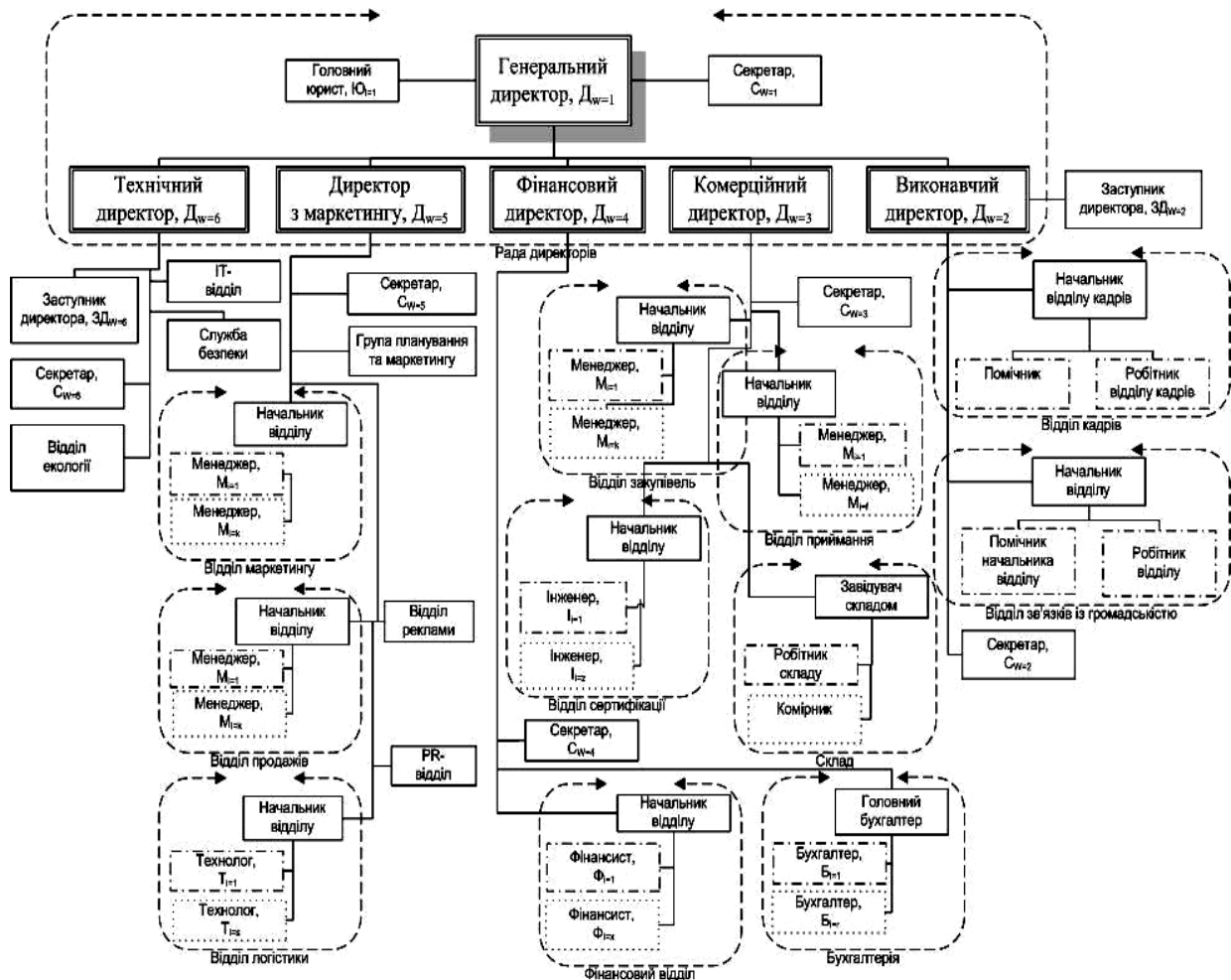

Рис. 6. Графова модель організаційної структури управління підприємства

Таблиця 1

Класифікатор типів (видів) посадових осіб, що ухвалюють рішення

Абре-віатура	Повна назва	Опис	Відповідність державному класифікатору професій
CISO	Chief Information Security Officer	Посадова особа, що відповідає за інформаційну безпеку в межах підприємства	2414 – Професіонали з питань безпеки підприємств, установ та організацій
CAO	Chief Accounting Officer	Співробітник, що відповідає за спостереження за всіма аспектами бухгалтерських процесів в організації	3433 – Бухгалтери та касири-експерти 1231 20656 – Головний бухгалтер
CAO	Chief Administrative Officer	Співробітник, що відповідає за управління приватними, суспільними або урядовими корпораціями	1210.1 – Генеральний директор (голова, президент, інший керівник) об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерну, радіокомпанії, телекомпанії, телерадіокомпанії, теле- та радіо-інформаційного агентства та ін.) 4113 – Оператори із збору даних
CCO	Chief Channel Officer	Посадова особа, що відповідає разом із партнером за весь непрямий дохід в організації	1231 20656 – Головний бухгалтер

Абре- віатура	Повна назва	Опис	Відповідність державному класифікатору професій
CCO	Chief Compliance Officer	Посадова особа, що відповідає за складання договорів, врегулювання проблем у межах організації	2441.2 25359 – Економіст з договірних та претензійних робіт
CCO	Chief Communications Officer	Посада начальника зв'язку й/або радника по суспільним питанням в організації	2443.2 – Експерт із суспільно-політичних питань
CDO	Chief Data Officer	Корпоративна посадова особа, менеджер на підприємстві, що відповідає за обробку й пошук даних	4113 – Оператори із збору даних
CEO	Chief Executive Officer	Звичайно старша корпоративна посадова особа або адміністратор, що завідує загальним управлінням корпорації, компанії, організації або агентством	1210.1 – Директор (начальник, інший керівник) підприємства
CFO	Chief Financial Officer	Управляє фінансовими процесами на підприємстві	1231 – Директор фінансовий
CIO	Chief Information Officer	Глава інформаційних технологій в організації	2433.2 – Професіонали в галузі інформації та інформаційні аналітики
CMO	Chief Marketing Officer	Посадова особа, що відповідає за продажі в організації	3421 – Брокери (посередники) з купівлі-продажу товарів
GIO	Geospatial Information Officer	Глава інформаційних технологій у цивільних, ділових, державних і військових організаціях	2433.2 – Професіонали в галузі інформації та інформаційні аналітики
CLO	Chief Learning Officer	Старша корпоративна посадова особа, що вивчає управління підприємства	2447 – Професіонали в сфері управління проектами та програмами
CLO	Chief Legal Officer	Старша посадова особа, що відповідає за виконання юридичних справ підприємства	1231 24157 – Начальник юридичного відділу
CNO	Chief Networking Officer	Посадова особа, що відповідає за мережні зв'язки в організації або підприємстві	3119 21740 – Диспетчер підприємства (району) мереж
CPO	Chief Procurement Officer	Виконавча роль співробітника спрямована на керування поставками для підприємства	1237.1 20936 – Головний фахівець з автоматизованих систем керування
CRO	Chief Risk Officer	Посадова особа, що відповідає за аналіз ризиків на підприємстві	2433 – Професіонали в галузі інформації та інформаційного аналізу
CSO	Chief Strategy Officer	Посадова особа, що відповідає за створення, виконання та підтримку стратегічних ініціатив підприємства	1475.4 – Менеджер (управитель) з логістики
CTO	Chief Technology Officer	Посадова особа, діяльність якої спрямована на рішення наукових і технічних питань на підприємстві	2414.1 – Науковий співробітник (безпека підприємств, установ та організацій)
CD	Creative Director	Посадова особа на підприємстві з рекламної діяльності	245 – Професіонали в галузі художньої творчості 1234 21073 – Головний художник (реклама)
ED	Executive Director	Старший менеджер або виконавча посадова особа підприємства	14 – Менеджери (управителі) підприємств, установ, організацій та їх підрозділів
MD	Managing Director	Посада, що використовується для керівника підприємства	1210.1 – Генеральний директор (голова, президент, інший керівник) об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерну, радіокомпанії, телекомпанії, телерадіокомпанії, теле- радіо-інформаційного агентства та ін.)

У практичній реалізації одержуємо такі співвідношення:

1) $m > n$, що значить, що в організаційній структурі підприємства є взаємозв'язки між співробітниками, а самі співробітники не є замкнутими одноосібними виконавцями;

2) $m \neq 2n$, що значить, що в організаційній структурі підприємства будь-який співробітник під час виконання своїх службових обов'язків може мати зв'язок з більш ніж двома (як правило, це начальник і підлеглий) іншими співробітниками.

Тоді граф G , що описує модель організаційної структури підприємства, формалізується множинами: $R = \{r_j\}$, де $j = 1 \div n - 1$ – кількість ребер; $V = \{v_i\}$, де $i = 1 \div n$ – кількість вершин.

Узявши за основу введену типову організаційну структуру підприємства, можна припустити, що вища ланка завжди передає інформацію нижчій ланці (наказ, вказівка, розпорядження, технічне завдання тощо), а нижча ланка після реалізації вказаної категорії інформації повертає звіт (або інформацію в іншій формі). Таким чином, у графі G всі ребра є, мінімум, двоспрямованими. Побудуємо матрицю зв'язності $[M_3]$ графа G (табл. 2). Елемент матриці зв'язності $[M_3]$ може приймати такі значення: 1 – якщо зв'язок між i та j вершинами є, 0 – якщо зв'язок відсутній.

Таблиця 2

Матриця зв'язності $[M_3]$

$i \backslash j$	D_w	$3D_w$	$Ю_q$	C_w	M_k	I_z	T_s	K_{3B}^i
D_w	0	1	1	1	1	0	0	4
$3D_w$	1	0	1	1	1	0	0	4
$Ю_q$	1	1	0	0	0	0	0	2
C_w	1	1	0	0	1	0	0	3
M_k	1	1	0	1	0	1	1	5
I_z	0	0	0	0	1	0	0	1
T_s	0	0	0	0	1	0	0	1

Головна діагональ матриці зв'язності $[M_3]$ є нульовою, тому що зв'язок (передача інформації) співробітника із самим собою відсутній – логічне припущення. Тоді одержимо:

$$K_{3B} = \{K_{3B}^i\} = \{4, 4, 2, 3, 5, 1, 1\}$$

Для одержання можливості врахування коефіцієнта зв'язності K_{3B}^i в інтегральних показниках (для можливості порівняння з іншими показниками) проведемо його нормування:

$${}^H K_{3B}^i = \frac{K_{3B}^i}{\sum_{j=1}^{n-1} K_{3B}^j} \quad (1)$$

Тоді для прикладу (див. табл. 1) із використанням виразу (1) отримуємо такі значення:

$${}^H K_{3B} = \left\{ {}^H K_{3B}^i \right\} = \{0,2; 0,2; 0,1; 0,15; 0,25; 0,05; 0,05\}$$

Такий коефіцієнт зв'язності можливо застосовувати, наприклад, при визначенні важливості зв'язку між співробітниками; обсягу інформації, що передається між співробітниками; частоті застосування каналів передачі інформації між співробітниками та ін.

Інший приклад, для якого розглянемо модифіковану матрицю зв'язності $|M_{3M}|$ графа G , яка є бінарною та симетричною. Для її формування введено наскрізну нумерацію вершин для визначених посадових категорій (табл. 3).

Таблиця 3

Відповідність нумерації для визначених посадових категорій

№ з/п	Посада	№ з/п	Посада	№ з/п	Посада	№ з/п	Посада
1	CEO	6	секретар	12	DepCFO	18	CDO
2	CCO	7	юрист	13	DepCCO	19	CAO
3	FCO	8	менеджер	14	DepCMO	20	Deputy (Dep) CEO
4	CIO	9	інженер	15	DepCEO	21	CLO
5	CMO	10	технолог	16	CRO	22	CSO
		11	CISO	17	CPO		

Отримані результати наведені на рис. 7-12.

Для побудованої матриці $|M_{3M}|$ графа G (табл. 3) було застосовано перетворення до бінарного вигляду [14], де одиниця вказує на наявність зв'язку між відповідними посадовими категоріями, тобто вершинами графу. При цьому всі ваги ребер між вершинами були прийняті рівними між собою, хоча це не зовсім вірно, але для наведення прикладу застосування (мета публікації) – достатньо.

На наступному етапі аналізу отриманого графу було обчислено хроматичне число графу (рис. 7), яке у нашому випадку склало 7. Хроматичне число графу [14] визначає найменшу кількість кольорів, які необхідні для правильного розфарбування графу, таким чином щоб кінці (вершини) будь-якого ребра графу мали різні кольори. Також це визначає кількість незалежних підмножин (згідно кількості кольорів).

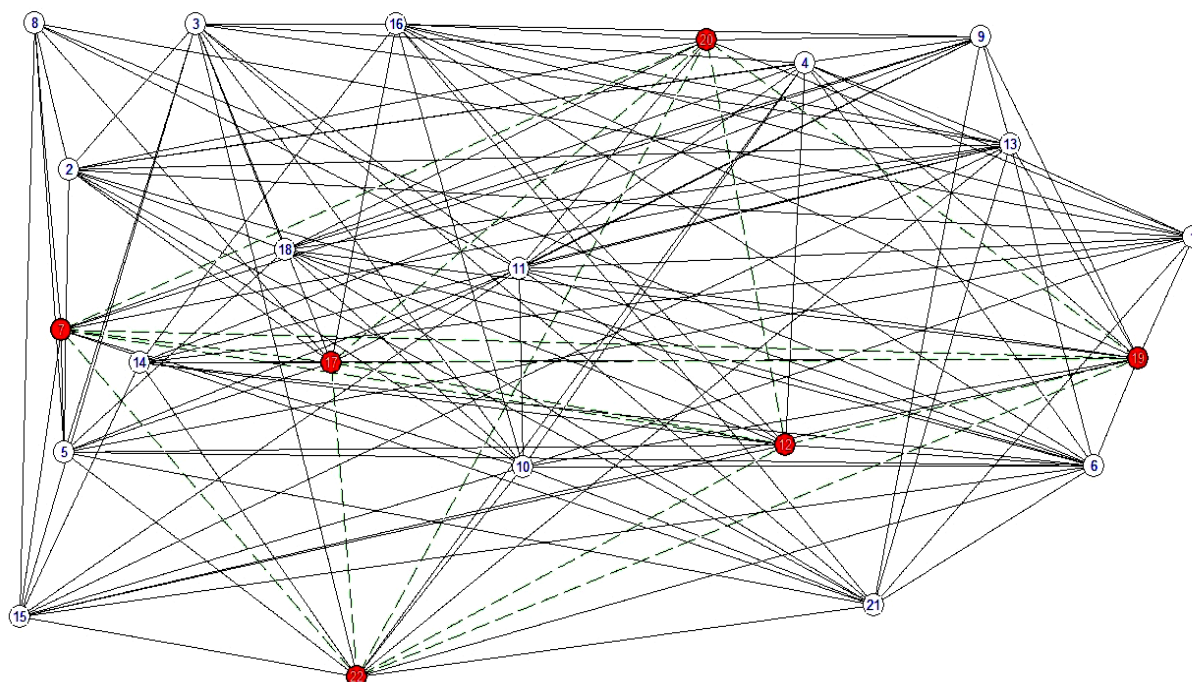

Рис. 7. Модель графа, що розраховує хроматичне число

У нашому випадку інтерпретація стосовно посадових категорій може означати наступне, що на підприємстві існує мінімальна кількість (7) конгломератів посадових категорій, які можуть бути або скритими, або відкритими. Але це вже задача служб внутрішньої безпеки, соціального моніторингу або психологічної підтримки.

Наступним кроком у дослідженні отриманого графу є дослідження наявності циклів у графі [14], як це наведено на рис. 8.

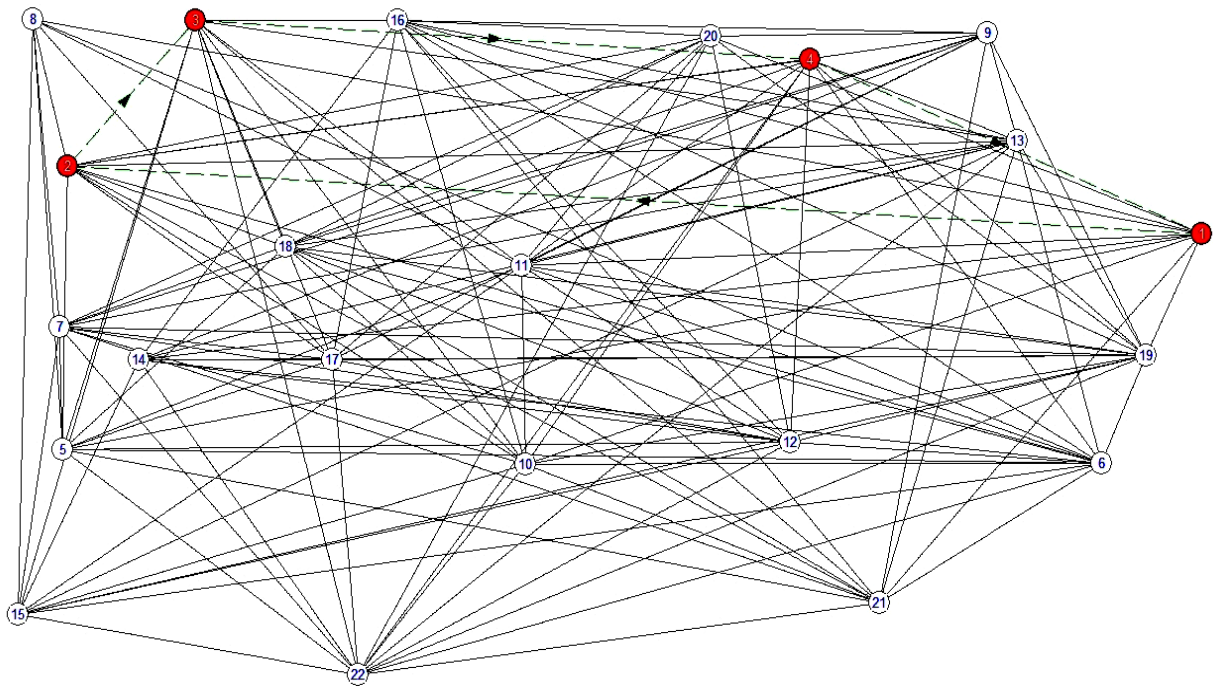

Рис. 8. Модель графа, що наводить приклад циклу (1-2-3-4-1)

За наведеним прикладом (рис. 8) на графі був виявлений цикл або контур (1-2-3-4-1), який може свідчити про створення або процес створення конгломерату (кола співробітників) посадових категорій, який може керуватися одним із співробітників. Це, в свою чергу, знову ж повинне бути перевірене службами внутрішньої безпеки. Таким чином, можливе виявлення внутрішніх кіл співробітників або мікроколективів.

На наступному етапі аналізу отриманого графу були розраховані всі кліки графу [14], максимальна з яких наведена на рис. 9.

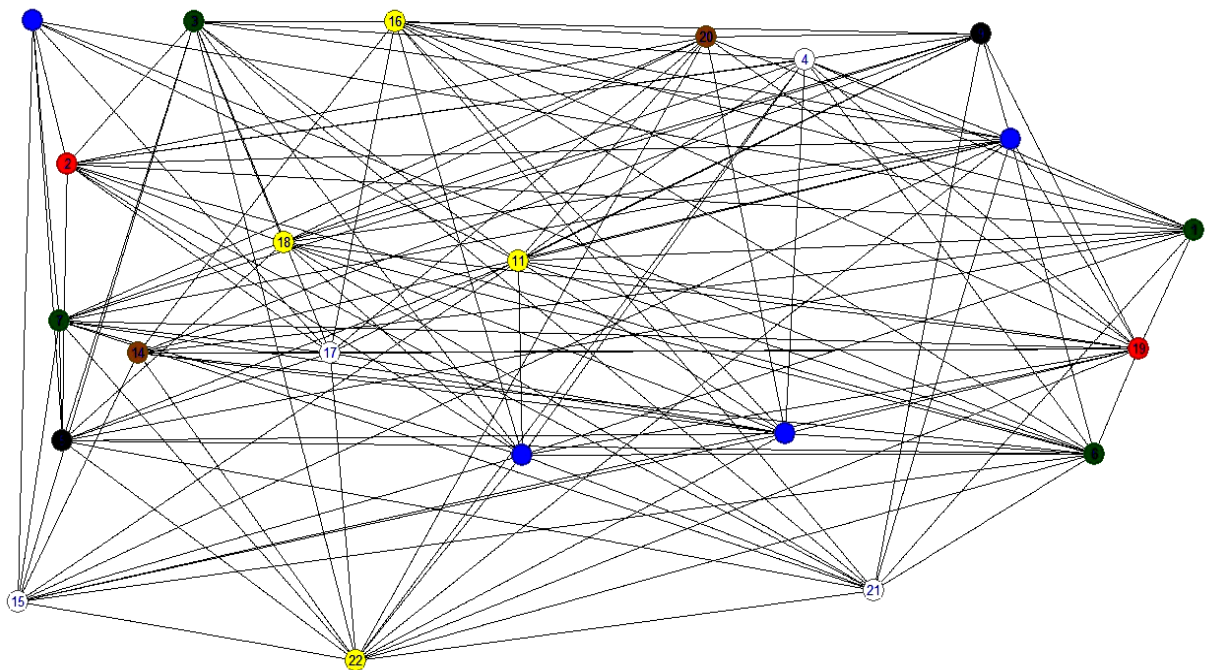

Рис. 9. Модель графа, що наводить приклад максимальної кліки (22-20-19-17-12-7), клікове число = 6

Кліка графу будується тільки на не орієнтовному графі й визначає деяку підмножину, у якій будь-які дві вершини підмножини з'єднані ребром. Також кліки можуть визначити групи (кола співробітників) посадових категорій, які мають будь-які стосунки або зв'язки між собою. Також кліка є повним підграфом [14], а максимальна кліка (рис. 9), у нашому випадку це $\{22-20-19-17-12-7\}$, тобто вона не міститься у будь-якій іншій кліці. Також з обчисленого прикладу видно, що найбільший конгломерат із множини посадових категорій 6 (клікове число) з них. Повна кількість отриманих клік у графі підтвердить факт наявності знайомств (зав'язків) між конгломератами посадових категорій, що може бути застосовано для подальшої перевірки з метою виявлення корупційних схем. Також можна зазначити що отриманий граф не є досконалим, оскільки його хроматичне число не дорівнює кліковому числу.

Наступним кроком у дослідженні отриманого графу є дослідження наявності Гамільтонів циклів у графі [14], як це наведено на рис. 10. При цьому Гамільтонів циклом є такий цикл (замкнутий шлях), який містить всі вершини (точки) даного графа. Також з Гамільтоновим графом тісно пов'язане поняття Гамільтонового шляху, який є простим шляхом (шляхом без петель), що проходить через кожен вершину графа рівно один раз [1]. Гамільтонів шлях відрізняється від циклу тим, що у шляху початкові і кінцеві точки можуть не збігатися, на відміну від циклу. Гамільтонів цикл є Гамільтоновим шляхом.

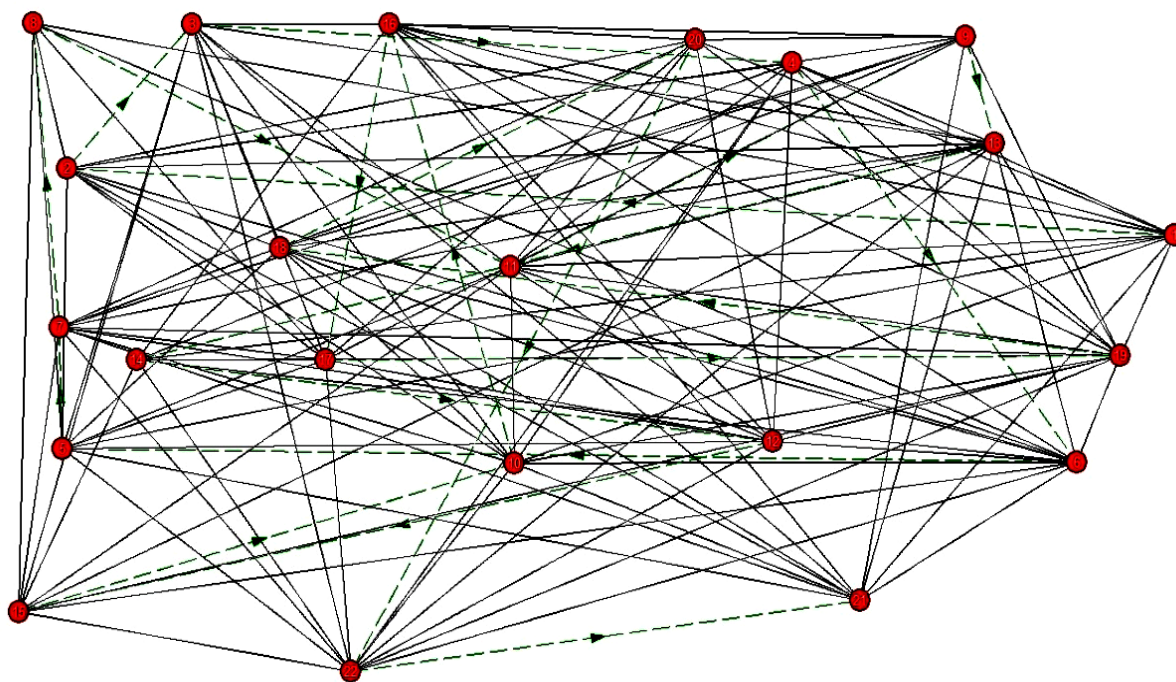

Рис. 10. Модель графа, що наводить приклад Гамільтонового циклу (1-2-3-4-6-5-7-8-11-9-13-14-12-15-10-16-17-19-18-20-22-21)

Тобто, як видно з цього прикладу всі посадові категорії увійшли до Гамільтонового циклу, але не у прямій послідовності, це може означати наявність зав'язків між співробітниками через інших співробітників.

Також можна визначити наявність та обчислити маршрут (послідовність зав'язків між співробітниками) від одного до іншого у будь-якому напрямку, як це наведено на Рис. 11.

Серед інших властивостей графу [14], який був розглянутий на основі інтерпретації [2] можна навести наступні: не є планарним; радіус графу дорівнює 2; діаметр графу дорівнює 2; мінімальне остовне дерево дорівнює 21; граф не є зв'язаним; всі ексцентриситети вершин дорівнюють 2; не має Ейлерової ланки; граф має цикли, тому пошук критичного шляху не можливий.

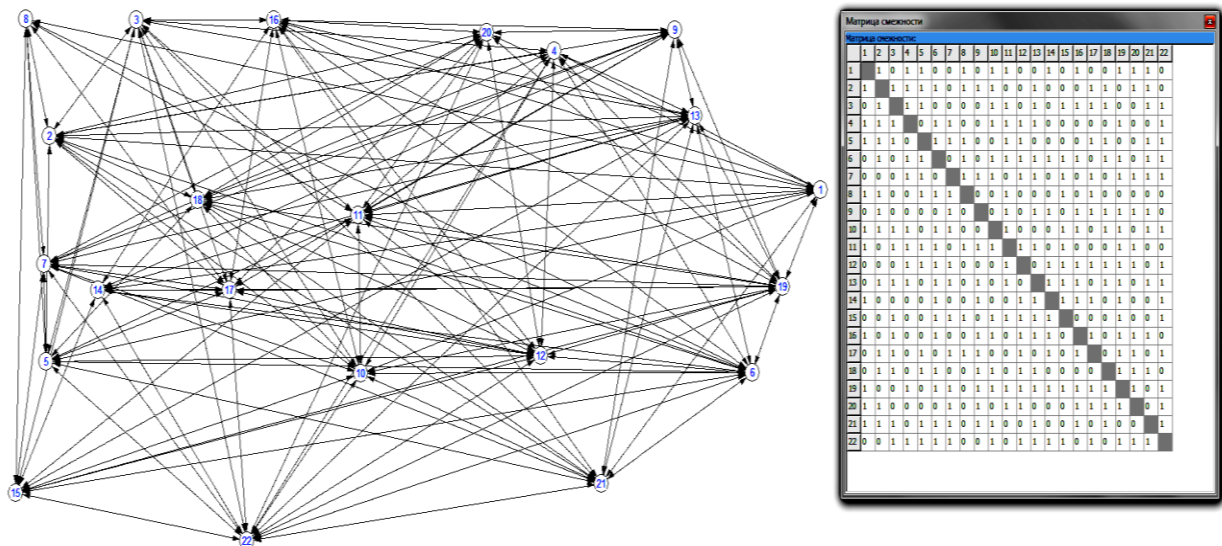

Рис. 11. Модель графа та відповідна матриця суміжності, що наводять приклад маршруту від вершини 3 до вершини 18

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, була запропонована та доведена практично й наочно можливість застосування теорії графів (нова математична область щодо використання у економіці, зокрема у інформаційному менеджменті) до специфічної області – інформаційний менеджмент.

Виконаний аналіз актуальності досліджень у обраній області довів, що актуальність досліджень в україномовній сфері має негативний тренд, на відміну до англосовітської сфери, причому потужність (як співвідношення середньозважених значень) обсягів досліджень у англосовітській сфері більш ніж у 34 рази до обсягів досліджень в україномовній сфері.

Наведені результати дослідження були інтерпретовані стосовно категорійного апарату інформаційного менеджменту, на основі відповідної авторської теорії інтерпретації.

Подальше використання запропонованого підходу цілком залежить від бажання шановних дослідників у обраній сфері.

Список використаних джерел

1. Kavun, S. (2015) 'Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation', Int. J. Computing Science and Mathematics, Vol. 6, No. 2, pp. 107–121. DOI: 10.1504/IJCSM.2015.069459 <http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=69459>
2. Kavun, S. (2015) 'Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation', Int. J. Computing Science and Mathematics, Vol. 6, No. 2, pp. 107–121. DOI: 10.1504/IJCSM.2015.069459 <http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=69459>
3. Kavun, S. V., Mykhalchuk, I. V., Kalashnykova, N. I., Zyma, O. G., A Method of Internet-Analysis by the Tools of Graph Theory. Intelligent Decision Technologies. Smart Innovation, Systems and Technologies, 15 (1), 35-44. 2012.
4. Kavun, S., Golubev V. and Trydid O. Statistical analysis of critical infrastructure protection, University of National and World Economy (UNWE), Sofia, Bulgaria, October 24-25, 2014, (delivered a talk as a speaker at the 4th International Conference on Application of Information and Communication Technology and Statistics in Economy and Education (ICAICTSEE-2014), p. 15.
5. Liliya Korchevska, Ganna Zhosan, and Sergii Kavun, "Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security." Journal of Finance and Economics 1, no. 4 (2013): 95-104. doi: 10.12691/jfe-1-4-6.
6. Sink D.S. Planning and Measurement in Your Organization of the Future / D.S. Sink, T.C. Tuttle. – Norcross: Industrial Engineering and Management Press, 1989. – 342 p.
7. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві : психологія, технології, техніка публік-релейшнз : монографія / В. М. Бебик . – К. : МАУПІ, 2005 – 440 с.

8. Бернет Д., Мориарти С. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход : Пер. с англ. / Под ред. С. Г. Бежук. – СПб: Питер, 2001. – 213 с.
9. Бондаренко Н.В., Дубницький В.И. Менеджмент – корпоративный, маркетинговый, информационный, антикризисный./ Справ.-инф. пособ. для специалистов, научных. работников и предпринимателей./ – Донецк.: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2004. – 140 с.
10. Кавун С. В. Анализ категорийного аппарата в сфере экономической и информационной безопасности / С. В. Кавун, И. В. Михальчук // Економіка розвитку: науковий журнал. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – № 3(51). – С. 9-14.
11. Кавун С.В. Оцінка актуальності наукових досліджень та їх динаміки у сфері безпеки на світовому рівні / С.В. Кавун, О.Г. Зима, М.М. Воротинцев // Вісник економіки транспорту і промисловості. Збірник науково-практичних статей. – Вип. 38 (Додаток). Харків: УкрДАЗТ, 2012. – С. 22-28.
12. Лэйхифф Дж. М., Пенроуз Дж. М. Бизнес-коммуникации: Стратегии и навыки. - СПб.: Питер, 2001. – 686 с.
13. Любченко Н.Л. Система комунікаційного менеджменту підприємства \ Н.Л. Любченко \ Інноваційна економіка. – № 10. – 2013. – С. 40-45.
14. Кристофидес Н. Теория Графов. – Москва: Мир, 1978. – 472 с.
15. Пономаренко В. С. Концептуальні основи економічної безпеки : монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 256 с.
16. Прус Л. Р. Комунікаційний менеджмент / Л. Р. Прус // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 1. – С. 38-41.
17. Тридід О.М. Аналітичний огляд стану безпеки у банківській сфері / О.М. Тридід, С.В. Кавун // 36. наук. пр. «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». – 2014. – Випуск 1(16) / 2014. – С. 22-34. <http://fkd.org.ua/article/download/28318/25216>
18. Шпак Н. О. Основи комунікаційного менеджменту промислових підприємств : монографія / Н. О. Шпак . – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 328 с.

References

1. Kavun, S. (2015). Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation. *Int. J. Computing Science and Mathematics*, 6(2), 107-121. doi: 10.1504/IJCSM.2015.069459. Retrieved from <http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=69459>.
2. Kavun, S. (2015). Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation. *Int. J. Computing Science and Mathematics*, 6(2), 107-121. doi: 10.1504/IJCSM.2015.069459. Retrieved from <http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=69459>.
3. Kavun, S. V., Mykhalchuk, I. V., Kalashnykova, N. I., & Zyma, O. G. (2012). A Method of Internet-Analysis by the Tools of Graph Theory. *Intelligent Decision Technologies. Smart Innovation, Systems and Technologies*, 15(1), 35-44.
4. Kavun, S., Golubev, V. & Trydid, O. (2014, October). *Statistical analysis of critical infrastructure protection*. 4th International Conference on Application of Information and Communication Technology and Statistics in Economy and Education (ICAICTSEE-2014). Sofia.
5. Korchevska, Liliya, Zhosan, Ganna & Kavun, Sergii. (2013). Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security. *Journal of Finance and Economics*, 1(4), 95-104. doi: 10.12691/jfe-1-4-6.
6. Sink, D.S. & Tuttle, T.C. (1989). *Planning and Measurement in Your Organization of the Future*. Norcross: Industrial Engineering and Management Press.
7. Bebyk, V.M. (2005). *Informacijno-komunikacijnyj menedzhment u global'nomu suspil'stvi: psihologija, tehnologij, tehnika pablik-rylejshnz*. Kiev: MAUP.
8. Bernet, D. & Moryarty, S. (2001). *Marketyngovyje kommunykacyy: yntegryrovannuj podhod*. Sankt-Peterburg: Piter.
9. Bondarenko, N.V. & Dubnic'kij, V.I. (2004). *Menedzhment – korporativnyj, marketingovyy, informacionnyj, antikrizisnyj. Sprav.-inf. posob. dlja specialistov, nauchnyh. rabotnikov i predprinimatelej*. Doneck: ООО «Юго-Восток LTD».
10. Kavun, S. V. (2009). Analysis katehoryalnoho apparatus ekonomycheskoj in the sphere of security and ynformatsyonnoy. *Ekonomika rozvytku: naukovyj zhurnal*, 3(51), 9-14.
11. Kavun, S.V., Zyma, O.G. & Vorotyncev, M.M. (2012). Assessment of the relevance of scientific research and their dynamics in security at the global level. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. Zbirnyk naukovopraktychnykh statej*, 38(Dodatok), 22-28.
12. Ljehiff, Dzh. M. & Penrouz, Dzh. M. (2001). *Biznes-kommunikacii: Strategii i navyki*. Sankt-Peterburg: Piter.
13. Ljubchenko, N.L. (2013). Enterprise communications management system. *Innovacijna ekonomika*, 10, 40-45.
14. Kristofides, N. (1978). *Teorija Grafov*. Moskva: Mir.
15. Ponomarenko, V. S. & Kavun, S. V. (2008). *Konceptual'ni osnovy ekonomichnoi' bezpeky*. Harkiv: HNEU.
16. Prus, L. R. (2009). Communication Management. *Visnyk Hmel'nyk'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 1, 38-41.

17. Trydid, O.M. & Kavun, S. V. (2014). Analytical review of the security situation in the banking sector. *Zb. nauk. pr. «Finansovo-kredytna dijal'nist': problemy teorii' ta praktyky»*, 1(16), 22-34. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/download/28318/25216>.
18. Shpak, N. O. (2011). *Osnovy komunikacijnogo menedzhmentu promyslovyh pidpryjemstv*. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koi' politehniky.

KAVUN Sergiy Vitaliyovich,

Doctor of Sciences (Economy), PhD (Technical), Associate Professor, Department of Information Technologies, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

USE GRAPH THEORY IN PROBLEMS OF COMMUNICATION MANAGEMENT.

Abstract. Introduction. The activities of any company or other entity to some extent depends on the relations between staff or team that established the company for a certain period of time and which can vary depending on factors of external and internal environment. This pattern of the process makes the need to put the issue of consideration of the relationship and its assessment in the terms of its impact on the enterprise performance. **Purpose.** There is a need (author expresses his own opinion) in the implementation of new types of mathematical approaches and methods, for example, one of them - graph theory. So the author offered the opportunity to demonstrate its use. **Methods.** Online (Internet) method of analysis, trending and graphing method, generalization. **Results.** The article suggested practical application of some methods and approaches of the graph theory in problems of the communication management. The analysis of the current state of research in the field of communication management with respect to Ukrainian and English-language segment was been proved. These results were interpreted with respect to categorical apparatus of the information management based on the relevant author's theory of interpretation. The classification of types of decision-makers, in accordance with the requirements of the classifier and its compliance with existing international standards was been shown. **Originality.** It was offered, practically proven and clearly the possibility of using graph theory (mathematical new region for use in the economy, particularly in information management) to a specific area - information management. **Conclusion.** The analysis of the relevance of studies in the chosen field proved that the relevance of research in Ukrainian field has a negative trend, unlike the English-speaking areas, moreover the power (as a ratio of average values) of research projects in the English field more than 34 times of the volume of research in Ukrainian field. These results were interpreted in relation to categorical information management system, on the base on the appropriate interpretation of the author's theory. Further use of the offered approach is entirely dependent on the willingness of respected researchers in the chosen field.

Keywords: graph theory; communication management; mechanism; approach; decision.

Одержано редакцією: 20.01.2016
Прийнято до публікації: 26.01.2016

УДК 338.439:637.07

КИРИЛЮК Ірина Миколаївна,

викладач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ШЛЯХИ НАРОЩУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

У статті обґрунтовано шляхи нарощування пропозиції вітчизняної продукції тваринництва та підвищення її якості. Виявлено незадовільні пропорції міжгалузевого обміну на ринку продукції тваринництва в Україні. Підкреслено хаотичність формування цін на вітчизняному аграрному ринку. Визначено напрями удосконалення механізмів державної підтримки розвитку тваринництва в Україні. Вказано на доцільність повернення до поширеної до 2011 року непрямой підтримки вітчизняних виробників молока та м'яса у вигляді спеціальних режимів справляння ПДВ.

Запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», які передбачають, що наповнення державного інтервенційного фонду продуктами переробки тваринницької продукції – об'єктами державного цінового регулювання (м'ясом та субпродуктами забійних тварин та птиці, сухим молоком, вершковим маслом) має здійснюватися в умовах сезонного падіння цін на відповідну сільськогосподарську сировину та їх досягнення певного мінімального рівня.

Запропоновано параметри зміни структури виробництва молока в Україні як за якісними показниками, так і за суб'єктами господарювання. Обґрунтовано необхідність надання сільгосппідприємствам дотацій (та розраховано їх пропорції) на здійснення технологічного супроводу проектів технологічного переоснащення молочних ферм і комплексів, а також розробку проектів будівництва молочних комплексів і проведення відповідних тендерів.

Ключові слова: *продукція тваринництва; аграрний ринок; цінова дискримінація; структура роздрібною ціни; міжгалузевий обмін; непряма державна підтримка; інтервенційні закупівлі; державний інтервенційний фонд; якість молока; традиційні технології виробництва; система управління якістю молочної продукції.*

Постановка проблеми. Нині одна з головних проблем наповнення внутрішнього аграрного ринку в Україні – незначні обсяги пропозиції вітчизняної тваринницької продукції через скрутне становище у тваринництві, що виявляється у зменшенні поголів'я тварин, значному зниженні обсягів виробництва молока та м'яса. При цьому м'ясні та молочні продукти є основним джерелом повноцінного білка, вкрай необхідного для нормального функціонування організму людини. Його дефіцит призводить до порушення обміну речовин, розвитку багатьох захворювань і скорочення тривалості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Розв'язанню проблеми нарощування пропозиції вітчизняної тваринницької продукції та підвищення її якості присвячені праці відомих вітчизняних дослідників, зокрема В. Бойка, В. Власова, О. Гойчук, Я. Жаліла, М. Калінчика, О. Ковальової, Л. Молдован, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шпичака, О. Шубравської, В. Юрчишина та ін. Проте, незважаючи на значні досягнення попередників, низка питань теоретико-методологічного та практичного характеру потребують детальнішого висвітлення і подальших наукових розвідок. Існує необхідність поглиблених досліджень впливу сучасних інструментів стимулювання пропозиції тваринницької продукції та підвищення її якості на реалізацію економічних інтересів різних суб'єктів аграрного ринку. Адже негативні наслідки непослідовності державних рішень у галузі тваринництва в умовах падіння світових цін на продукцію з низькою часткою доданої вартості мають вагомий вплив на параметри розвитку сільськогосподарського виробництва та параметри споживання продовольства в Україні.

Метою статті є обґрунтування шляхів нарощування пропозиції вітчизняної тваринницької продукції та підвищення її якості в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. Сучасні ринок тваринницької продукції характеризується ціною дискримінацією сільськогосподарських товаровиробників з боку переробних підприємств, підприємств сфери заготівлі та зберігання продукції, різного роду посередницьких структур, а також неконтрольованим зростанням торговельних надбавок та націнок в оптовому ланцюгу товаропросування та в роздрібній мережі. За дослідженнями вчених ННЦ «Інституту аграрної економіки» НААНУ структура роздрібною ціни на молоко сьогодні має такий вигляд: частка виробника 23,5%; частка переробки 52%; частка торгівлі – 24,5%. Хоча у розвинених країнах таке співвідношення має іншу структуру: 50% (сировина) – 25% (переробка) – 25% (торгівля) [1, с. 41].

Стосовно аналізу ринку вітчизняної яловичини та свинини, зазначимо, що використання їх м'ясокомбінатами на м'ясопродукти постійно зменшується. Це пов'язано зі зміною асортименту та попиту на м'ясні продукти, а також частково використанням

імпортової сировини (фарші м'яса птиці та інші дешеві види сировини), якими замінюються дорожчі яловичина та свинина. Розраховувати на зміну ситуації, навіть за умови введення обов'язкових стандартів (що передбачають використання на виробництво ковбас яловичини та свинини), складно – асортимент продуктів сформований під впливом низької платоспроможності попиту. Тому нині близько 70% вітчизняної яловичини та понад 80% свинини споживається у вигляді пошматованих м'ясних напівфабрикатів на внутрішньому ринку. Основний виробник цієї продукції – господарства населення – у 2015 році переробним підприємствам реалізували менше 20% великої рогатої худоби та 10% свиней, на ринку (після забою) – відповідно 15% та 30%. Основна частка цієї продукції (65% ВРХ і 60% свиней) реалізовувалася ними за іншими каналами, тобто комерційним посередникам [2]. За наявної схеми формування цін на тваринницьку продукцію та продукцію переробної промисловості основна частина доходу в більшості випадків перерозподіляється на користь переробних організацій і торгівлі.

Поряд із незадовільними пропорціями міжгалузевого обміну існує внутрішньогалузева нестабільність і незбалансованість цін. Динаміка цін в аграрному секторі економіки складається стихійно. Вона не має системної бази, характеризується великими коливаннями як за роками, так і за місяцями в межах одного року. Крім того, порівняно із зерновими культурами (які є кормовою базою) продукція тваринництва втрачає цінність. Так, протягом 2005-2014 рр. велика рогата худоба порівняно із зерновими знецінилася на 46%, свині – на 58%, молоко – на 26% (табл. 1).

Таблиця 1

**Співвідношення середніх цін реалізації тваринницької продукції
та цін реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами, разів**

Продукція	2005	2008	2011	2014	2014 до 2005, %
Худоба та птиця (у живій вазі)	16,5	13,1	8,7	8,7	52,7
у тому числі:					
велика рогата худоба	14,1	12,1	8,8	7,6	53,9
свині	24,3	16,9	10,0	10,2	42,0
птиця	15,6	12,1	8,2	8,3	53,2
Молоко та молочні продукти	2,7	2,7	2,2	2,0	74,1

Джерело: розраховано за даними Держстату України [3].

В умовах прискореного зростання цін на матеріально-технічні ресурси та паливно-мастильні матеріали рентабельність виробництва тваринницької продукції залишається низькою. Так, у 2014 р. рівень рентабельності вирощування ВРХ на м'ясо у сільськогосподарських підприємствах становив мінус 35,9%, птиці на м'ясо – мінус 15,4%, свиней на м'ясо – 5,6%, молока – 11% [4, с. 54].

У контексті цього необхідне удосконалення механізмів державної підтримки розвитку тваринництва в Україні. По-перше, доцільним є повернення до поширеної до 2011 року непрямой підтримки виробників молока та м'яса (за рахунок спеціального способу функціонування ПДВ у вигляді спецрежимів його справляння у сфері агропромислового виробництва). Адже зміни в державній аграрній політиці шляхом трансформації непрямой підтримки виробників молока та м'яса на пряму бюджетну підтримку позбавили галузь єдиної ефективної системи підтримки.

Відновлення діючого до 2011 р. режиму дотування виробників молока та м'яса має, по-перше, супроводжуватися спрощенням процедури їх отримання власниками особистих селянських господарств (нині більшість із них, через складну процедуру отримання дотацій, відмовляються від її проходження); по-друге, забезпечуватися не за рахунок зниження розмірів фінансування будівництва великих тваринницьких комплексів.

Важливим чинником уникнення сезонного падіння закупівельних цін на молоко в розвинених країнах є здійснення інтервенційних закупівель сухого знежиреного молока та вершкового масла. У США інтервенційна ціна на вказані вище молокопродукти

залежить від обсягів їх виробництва в країні та ціни на молоко, а остання, своєю чергою (разом з бюджетними дотаціями) – від цін на корми. У рамках програми щодо втрат доходу за контрактом по молоку (MILK) федеральний уряд субсидує фермерів, коли ціна, яку вони отримують за своє молоко, опускається нижче заданого рівня.

Закон США «Про продовольство, охорону природи та енергетику 2008» продовжив дію цієї програми прямих субсидій для фермерів-молочників. Крім того, згідно з ним сума доплат з бюджету виробникам молока (\$16,94 за центнер) збільшується на 45% від того відсотка, на який середня вартість корму для молочної худоби перевищує ставку \$ 9,50 за центнер з 1.09.2012 р. [5].

Крім того, у рамках програми «Федеральних ринкових замовлень молока» регулюються дії операторів ринку, які продають молоко або молочні продукти в окремому регіоні, вимагаючи від них сплачувати не менше встановленої мінімальної ціни на молоко класу А, яке вони купують у фермерів, залежно від того, як молоко використовується. Ця класифікована система ціноутворення вимагає від операторів сплачувати більш високу ціну за молоко, яке використовується потім для споживання у рідкому вигляді (клас І), ніж за молоко, що використовується при виготовленні молочних продуктів, таких як йогурт, морозиво, сир, масло, знежирене сухе молоко (клас ІІ, ІІІ і ІV).

Проте в Україні фактично не діють програми цінової підтримки на ринку молока, відсутня прив'язка дотацій до цін на корми. За олігопсонічного середовища на ринку незбираного молока та олігополістичного – на ринку кінцевої молочної продукції операції з наповнення державного інтервенційного фонду сухим молоком і вершковим маслом, які здійснюються Аграрним фондом на Аграрній біржі, можуть не зумовити зростання або стабілізації цін на молоко. Досить часто спостерігається ситуація, коли зростання цін на кінцеву молокопродукцію супроводжується зниженням цін на молочну сировину (відповідно, зменшується частка сільськогосподарських товаровиробників у ціні кінцевої продукції).

Наприклад, співвідношення ціни вершкового масла та закупівельної ціни на молоко (з урахуванням урядових дотацій) у США становить 10 : 1 (\$4118 за тонну і \$407 за тонну) [6], тоді як в Україні у 2014 р. – 19 : 1. Таким чином у США уряд підтримує фермерів – виробників молока (механізм дотування виробників зумовлює встановлення досить низьких цін на кінцеву продукцію), а в Україні (через інтервенційні закупівлі молокопродукції безвідносно до ціни молочної сировини) – винятково переробні підприємства, тобто олігополістів.

Тому п. 9.2.1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [7] доцільно доповнити, вказавши, що наповнення державного інтервенційного фонду продуктами переробки тваринницької продукції – об'єктами державного цінового регулювання (м'ясом та субпродуктами забійних тварин та птиці, сухим молоком, вершковим маслом) здійснюється в умовах сезонного падіння цін на відповідну сільськогосподарську сировину та їх досягнення певного мінімального рівня. Мінімальна ціна сільськогосподарської сировини, з якої виготовляються продукти переробки – об'єкти державного цінового регулювання, має встановлюватися з урахуванням середньогалузових нормативних витрат з їх виробництва, мінімального рівня рентабельності виробництва не менше 10 відсотків (у т.ч. у господарствах населення) за відповідною методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України.

Мінімальні ціни на сировину слід розраховувати, виходячи з науково обґрунтованої частки сільгоспвиробників у ціні кінцевої продукції – об'єкта державного цінового регулювання. В операціях з наповнення державного інтервенційного фонду об'єктами державного цінового регулювання – продуктами переробки сільськогосподарської сировини можуть приймати участь лише переробні підприємства, які закупають сільськогосподарську сировину для переробки за ціною, не нижчою за офіційно встановлену мінімальну ціну.

Таким чином, удосконалення механізму наповнення державного інтервенційного фонду продуктами переробки сільськогосподарської продукції – об'єктами державного цінового регулювання дозволить уникнути збитковості виробництва основних видів тваринницької продукції та забезпечити регулювання цін економічними методами. Нині ж на ринках тваринницької продукції застосовуються передусім адміністративні методи регулювання (через проведення нарад із переробними підприємствами, підписання меморандумів тощо).

Виходячи з викладеної вище пропозиції щодо змін у законодавстві щодо закупівель об'єктів державного цінового регулювання – продуктів переробки сільськогосподарської сировини, необхідно відзначити, що закупівля до державного інтервенційного фонду м'яса та субпродуктів забійних тварин могла б стати ефективним інструментом уникнення хронічної збитковості вирощування ВРХ, свиней, овець і кіз тощо. Проте через відсутність прив'язки (в умовах специфічного олігополістичного середовища) операцій з наповнення державного інтервенційного фонду м'ясом та м'ясними субпродуктами до цін на сільськогосподарську сировину, що використовується при їх виготовленні (ВРХ у живій вазі, свині, вівці тощо), відпадає необхідність у здійсненні таких операцій. Протягом останніх років нормативними документами не передбачалось наповнення інтервенційного фонду м'ясом та субпродуктами забійних тварин. Відповідно, фактично відсутні інструменти державного регулювання ринку м'яса та відповідної сільськогосподарської сировини.

Слід вказати на практичну відсутність ефективних інструментів впливу держави економічними методами на кон'юнктуру ринку незбираного молока в Україні. В умовах змін кон'юнктури світового ринку молочної продукції та зниження цін на неї держава, внаслідок відсутності таких інструментів впливу, виявилася неспроможною гарантувати певний рівень доходів товаровиробників.

Однією з ключових проблем, що стримуватиме розвиток молочної галузі в Україні є низька якість молока – воно не відповідає прийнятним у світі (ЄС, США) вимогам якості. Хоча в умовах інтеграції до світового ринку ціна реалізації молока найбільшою мірою залежить від його якісних показників, система якості молока в Україні не відповідає світовим стандартам (до того ж вимоги до якості молока у світі мають сталу тенденцію до жорсткішання). Вітчизняне молоко вважається неякісним, що зумовлює низькі доходи його виробників, запобігає розширенню зовнішніх ринків збуту продуктів його переробки та відповідно, розвитку його виробництво.

Застосовувані традиційні технології за умов нинішніх ферм та молочнотоварних виробництв (це передусім стосується основних виробників молока – господарств населення) у більшості випадків не здатні забезпечувати його високу якість. У 2014 р. частка приватного сектору в загальному виробництві молока (11,1 млн т) становила 76,2%, тоді як у 1990-му цей показник становив 24% [4, с. 116].

Основне виробництво молока сконцентрувалося у приватному секторі з примітивними умовами утримання худоби, відсутністю санітарних та гігієнічних умов і, як наслідок, низькою якістю сировини. Це не дає реальної можливості з упровадження нових технологій утримання, годівлі, ветеринарного обслуговування тощо. Хоча на початку 1990-х рр. населення утримувало корів майже винятково для забезпечення власних потреб, а також частково для реалізації молока та молочної продукції на сільськогосподарських ринках. Молокопереробні підприємства молоко від господарств населення майже не закуповували. Так, протягом 1990-1992 рр. переробниками було закуплено в домогосподарств лише 100 тис. т молока, або 0,2% від загальних обсягів закупівлі.

За активної участі держави необхідна зміна структури виробництва молока як за якісними показниками, так і за суб'єктами господарювання. За нашими розрахунками, до 2020 року 5,3-5,9 млн т молока повинно вироблятися в приватному секторі, 7,5-8,5 млн т – на базі великотоварного виробництва. Це має забезпечити середньорічне споживання молока у 260-270 кг на особу (2014 р. – 222,8 кг [8, с. 9]).

Вирішальним у плані підвищення якості продукції є створення сучасних великотоварних ферм із використанням технології безприв'язного утримання тварин [9]. Створення великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств дасть змогу запровадити систему управління якістю молочної продукції, поліпшити селекційну роботу та розвиток племінного фонду молочного скотарства, сприятиме розвитку кормової бази та впровадженню інноваційних технологій. При цьому визначальним чинником виробництва має бути гармонізована (відповідно до світових норм) система стандартів якості виробництва та продукції на всіх стадіях отримання та переробки молока. Необхідне введення (на першому етапі паралельно з чинними) нових стандартів якості молока.

Проте встановлення жорстких стандартів якості молока без запровадження механізмів підтримки його сучасного висококонкурентного виробництва призведе до катастрофічного зменшення поголів'я корів, що є загрозою для продовольчої безпеки країни. Навіть нині, за чинних стандартів якості, більшість молока, реалізованого переробним підприємствам сільськогосподарськими підприємствами (навіть не беручи до уваги господарства населення), – це молоко 1 гатунку (відповідно до чинного ДСТУ 3662-97). У 2014 р. серед загальних обсягів молока, реалізованого сільгосппідприємствами переробним підприємствам, 51,5% становило молоко 1 гатунку, 33,8% – вищого гатунку, і лише 9,2% – екстра. Молоко від населення приймається в основному II гатунку [10, с. 25].

Таким чином, забезпечення високої якості молока є багатофакторним завданням. Дотації на молоко треба надавати з урахуванням якісних показників і спрямовуватися на стимулювання виробництва високоякісної продукції. Хоча в Законі України «Про молоко та молочні продукти» передбачено фінансування з Державного бюджету України доплат у відсотках до закупівельної ціни (для молока гатунку екстра – 25%, вищого гатунку – 20%), механізми здійснення цих доплат залишаються нерозробленими.

Оскільки сучасний молочний бізнес, порівняно з іншими галузями сільського господарства, має велику фондоемність, тривалі терміни окупності інвестицій, для налагодження виробництва конкурентоспроможної на світовому ринку продукції існує найбільша необхідність державної підтримки інвестицій через систему стратегічних стимулювальних інструментів. Проте нині найбільші обсяги інвестицій спрямовують в рослинницьку галузь.

Нині одним із важливих чинників забезпечення ефективності виробництва молока, підвищення його якості є наукоємна система управління, впровадження якої в Україні обмежується дефіцитом відповідно підготовлених кадрів (як спеціалістів та управлінців для роботи безпосередньо в господарствах, так і наукових консультантів) і доступних джерел інформації про ці технології та застосування їх в умовах конкретного господарства. Особливістю нарощування пропозиції якісного молока є те, що спроби зменшити обсяги спрямованих інвестицій за рахунок більш дешевого та менш технологічного та якісного обладнання, здешевлення за рахунок спрощення проектів ферм, більш дешевих і менш продуктивних порід корів призводять до втрати економічної ефективності створюваного молочного виробництва [9]. Розбудова молочнотоварних ферм – це найбільш складний, інвестиційно ємний та найдовше окупний порівняно з іншими галузями проект. Без технологічного супроводу в молочному скотарстві є ризик вкласти значні інвестиції і не отримати очікуваного результату [11, с. 58].

Тому, поряд зі створенням бази даних про вітчизняні та зарубіжні технології, продуктові інновації нового покоління, доцільним є надання сільгосппідприємствам дотацій: 1) на здійснення технологічного супроводу проектів технологічного переоснащення молочних ферм і комплексів ($\frac{1}{2}$ суми сплачує держава); 2) розробку проектів будівництва молочних комплексів і проведення відповідних тендерів (100% суми сплачує держава). Фінансування технологічного супроводу має здійснюватись через виділення коштів під конкретні проекти (із залученням зарубіжних технологів). Побудовані молочні комплекси повинні проходити обов'язкову процедуру сертифікації, що гарантуватиме якість продукції.

Такі заходи дозволять ефективніше стимулювати збільшення пропозиції вітчизняної тваринницької продукції на внутрішньому ринку, уникнути збитковості її виробництва в Україні та сприяти підвищенню доходів сільгоспвиробників. Необхідне детальне опрацювання програми розвитку тваринництва, узгодження розвитку сектору яловичини з виробництвом молока, яка б базувалась на аналізі поточної ситуації та створювала б економічну зацікавленість у виробництві тваринницької продукції.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, застосовувані нині в Україні методи підтримки виробництва тваринницької продукції та підвищення її якості є недостатніми та малоефективними, не забезпечують еквівалентного міжгалузевого обміну. Однаковий підхід до координації та регулювання діяльності всіх суб'єктів господарювання (включно з агрохолдингами), сподівання лише на ринкові механізми призводять до цінової дискримінації слабких ланок – монополістів (якими в більшості випадків є господарства населення), що значно звужує можливості виробництва тваринницької продукції.

Наповнення державного інтервенційного фонду продуктами переробки тваринницької продукції – об'єктами державного цінового регулювання (м'ясом та субпродуктами забійних тварин та птиці, сухим молоком, вершковим маслом) необхідно здійснювати в умовах сезонного падіння цін на відповідну сільськогосподарську сировину та їх досягнення певного мінімального рівня. Мінімальна ціна сільськогосподарської сировини, з якої виготовляються продукти переробки – об'єкти державного цінового регулювання, має встановлюватися з урахуванням середньогалузевих нормативних витрат з їх виробництва, мінімального рівня рентабельності виробництва не менше 10 відсотків (у т.ч. у господарствах населення) за відповідною методикою.

Нині необхідно вирішувати актуальне завдання переходу виробництва тваринницької продукції до інноваційного типу розвитку, що передбачає передусім створення ефективного інституційного середовища, спрямованого не лише на жорсткий контроль якості, а й на стимулювання модернізації виробництва, запровадження екологічно чистих технологій для виробництва безпечної продукції.

При здійсненні подальших наукових досліджень вказані інструменти обґрунтування механізмів нарощування пропозиції вітчизняної тваринницької продукції та підвищення її якості потрібно розглядати перш за все через призму ланцюга формування вартості кінцевої продукції, стимулювання експорту високоякісної продукції, розвитку інтеграційних процесів у міжнародному ланцюгу товаропросування.

Список використаної літератури

1. Жук В.М. Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу / В.М. Жук // *Фінанси України*. – 2011. – № 7. – С. 33–42.
2. Державна служба статистики України – офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2014 рік : Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 108 с.
4. Сільське господарство України за 2014 рік : Статистичний збірник / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
5. Food, Conservation, and Energy Act of 2008 [Електронний ресурс] / 110th Congress. 2D SESSION – Режим доступу: http://www.usda.gov/documents/Bill_6124.pdf.
6. Agricultural Outlook: Statistical Indicators [Електронний ресурс] / United States Department of Agriculture. – Режим доступу: <http://ers.usda.gov/Publications/AgOutlook/AOTables/CurrentTables/AoTables.pdf>.
7. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>.
8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник 2014 / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 55 с.
9. Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/page/?10461>.

10. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства України за 2014 рік : Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 29 с.
11. Кирилюк І.М. Шляхи підвищення якості молочної сировини в Україні / І.М. Кирилюк, Є.М. Кирилюк // Виробничо-експортний потенціал національної економіки: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 3-4 жовтня 2014 р.). – Ужгород, 2014. – С. 34-36.

References

1. Zhuk V. (2011). State and development of special tax regimes Agribusiness. *Finansy Ukrainy* (Ukraine Finance), 7, 33-42 (in. Ukr.).
2. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> (in. Ukr.).
3. Product sales by agricultural enterprises in 2014: Statistical Bulletin. In O. Prokopenko (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in. Ukr.).
4. Agriculture of Ukraine for 2014: Statistical Yearbook. In O. Prokopenko (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in. Ukr.).
5. United States Congress (2008). Food, Conservation, and Energy Act of 2008 (110th Congress. 2D SESSION). Retrieved from http://www.usda.gov/documents/Bill_6124.pdf.
6. United States Department of Agriculture (2014). Agricultural Outlook: Statistical Indicators. Retrieved from <http://ers.usda.gov/Publications/AgOutlook/AOTables/CurrentTables/AoTables.pdf>.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). On State Support of Agriculture of Ukraine (Law of Ukraine of 24.06.2004, № 1877-IV). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/> (in. Ukr.).
8. Balances and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine: Statistical Yearbook 2014. In O. Prokopenko (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in. Ukr.).
9. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2013). The concept of a comprehensive state reform program and agricultural development Ukraine. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/page/?10461> (in. Ukr.).
10. Proceeds animal products processing enterprises Ukraine for 2014: Statistical Bulletin. In O. Prokopenko (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in. Ukr.).
11. Kyryliuk I. & Kyryliuk Ye. (2014). Ways to improve the quality of raw milk in Ukraine. *Production and export potential of the national economy*. Uzhhorod: UzhNU, 34-36 (in. Ukr.).

KYRYLIUK Irina Mykolayivna,

Lecturer, Department of Management and economic security,

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

WAYS OF INCREASING DOMESTIC LIVESTOCK SUPPLY AND IMPROVING ITS QUALITY

Abstract. Introduction. Today one of the main problems in filling domestic agricultural market in Ukraine is a slight volume that domestic livestock producers offer because of reducing animals number and a significant reduction in the volume of milk and meat production. While meat and dairy products are the main source of complete protein, it is essential for the normal functioning of the human body. Its deficiency leads to metabolic disorders, the development of many diseases and reducing population life expectancy. **Purpose.** The research aims at studying the ways of increasing domestic livestock production offers and improving its quality in modern conditions. **Results.** The study substantiates proposals in increasing domestic production of livestock and improving its quality. Unsatisfactory proportion of intersectoral exchange at livestock products market in Ukraine was detected. It was also proved chaotic pricing in the domestic agricultural market. The article proposes specific ways of improving the state support mechanisms to livestock development in Ukraine. The feasibility of a return to widespread until 2011 indirect support to domestic producers of milk and meat in the form of special VAT regimes is specified. Proposed settings of milk production structure change in Ukraine both by quality parameters and by business entities. Proved the necessity of providing subsidies to agricultural enterprises (and their proportions are calculated) for technological projects support in technological upgrading of dairy farms and complexes, as well as developing dairy complex construction projects and conduct relevant tenders. **Originality.** Developed the state mechanism of livestock support in Ukraine, which, unlike the existing ones, provides the following: 1) filling the state intervention fund with livestock processing products – objects of state price regulation (meat and offal of slaughtered animals and poultry, milk powder, butter) that is connected to the seasonal fall in prices of agricultural raw materials and relevant reaching a certain minimum level; 2) the minimum price of agricultural raw materials, that are made-products – objects of state price regulation established taking into account the industry average regulatory costs of their production, the minimum level of profitability of at least 10 percent (including households); 3) minimum prices of raw materials are calculated based on science-based agricultural share in the price of the final product – the object of state price regulation;

4) operations of filling the state intervention fund with objects of state price regulation – products of agricultural raw materials involved only processors that purchase agricultural raw materials for processing at a price not lower than the officially established minimum price. **Conclusion.** Applied now in Ukraine methods of livestock production support and improving its quality is insufficient and ineffective, do not provide equivalent cross-industry exchange. A unified approach to coordination and regulation of all entities (including holdings), hopes only on market mechanisms lead to price discrimination of weak links – non-monopolists (that farms are in most cases), which greatly reduces the possibility of livestock production. Now we ought to solve urgent task of livestock production transition to the innovative type of development, which primarily involves the effective institutional framework establishment aimed not only at the strict quality control, but also to stimulate the modernization of production, and introduction of environment friendly technologies to produce safe products.

Keywords: livestock products; the agricultural market; price discrimination; the structure of retail price; interdisciplinary exchange; indirect state support; intervention buying; State intervention fund; milk quality; traditional production technology; quality management system of dairy products.

Одержано редакцією: 13.02.2016

Прийнято до публікації: 20.02.2016

УДК 338.50.11

КОТЕТУНОВ Віктор Юрійович,

кандидат технічних наук, старший викладач,
кафедра менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ПРОЕКТАХ

Досліджено основні види ризиків які мають місце в організаціях і підприємствах. Наведені їхні визначення та методи управління ними. Розглянуті програмні продукти по управлінню ризиками. Сформований перелік ризиків. Запропоновано методологію управління ризиками як замкнуту систему.

Ключові слова: ризик; управління ризиками; ідентифікація ризику; аналіз та оцінка ризику; методи управління ризиками; методи реагування на ризики; система управління ризиками.

Постановка проблеми. В умовах фінансової кризи, погіршення макроекономічної ситуації в державі, негативних тенденцій в економіці та на підприємствах та відповідно посилення конкуренції виникає гостра потреба враховувати ризики які можуть виникати в процесі господарської діяльності. А звідси і виникає потреба не тільки враховувати ризики а і управління ризиками в процесі реалізації проектів.

Чим складнішим і невизначеним є навколишнє середовище, тим складнішими є і методи управління, тим актуальнішим є питання управління ризиками в проектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для організацій і підприємств врахування ризиків є необхідністю для того, щоб мати можливість попереджувати настання ризикових подій в проектах з негативними наслідками які можуть призвести до виникнення непередбачених фінансових витрат, недоотримання доходів, прибутку у порівнянні із запланованим.

В рамках розроблення методології управління проектами для ефективного виконання організаціями і підприємствами проектів з мінімальними витратами та регламентування дій ризик-менеджерів. Латкиним М.О запропоновано комплекс взаємопов'язаних системних моделей ієрархічних структур проектних ризиків на основі регулярних схем системних моделей, Бабак І.М розробила метод аналізу проектів із

використанням основних положень теорії нечітких множин і методів імітаційного моделювання, Агаєв О.Є запропонував організаційну модель управління ризиками проектів на основі регулярних схем системних моделей, Бондарева Т.І розробила структурні моделі ризиків перевищення тривалості, вартості та низької якості виконання робіт проекту за допомогою використання регулярних схем системних моделей та інші.

Проведений аналіз цих методів та заходів управління ризиками показав, що сучасна методологія управління проектами пропонує розглянути процеси управління ризиками як замкнуту систему. Інструменти аналізу ризиків, що використовуються сьогодні в проектах не дозволяють врахувати навіть впливи ризиків один на одний, а на практиці ризики ще тісно пов'язані з поняттями змін, проблем, конфліктів, стресів та криз в проектах оскільки між ними інколи виникає причинно-наслідковий зв'язок. Отже, необхідна інтеграція існуючих моделей, методів та процесів управління ризиками, змінами, проблемами, конфліктами, стресами та кризами в проектах та розроблення нової єдиної методології управління ризиками в проектах.

Мета та завдання статті. Є виявлення основних ризиків, які мають місце в організаціях і підприємствах та методи управління ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління ризиками останніми роками стає все більш необхідним в будь-якому бізнес-середовищі у наслідок зростаючої конкуренції, посилення чинників невизначеності і прискорення всіх бізнес процесів, що вимагають швидкої реакції [1].

Ризиками необхідно управляти, тобто проводити певні заходи щодо зниження імовірності їхнього наступу, а також зменшення витрат від їхнього наступу.

Поняття ризику тісно пов'язане з питанням невизначеності. Невизначеність – це відсутність визначеності, стан обмеженого знання, неможливість чітко описати існуючі чи майбутній стан, наявність більше одного можливого стану. Ризик – форма прояву часткової невизначеності [2].

Ризик – невизначена подія або умова, наступ якого негативно або позитивно позначається на цілях проектів, таких як зміст, розклад, вартість і якість [3].

Ризик – невизначена подія або кілька подій, які якщо відбудуться, вплинуть на досягнення цілей. Ризик вимірюється поєднанням імовірності наступу погрози/можливості та розміру їх впливу на цілі. Причинами негативних відхилень в проектах є тільки ті ризики, які негативно позначаються на цілях проекту. Під терміном ризик розуміємо тільки негативні ризики, які зазвичай називають загрозами.

Управління ризиками – процес аналізу ризиків для їх ідентифікації, класифікації та визначення кількісних показників, а також управління протиризиковими заходами для пом'якшення негативного впливу можливих видів ризику [4].

Управління ризиками є безперервний процес, який має місце на всіх фазах життєвого циклу проекту, від народження ідеї до його завершення. Уроки які отримані після закриття проекту внесуть важливий внесок в успіх майбутніх проектів [5].

Більшість сучасних методологій управління проектами включає розділи присвячені управлінню ризиками. Методологія цілком може визначити розмір і глибину заходів, які вживаються щодо контролю ризиків. Методи контролю ризиків, що спрямовані на їх сприйняття, можуть бути істотно складними, ніж заходи контролю ризиків, що спрямовані на те, щоб їх уникнути [6].

Різні стандарти проектного менеджменту трактують процеси управління ризиками в проектах однаково.

Основні процеси управління ризиками починаються з розробки первинного плану управління ризиками проекту.

Формування політики – процес визначення базових політик в методах та стратегіях управління ризиками в процесі втілення проекту.

Ідентифікація ризику – процес визначення характеру ризиків в документах шляхом мозкового штурму та перегляду контрактів і специфікацій.

Аналіз та оцінка ризику – процес оцінки та визначення імовірності і розміру впливу ризикових подій, а також взаємозв'язків між ризиками.

Підготовка контрзаходів проти ризику (план) – процес розробки плану протидій ризикам, який включає уникнення, зменшення, дистрибуцію та передачу з метою максимізації можливостей та зменшення загроз.

Виконання контрзаходів протидії ризику (план) – процес виконання плану критерії. В управлінні ризиками, моніторинг ризиків має здійснюватися неодноразово починаючи з етапу ідентифікації і до розробки контрзаходів.

Дослідження проведені авторами [7, 8] проаналізовані та систематизовані методи, що сьогодні використовуються для якісного та кількісного аналізу ризиків.

Існують чотири широко поширених методів управління ризиками: допущення, зменшення, розподілення, уникнення.

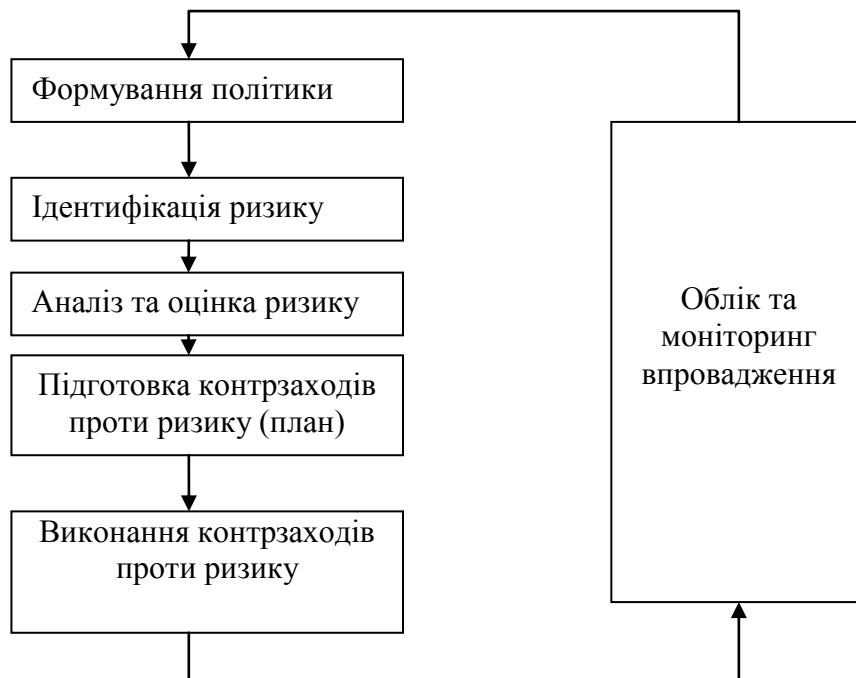

Рис. 1. Основні процеси управління ризиками

Методи управління ризиками ділять наступним чином:

- відхилення (страхування, пошук гарантів);
- локалізація (створення венчурних підприємств спеціальних проектних структур);
- розподіл (за видами діяльності між учасниками проекту);
- компенсація (створення систем резервів).

Згідно методології управління ризиками, як частини методології управління проектами і програмами [9], методи реагування на ризики класифікуються по наступних категоріях можливих дій.

Методи реагування на ризики:

1. Уникнення ризику означає ухилення від певного заходу, який обмежений надмірними (катастрофічними) ризиком;
2. Попередження ризику може включати виявлення окремих ризиків шляхом аналізу і поліпшення змістовної частини проекту, його кошторису, графіків, специфікацій якості.
3. Прийняття міри ризику – це визначення його існування за відсутності рішення на випадок його появи, а також зменшення ризику за менеджером (інвестором), тобто на його відповідальність.

4. Зовнішні способи: розділення ризику, страхування ризику.
5. Внутрішні способи:
 - резервування засобів на покриття непередбачуваних витрат;
 - резервування часу на випадок непередбачуваних порушень графіку, яке формується за рахунок скорочення тривалості проекту і зміни зв'язків між роботами;
 - метод окремих ризиків;
 - облік ризиків в плані фінансування;
 - отримання додаткової інформації.

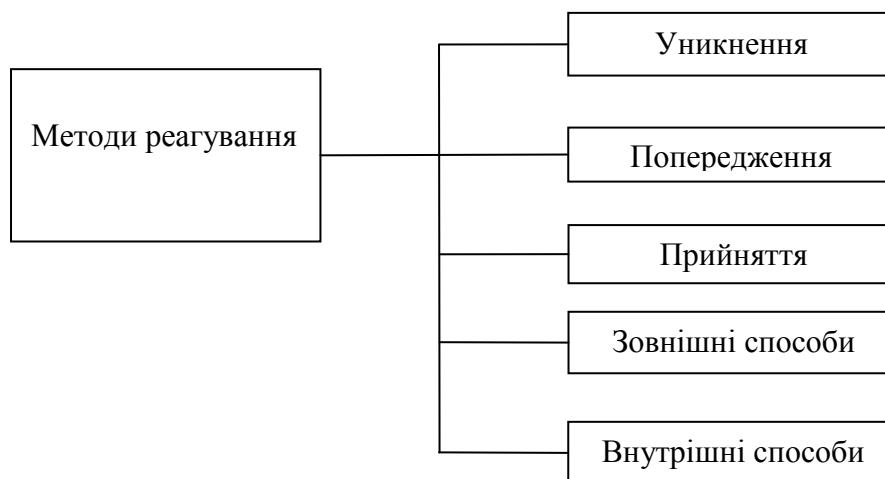

Рис. 2. Методи реагування на ризики

На практиці доцільно застосовувати не один з приведених способів зниження ризику, а їх комбінацію, застосовуючи як зовнішні так і внутрішні методи зниження ризику.

В результаті аналізу методів управління ризиками проектів сформований перелік методів, які частіше всього пропонуються в якості методів боротьби (зменшення) з ризиками [10-13]: передача ризику (трансферт); запобігання ризиків; ухилення від ризику; дія на джерело ризику; прийняття ризику; скорочення небезпечної поведінки, скорочення величини потенціальних втрат; технічний моніторинг ситуацій; скорочення величини фактичних витрат; метод поглинання можливих збитків доходами; розподіл ризиків між декількома учасниками; розподіл ризиків в часі; ізоляція небезпечних чинників один від одного; страховий трансферт ризику; не страховий трансферт ризику; скорочення вірогідності настання небажаних подій; купівля фінансових інструментів хеджування ризиків; фінансова інженерія.

Розглянуті методи реалізовані в сучасних програмних продуктах по управлінню ризиками. Деякі з них являють собою інформаційні системи підтримки управління проектами, в яких є модуль управління ризиками, інші виступають додатками до систем календарного планування або самостійними продуктами з управління ризиками. Приклади подібних систем: Risk Professional for Project; Dekker TRAKKER Enterprise project; FR Project 1000; Intelligent Planner; Mesa/Vista Risk Manager; Risk Track; Open Plan; Project Expert.

Функції систем, які максимально відповідають вимогам протягом усіх етапів управління ризиками приведено в таблиці 1.

В розробці і реалізації проектів приймають участь зацікавлені сторони. Це спонсори, інвестори, постачальники і підрядники, покупці (кінцеві користувачі), уряд країни, менеджери проекту, боргові фінансисти, консультанти й радники.

Кожен із зацікавлених сторін має свій пакет ризиків щодо впровадження проекту й формує проти ризикові стратегії наведені в таблиці 2.

Таблиця 1

Порівняння систем управління ризиками.

Назва системи	Ідентифікація ризиків	Оцінка ризиків	Вибір реагування	Моніторинг та контроль
Trekker	Визначення та задокументований опис ризиків	Моделювання оцінок розкладу, ресурсів та вартості робіт, Монте-Карло	Вибір методу реагування при підтримці бази знань	Майстер звітів, публікатор в HTML. Аналіз відхилень, фактичних даних
Open Plan	Визначення робіт з невизначеною тривалістю та можливість завдання прогнозів тривалості виконання робіт	Песимістична, оптимістична оцінка ризиків тривалості виконання робіт, метод Монте-Карло	Не реалізовано	Шаблони, публікатор в HTML. Аналіз відхилень, фактичних даних
Risk Track	Визначення ризиків, відслідковування критичних, зберігання в таблицях SQL БД, використання контрольних таблиць (checklists)	Опитування експертів та отримання експертних оцінок ризику	Моделювання різних стратегій реагування на ризики	Шаблони і майстер звітів, публікатор в HTML. Аналіз відхилень, фактичних даних

Таблиця 2

Проти ризикові стратегії

Зацікавлені сторони	Ризики	Проти ризикові стратегії
Спонсори ініціатори проекту	Втрата грошей та репутації	Орієнтація проекту на успіх
Постачальники та підрядники	Низька якість послуг (товарів) та робіт	Розподіл ризиків
Покупці (кінцеві користувачі)	Низька якість продукту	Реагування на ризикові подробиці
Влада держави	Ні	Ні
Менеджери проекту	Незгоди проекту	Передача частини ризиків підрядникам
Боргові фінансисти	Неповернення інвестицій	Передача ризиків команді управління проекту
Консультанти та радники	Втрати репутації	Неприйнятність ризиків

На передпроектній стадії інвесторові проекту варто звертати увагу на кілька важливих моментів. По-перше, необхідно чітко проробити маркетингову стратегію проекту. Ініціатор повинен добре знати ринок пропонованого продукту, розуміти свій цільовий сегмент, адекватно оцінювати силу конкурентів. Не менш важливо й технічне обґрунтування проекту. Інвестор повинен точно знати де потрібно встановити технологічну лінію. Тільки так можна визначити передбачувані втрати й доходи.

Слід зазначити що передпроектні роботи вимагають великих вкладень. Вони досягають 10 відсотків вартості проекту. Однак ці кошти не розглядаються інвесторами як власні вкладення інвестора. Їхня вартість враховується тільки якщо загальний обсяг коштів досить значний. Успішне залучення інвестора в проект припускає, що інвестор вкладає близько 30 відсотків від його вартості. Це буде незаперечним доказом серйозності його намерів та однією з рушійних сил проекту.

Участь інвестора у фінансуванні не маючи необхідних фахівців на ключові позиції він ризикує провалити проект. У той же час цілеспрямована й грамотна команда доб'ється успіху при наявності грошей, ідеї й невеликого капіталу.

Реалізація інвестиційного проекту практично завжди припускає створення нових механізмів управління й взаємодії і взаємодії і найчастіше ці механізми є невипробуваними для організацій учасників. Додається до цього різке збільшення обсягу роботи менеджерів і одержуємо досить тривожну картину. Слабке фінансове або маркетингове обґрунтування може

відвернути інвесторів ще до початку проекту. Нездатність учасників розв'язати питання управління є опором та може привести до складностей у ході впровадження проекту. При цьому інвестиції будуть уже зроблені і змінити щось буде практично неможливо.

У силу своєї гнучкості ця форма є ефективним інструментом залучення засобів в умовах нестабільності економіки.

Сьогодні фінансування проектів одержує все більше поширення у вітчизняному бізнес-середовищі оскільки відповідає сучасним українським реаліям.

Можливість залучення фінансування в проекти залежить від того наскільки його менеджери зможуть переконати інвесторів у тому, що ризики проекту мінімальні. Важливо досягти прозорості управління проектом до прийнятного для інвестора рівня.

У цьому зв'язку важливо чітко відповісти на запитання: «Чи враховані всі ризикові фактори та опори, що здатні вплинути на грошові потоки найбільшою мірою підданих впливу невизначеності яка ініціює ланцюг опорів.

Загальні принципи управління проектними ризиками зводяться до наступного. По-перше, детальний аналіз ризиків як частина проектного аналізу слід проводити на передінвестиційній стадії проекту. По-друге, кожний ризик повинен бути прийнятний стороною яка здатна краще всіх управляти й контролювати його.

У звичайному кредитуванні всі ризики як правило, повністю бере на себе позичальник. При організації фінансування проектів ризики розподіляються між позичальником, кредитором і, як правило, ще одним учасником проекту. Так управління політичним ризиком найбільш доцільно покласти на державні органи, втягуючи їх у проект, наприклад, у якості його спонсора. Технологічні ризики можна передати постачальникам устаткування, а ризикові ризики – покупцям або пов'язаним з ними сторонами шляхом висновку спеціалізованих контрактів. При цьому в ідеалі проектна організація не повинна брати на себе які-небудь ризики.

Використання функціональних гарантій учасників проекту дозволяє забезпечити стабільність майбутнього грошового потоку. З покупцями заключають договори, що «прив'язують» їх до проектної організації. Можливо також одержання гарантій від спонсорів проекту або держави – про створення на певний термін спеціалізованих умов, що сприяють впровадженню проекту та формують рушійну силу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Мета управління ризиками максимізувати позитивний їхній вплив та при цьому мінімізувати пов'язані з ними негативні фактори. Ефективний процес виявлення і керування ризиками допомагає досягнути розумних компромісів між згаданими небезпеками та новими можливостями.

Список використаних джерел

1. Гогунський В.Д. Управління ризиками в проектах з охорони праці як метод усунення шкідливих і небезпечних умов праці / В.Д. Гогунський, Ю.С. Чернега // Східно-Європейський журнал передових технологій. – 2013. № 1/10 (61). – С. 83–85.
2. Данченко О.Б. Взаємозв'язок між ризиками, змінами, проблемами в проектах / О.Б. Данченко // Вісн. Черкас. держ. технолог. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – №3. – С. 26 – 31.
3. Данченко О.Б. Класифікація відхилень в проектах: ризики, проблеми, зміни / О.Б. Данченко // Вісн. Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності. – Львів, 2014. – №9. – С. 72 – 79.
4. Кононенко І.В. Оптимізація содержания проекта по критериям прибыль, время, стоимость, качество, риски / И.В. Кононенко, М.Э. Колесник // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2012 – № 1/10 (55). – С. 13 – 15.
5. Креативные технологии управления проектами и программами: монографія / [Бушуев С.Д. [та ін.]. – К.: «Саммит-Книга», 2010. – 768 с.
6. Литвин Ю.В. Когнитивное моделирование рисков проектов НАОКР нефтегазовой отрасли / Ю.В. Литвин, В.В. Лесных // Проблемы анализа риска, 2012. – Т. 9. – № 2. – С. 48 – 67.
7. Посохов І.М. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками корпорацій: [монограф.] / Посохов І.М. – Харків : Слово, 2014. – 499 с.
8. Рач В.А. «Небезпека/ризик/криза» як тріадна сутність процесів розвитку в сучасній економіці / В.А. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва. – Луганськ: вид-во Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля, 2013. – №1(45).

9. Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство PMBOK®). – Пятое издание. Project Management Institute, Inc. 2013 – 614 с.
10. Словник-довідник з питань управління проектами / [за ред. Бушуєва С.Д.]. – Українська асоціація управління проектами. – К.: Видавничий дім «Деловая Украина», 2001. – 640 с.
11. Ташлыкова Е. В. Подходы и модели к управлению изменениями на высокотехнологических предприятиях / Е. В. Ташлыкова, Д. Н. Черемных // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 432 – 435.
12. Бушуев С.Д. Организационные патологии управления проектами / Бушуев С.Д., Бушуева Н.С., Харитонов Д.А., Рогозина В.Б. // Управління розвитком складних систем – К. : КНУБА, 2012 – №10.

References

1. Gogunsky, V.D. (2013). Risk management in projects on health as a method of eliminating harmful and dangerous working conditions. *Schidno Evropeisky zhurnal peredovich technology*, 61, 83-85.
2. Danchenko, O.B. (2014). The relationship between risk, changes, problems in the projects. *Visnik Cherkaskiy Derzhavnyi Technologirhny Universitet*, 3, 26-31.
3. Danchenko, O.B. (2014). Classification of deviations in projects, risks, issues, change. *Visnik. Lviv Derzhavnyi Technologirhny Universitet*, 9, 72-79.
4. Kononenko, I.V. (2012). Optimization content criteria project for profit, time, cost, quality, risk. *Vostochno Evropeisky shurnal peredovich technology*, 55, 13-15.
5. Bushuev, S.D. (2010). Creative technology management projects and programs. Kiev: «Summit-Kniga».
6. Litvin, Y. (2012). Kohnytyvnoe Modeling of risk research and development projects neftezhazovoy industry. *Problemy analiza riska*, 2, 48 - 67.
7. Posohov, I.M. (2014). Theoretical and practical aspects of corporate risk management. Kharkov: Word.
8. Rach, V.A. (2013). «The risk/risk/crisis» as the essence of a process of development processes in the modern economy. *Ypravlinna proektamy ta rozvutok vurobnytsva*. Lugansk: Schidno-ukrainsky universitet sm V. Dala, 45, 13 – 15.
9. The guidance for REDD projects known to management (guidance PMBOK®). The fifth edition (2013). Project Management Institute, Inc.
10. Dictionary-handbook on project management. Ukrainian Project Management Association (2001). Kiev: «Business Ukraine».
11. Tashlikova, E.V. (2014). Approaches and models for Changes management in hi-tech enterprise. *Moloduy ycheniy*, 1, 432 - 435.
12. Bushuev, S.D., Bushuev, N.S., Kharitonov, D.A., Rohozyna, V.B. (2012). Organizational pathology project management. *Upravlinnya rozvitkom skladnih system*, 10, 150-160.

KOTETUNOV Victor Yuriyovich,

PhD (Technical), Senior Lecturer, Department of management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

RISK MANAGEMENT IN PROJECTS

Abstract. Introduction. In the financial crisis, the deteriorating macroeconomic situation in the country, the negative trends in the economy and enterprises respectively and increased competition there is an urgent need to consider the risks that may arise in the course of business. And hence there is a need not only to consider the risks and risk management and in the implementation of projects. What is more difficult and uncertain environment, the harder it is and the methods of control, the more relevant is the question of risk management in projects. **Purpose.** There identifying the main risks that occur in organizations and enterprises and methods of management. **Methods** of research is a systematic approach, method of analysis and synthesis (comparison, analogy, abstraction, formalization, classification decomposition) method hypotheses, structural analysis, including graphic, mathematical, cognitive method definitions. **Results.** There is risk management processes in projects that the resulting re-engineering of certain risk management processes. **Originality.** Is to develop theoretical foundations and instrumental methodologies for risk management in projects, which improves the efficiency of project management by reducing risk in projects. **Conclusion.** The purpose of risk management to maximize their positive impact and thus minimize the associated negative factors. Effective identification process and risk management helps achieve a reasonable compromise between these risks and new opportunities.

Keywords: risk; risk management; risk identification; analysis and risk assessment; methods of risk management; methods of responding to risks; risk management system.

Одержано редакцією: 21.02.2016
Прийнято до публікації: 27.02.2016

УДК 330.341.(477)

КУРИЛІНА Оксана Василівна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права і процесу,
Національна академія внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена питанням забезпечення економічної безпеки держави. Проводився всебічний аналіз як сучасних так і давніших поглядів на дане питання в його історичній трансформації. Розглянуті різноманітні підходи до визначення економічної безпеки держав. Запропоновано найдоцільнішу модель забезпечення економічної безпеки для України. Обґрунтовано потребу тісної співпраці України з державами Євросоюзу.

Ключові слова: Євросоюз; глобалізація; забезпечення економічної безпеки держави; національна безпека; мікроекономіка; макроекономіка; європейська економічна система.

Постановка проблеми. Процеси формування нової структури Світової та Європейської економік у період глобалізації, змін інституційно-правових баз, формують основу для зростання негативних процесів як викликів всій демократичній спільноті, Європейському співтоваристві. Розширення структури загроз національній безпеці держав носить глобальний характер є розгалуженою, диференційованою. В основному питання забезпечення економічної безпеки держави розглядаються на мікроекономічному рівні, увага приділяється сегментному, галузевому підходу, при дослідженні даної проблеми, що в свою чергу не дає змоги всебічно підготуватися до наявних загроз економікам європейських держав. У зв'язку з чим виникає необхідність в подальшому дослідженні даного питання особливо в контексті макроекономіки як сегменту мега європейської економічної системи.

З огляду на вище зазначене виникає потреба у комплексному вирішенні даної проблеми із врахування всіх особливостей розвитку України та Євросоюзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення цієї проблеми приділяли увагу такі вчені О. Власюк [1], В. Засанський [12], Н. Михалкин [3], Ю. Короткий [4], В. Молчановський [5], В. Пономарьов [6], Г. Минаев [7,8], та інші. В основному у вітчизняних дослідженнях та публікаціях розглядались питання забезпечення економічної безпеки на рівні одної держави.

Економічна безпека розглядаються на мікроекономічному рівні, увага приділяється сегментному, галузевому підходу, при дослідженні даної проблеми що в свою чергу не дає змоги всебічно підготуватися до наявних загроз економікам європейських держав. У зв'язку з чим виникає необхідність в подальшому дослідженні даного питання особливо в контексті макроекономіки як сегменту мега європейської економічної системи.

Нестабільність економічного стану в Україні останнім часом носять вкрай загрозливий характер для її національної безпеки. Вона перш за все пов'язана з переділом українських земель, політичною нестабільністю яка породжена як внутрішніми так і зовнішніми факторами впливу. Катастрофічним розвитком кримінальної економіки та розкраданням державного майна, переведення коштів в «тінь» з подальшим його використанням для розвитку кримінально – тіньової економіки.

Мета та завдання статті полягають у проведенні аналізу різних точок зору відносно понять економічна безпека держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Люба легальна діяльність зокрема і економічна здійснюється в рамках правового поля який регламентується законодавством держави так у Законі України «Про основи національної безпеки України» під «національною безпекою» розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства,

своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам. [2, с. 116].

Поняття економічної безпеки розглядалися з різних точок зору одні вчені розглядали це питання з управлінської сторони. Зокрема Минаєв Г. А., під безпекою розуміють філософію сучасного менеджменту (управління), цінність та складову корпоративної культури. Сутність такого сприйняття безпеки зводиться до того, щоб навчитися управляти соціально-економічними системами через призму безпеки, розуміти її як функцію буття та життєдіяльності людини і її первинної потреби [7, с. 25].

Він виходить з того, що найважливішими функціями життєдіяльності соціально-економічної системи є розвиток і безпека. Це дві взаємопов'язані сторони одного процесу і одночасно діалектично протилежні. Кожна з них має власні методи і засоби забезпечення. Розвиток є первинною функцією, а безпека другорядною та призначена забезпечити розвиток шляхом протидії загрозам. Однак другорядний характер не зменшує її ролі, оскільки без забезпечення безпеки будь-яка людська діяльність виявляється позбавленою сенсу [8, с. 41-48].

Економічну безпеку в умовах глобалізації розглядають відносно ступеня загроз. О. Ільєнко зокрема пише «для суб'єкта життєдіяльності жити та діяти в безпеці не означає існувати без небезпеки, оскільки остання є однією з головних причин необхідної активності людини і присутня в її життєдіяльності постійно, а нерідко може мати позитивний вплив. Крім того загрози та небезпеки забезпечують мобілізацію діяльності необхідних співвідношень індивідуумів як членів соціуму. Тому асоціювати «безпеку» з відсутністю небезпеки неможливо, оскільки для людини, яка існує в соціумі, безпека – є захист від небезпеки, загроз тощо.

Отже при формуванні поняття «безпека» необхідно не лише забезпечувати повну відсутність будь яких загроз та забезпечити умови існування суб'єкта в безризиковій зоні, а навпаки – слід виявляти межу виправданого ризику при забезпеченні постійного розвитку, саморозвитку суб'єкта» [10, с. 15]. Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко під безпекою розуміється комплексне поняття: економічна безпека – це конкретний стан і ступінь захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти змінам умов існування [6, с. 10]. Дані трактування не дозволяють всебічно охопити проблему так як приділяють увагу сегментам безпеки, що в свою чергу не дає можливість провести загальний аналіз.

Послідовно розглядає проблему професор Власюк. Він вважає, що складовою частиною національної безпеки є економічна, яка за своєю сутністю є її базисом. Одночасно це відносно самостійна система, котра має свою структуру, внутрішню логіку розвитку та функціонування, засоби дії на всі інші аспекти безпечного існування особистості, суспільства і держави [1, с. 7]. Разом з тим слід відзначити, що у чинному законодавстві України немає чіткого визначення поняття «економічна безпека держави» чи «національна економічна безпека», що породжує невизначеність у діях державного управлінського апарату і призводить до помилок при формуванні економічного розвитку як країни в цілому, так і її регіонів» [1, с. 34].

З позицій первинності виробництва та фінансово-грошової системи досліджує її Павловський, він пише що фундаментом, основою економічної системи є її власне

виробництво, а найважливішою складовою національної безпеки є її економічна безпека [9, с. 11], України – це такий стан та рівень розвитку всіх сфер економічної системи суспільства, власного виробництва, (грошово-фінансової системи, сфери управління, соціальної сфери та екологічної), такий стан системи продуктивних сил, за яких держава здатна залучити свої ресурси та свій інтелектуальний потенціал на забезпечення національних інтересів, на досягнення економічної, науково-технічної, технологічної і духовної могутності, забезпечити злагоду в суспільстві, достатній рівень економічної та політичної незалежності, виробничої самодостатності, спираючись на власні сили, на стратегію технологічного лідерства або, принаймні, технологічної незалежності, на патріотизм своїх громадян, незалежність у мисленні і прийнятті рішень лідерами держави, що дає змогу досягнути політичної, економічної, військово-стратегічної і соціальної мети заради створення умов для гідного життя широких верств населення, їх добробуту, духовної і моральної єдності, розвитку культури, науки, мови та величі народу України.[9, с. 12].

Михалкин Н.В. в свою чергу пише: безпека – це потреба та інтерес. У реальному житті неможливо знайти ситуацію, коли стосовно будь-якого суб'єкта відсутня будь-яка небезпека [3, с. 13]. В той же час Короткий Ю.Ф. визначає дану проблему як реакцію на небезпеку, бо потреба в ній виникає виключно тоді, коли існує небезпека [4, с. 51]. Молчановский В. Ф. розглядає безпеку як властивість системи. Існування будь-якої системи передбачає її захищеність від руйнівних впливів. Своїй руйнації протидіють всі системи [5, с. 104]. Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О. М. Ляшенко під безпекою розуміється комплексне поняття: економічна безпека – це конкретний стан і ступінь захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти змінам умов існування [6, с. 10].

Володимир Засанський виходить з того що економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом (базисом). Також економічна безпека є складовою національної безпеки держав, економічних міждержавних союзів. Вона є фундаментом економіко-політичної стабільності на мегапросторі. Це створення умов для безпечного функціонування економічного середовища на мега, макро, мікро економічних рівнях. Економічна безпека – це складна багаторівнева система, рівні якої перебувають у взаємозв'язку [11, с. 54].

На наш погляд, вибір моделі забезпечення економічної безпеки держави повинен ґрунтуватися в залежності від етапів розвитку держав. Так професор Василь Засанський зробив визначення та класифікацію «етапів розвитку держав при порушенні дії об'єктивних економічних законів і вплив на механізми управління економічною та фінансовою системами криміногенних факторів Схеми генезису тіньової економіки, її етапізації».

Перший етап. На цьому етапі з одного боку - діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади, з іншого утворюється поділ економічного простору на законодавчий, де діють /офіційний/ та тіньовий, антагоністичний до інтересів централізованих систем управління. Поділ економічного простору на законодавчий (офіційний) та тіньовий.

□ Другий етап. Діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, в основному стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади. Посилюється вплив тіньової економіки на структурно-функціональні елементи економічної системи, яка в свою чергу впливає на соціальну якість кризової економіки, на існування тіньової економіки, зростає соціальне протистояння, Відбувається процес взаємо існування двох протилежних економічних механізмів, вплив їх один на одного. На другому етапі створюються умови співпраці адміністративного апарату державної влади з економічними та фінансовими

злочинними угрупованнями йде поступове втягування сфери управління економікою в тіньову економіку. Поглиблення кризи економічної та фінансової системи, загострення економічних протиріч веде до третього етапу.

- Третій етап. Дія об'єктивних економічних законів сповільнюється, функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору неадекватна. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою супроводжується протиріччями, не корумпованість влади в цілому супроводжується корумпованістю окремих посадових осіб. Це веде до "кризи" економічної та фінансової системи.

На третьому етапі внаслідок порушення дії основних економічних законів відбувається злам економічної системи на користь тінізації. Він включає зовнішній та внутрішній фактори. Зовнішній, пов'язаний із втручання держави через систему управління в діяльність суб'єктів господарювання, обмеженнями, заборонами а також податковим чи іншим фіскальним тиском щодо їх діяльності; вимаганням державними чиновниками грошових винагород за ту чи іншу вирішену проблему, з кримінальної економіки, сформований потужний зріз організованої злочинності в загально - державному середовищі. Зростає підвищення ефективності протиправної діяльності, протидії засобам суспільного контролю і захисту, які з'явилися у криміналітеті в сучасних умовах. позаекономічним (в тому числі протиправним) та економічним тиском на господарюючого суб'єкта з боку кримінальних елементів, інших суб'єктів господарювання, управлінського апарату.

При набутті тіньовою економікою розмірів, які загрожують існуванню держави третій етап перетворюється на четвертий.

- На четвертому етапі об'єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Антагоністичні протиріччя між законодавчою та виконавчою владою, корумпованість влади досягає 70%, загроза існуванню суспільного організму, утворюється система кримінальної економіки. Держава перетворюється в механізм де діють суб'єктивні закони фінансових диспропорцій, в корумповану соціально-небезпечну для нормального розвитку систему, де відмиваються великі банківські та фінансові кошти із всього світового співтовариства. Тут утворюється система кримінальної економіки, що є основною ланкою кримінальної діяльності, яка в змозі активно вишукувати нові резерви підвищення рівня шкоди суспільству. Йде створення структури потужної організованої економічної злочинності, системи тіньової економіки. Державні інститути працюють на поглиблення фінансово-кредитної корупції.
- Четвертий етап переростає в п'ятий де формується потужний зріз організованої злочинності в загальнодержавному середовищі.
- П'ятий етап. Об'єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору Антагоністичні протиріччя між законодавчою та залученням основним чином банківського сектору економіки. Відмивання грошей поступово переростає у міжнародне явище, де особи, які відмивають гроші, готові та здатні використовувати усі можливості та слабкі місця у захисті від відмивання грошей всіх держав світу.

Держава перетворюється на механізм підтримки терористичних світових організацій що загрожує усій світовій спільноті, йде транснаціоналізація економічної злочинності виконавчою владою, повна корумпованість влади [12, с.18-19].

Ми рахуємо що використання даної класифікації при визначенні на якій стадії безпеки перебуває держава, дозволить сформулювати ефективну програму забезпечення безпеки європейської спільноти відносно кожної окремої взятої країни на кожному етапі відповідно вище викладеної класифікації.

Усі розглянуті точки зору не охоплюють сутність поняття економічної безпеки за умов глобалізації економіки її забезпечення в особливих умовах зокрема при проведенні бойових

дій. Так як економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом (базисом). Не розглядають її як складову національної безпеки держав, економічних міждержавних союзів. Адже економічна безпека є фундаментом економіко-політичної стабільності на мегапросторі. Вона створює умови для безпечного функціонування економічного середовища на мега, макро, мікро економічних рівнях. Економічна безпека – це складна багаторівнева система, рівні якої перебувають у взаємозв'язку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Економічна безпека в основному розглядається на мікроекономічному рівні, увага приділяється сегментному, галузевому підходу, при дослідженні даної проблеми що в свою чергу не дає змоги всебічно підготуватися до наявних загроз економікам європейських держав. Що в свою чергу зумовлює необхідність в подальшому дослідженні даного питання особливо в контексті макроекономіки як сегменту мега європейської економічної системи.

Питання досліджувалось враховуючи стабільну суспільну політичну ситуацію як в державі так і в світі в цілому. Дослідження по забезпеченню економічної безпеки держави як основи національної не проводились за умов суспільно-політичної кризи, військових дій.

Список використаних джерел

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі наук про економіку / О. С. Власюк // Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України // Відомості Верховної Ради України від 19.06.2003 р. № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – (Законодавча база).
3. Михалкин Н. В. Безопасность Российской Федерации. Вопросы теории и практики / Н. В. Михалкин. – М., 1993. – С. 13.
4. Короткий Ю. Ф. К вопросу о понятии безопасности / Ю. Ф. Короткий // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях : сб. статей. – М. : Граница, 1994. – С. 51.
5. Молчановский В. Ф. Безопасность – атрибут социальной системы / В. Ф. Молчановский // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях : сб. статей. – М. : Граница, 1994. – 368 с.
6. Економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономар'єв, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
7. Минаев Г. А. Безопасность - менеджмент организации / Г. А. Минаев // BestofSecurity. – № 4 (26). – 2008. – С. 23–31.
8. Минаев Г. А. Безопасность организации : учебник / Г. А. Минаев. – К. : КНТ, 2009. – 440 с.
9. Павловський М.А. Макроекономіка перехідного періоду : Український контекст. – К.: Техніка. 1999. – С.284.
10. Ільєнко О.В. Стратегії міжнародної економічної безпеки в умовах глобалізації (маркетинговий аспект). К - Національний авіаційний університет, 2013.-358 с.
11. Засанський В.В. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки держави /В.В. Засанський // Поліцейська освіта і практика. – 2012. – №1 (2). – С.69-92.
12. Засанський В.В. Детінізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект: Монографія.- Львів: Політекс, 1998.-309 с.

References

1. Vlasjuk, O. S. (2008). *Teorija i praktyka ekonomichnoi' bezpeky v systemi nauk pro ekonomiku*. Kyiv: Blyskavka.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). The Law of Ukraine. "On National Security of Ukraine". Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Mihalkin, N. V. (1993). *Bezopasnost' Rossijskoj Federacii. Voprosy teorii i praktiki*. Moscow: Vek.
4. Korotkij, Ju. F. (1994). On the question of the concept of security *Social'no-politicheskie aspekty obespechenija gosudarstvennoj bezopasnosti v sovremennyh uslovijah : sb. statej*. Moscow: Granica.
5. Molchanovskij, V. F. (1994). Security - an attribute of the social system. *Social'no-politicheskie aspekty obespechenija gosudarstvennoj bezopasnosti v sovremennyh uslovijah : sb. statej*. Moscow: Granica.
6. Kozachenko, G. V., Ponomar'ov, V. P. & Ljashenko O. M. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva : sutnist' ta mehanizm zabezpechennja*. – Kiev: Libra.
7. Minaev, G. A. (2008). Safety - management organization. *BestofSecurity*, 4 (26), 23-31.
8. Mynaev, G. A. (2009). *Bezopasnost' organizacyy*. Kiev: KNT.
9. Pavlovs'kyj, M.A. (1999). *Makroekonomika perehidnogo periodu*. Kiev: Tehnika.

10. Il'jenko, O.V. (2013). *Strategii' mizhnarodnoi' ekonomichnoi' bezpeky v umovah globalizacii' (marketyngovyj aspekt)*. Kiev: Nacional'nyj aviacijnyj universytet.
11. Zasans'kyj, V.V. (2012). Theoretical foundations of economic security. *Policejs'ka osvita i praktyka*, 1(2), 69-92.
12. Zasans'kyj, V.V. (1998). *Detinizacija ekonomiky v perehidnyh suspil'stvah: upravlins'kyj aspekt*. L'viv: Politeks.

KURLINA Oksana Vasylivna,

PhD (Economics), Associate professor, Assistant professor, Department of civil law and procedure, National Academy of Internal Affairs

THEORY OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Abstract. Introduction. Basically, the issues of economic security are considered at the macroeconomic level. Attention focuses on the segment, sectoral approach in the study of the problem, which in turn makes it impossible for economies of European countries to fully prepare for the existing threats. In this connection, there is a need for further study of the issue especially in the context of macroeconomics as a segment of mega European economic system. **Purpose.** The purpose of the article is to analyze different points of view regarding the concepts of economic security of the state. **Methods.** Causal method, methods of analysis and synthesis of historical and logical methods. **Results.** The economic security providing is the main topic of the article. Comprehensive analysis of modern and former views on the given question was conducted in its historical transformation. Various approaches of determining economic security were considered. The best model of ensuring the economic security was offered for Ukraine. The need of close cooperation of Ukraine with the European Union was proved. **Originality.** It was determined that the choice of models providing economic security should be determined according to the stages of development. Detailed classification of the stages of development of countries in violation of the objective economic laws and mechanisms of influence on the management of economic and financial systems criminogenic factors is offered. **Conclusion.** The issues of economic security are considered at the macroeconomic level. Attention focuses on the segment, sectoral approach in the study of the problem, which in turn makes it impossible for economies of European countries to fully prepare for the existing threats. In this connection, there is a need for further study of the issue especially in the context of macroeconomics as a segment of mega European economic system. The question was researched considering stable social and political situation in the country as well as in the whole world. The research to provide economic security as the basis for national security was not carried out under conditions of social and political crisis, war.

Keywords: EU, globalization; economic security ensuring; national security; microeconomics; macroeconomics; European economic system.

Одержано редакцією: 11.01.2016
Прийнято до публікації: 17.01.2016

УДК 346.5

КУЦЕНКО Дмитро Миколайович,

викладач, кафедра кримінально-правових дисциплін, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси

ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У ЯКОСТІ ЗАСТАВИ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ КРЕДИТОРІВ

Встановлено, що використання корпоративних прав у якості застави може бути досить ризикованим для кредиторів процесом. Визначено ризики та особливості, що супроводжують процедуру реалізації корпоративних прав, що були передані в якості застави, у вітчизняних економічних і правових реаліях. Досліджено зарубіжний досвід застави акцій (на прикладі англійської практики). Конкретизовано юридичні особливості передачі у заставу частини у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) в Україні.

Ключові слова: корпоративні права; застава; кредитор; товариство; акція; ризик; предмет застави; статутний (установчий) капітал.

Постановка проблеми. Корпоративні права та особливості управління корпоративними правами у сучасних економічних умовах питання актуальне та буденне, особливо зважаючи на те, що впродовж останніх років процеси корпоратизації вітчизняної економіки об'єктивно були утруднені внаслідок впливу ряду негативних факторів. У їх числі необхідно відзначити такі, як катастрофічне падіння обсягів виробництва продукції, що випускається, посилення різного роду структурних диспропорцій на всіх ієрархічних рівнях економіки, труднощі розвитку виробничого підприємництва тощо. Крім того, в системі стримуючих факторів особлива роль належить комплексу невирішених проблем правового характеру.

Корпоративні спори на разі залишаються однією із найбільш цікавих категорій справ, розглянутих судами. На сьогоднішній день питома вага корпоративних спорів серед інших цивільних справ не дуже великою. Однак такі справи вигідно відрізняються кількістю задіяних інститутів права, що надає корпоративним конфліктам особливу важливість серед інших цивільних суперечок. Крім того, досі залишається ряд проблемних питань у практиці вирішення конфліктів, пов'язаних з переходом корпоративних прав і передачею їх у заставу.

За часів підвищеної економічної активності та пов'язаного з нею кредитного буму в Україні, пік якого пройшов у вже віддаленому 2008 р., кредитори із легкістю брали в якості забезпечення виконання зобов'язань за виданими позиками активи різного виду. Прагнучи до нарощення кредитного портфелю будь-якою ціною, та у гонитві за новими клієнтами, кредитори особливо не звертали увагу на реальну вартість предмету забезпечення, його якість і тим більше на юридичні ризики прийняття активу в забезпечення. Не були винятком корпоративні права українських підприємств. Однак нині, у ситуації, коли не кожен боржник через об'єктивні економічні обставини здатен повернути отримані кредитні ресурси, питання реалізації застави, отриманої у формі корпоративних прав, набуває для банківських установ та інших кредитних інституцій особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, питання економічних та юридичних відносин, що виникають у сфері корпоративних прав, досить широко розглядається у сучасних наукових джерелах. Так, Кравченко С. С. розглядає сучасні аспекти, пов'язані із визначенням сутності корпоративних прав [1], Черничинець С. вивчає існуючу методологію дослідження сутності корпоративних прав [2], Івченко А. М. конкретизує правове забезпечення корпоративних правовідносин [3], Симонян Ю. Ю. досліджує правову природу корпоративних відносин та визначає ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних відносин [4, 5]; Пелипенко О. С. визначає ключові ризики, що пов'язані з укладенням договору застави корпоративних прав [6], Пашутіна В. деталізує основні підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами [7], Шуба Б. В. досліджує корпоративні права і їх захист альтернативними способами [8], Сафронова О. вивчає розвиток організаційно-правових механізмів державної протидії корпоративному рейдерству в Україні [9], Манцуров І. Г. пропонує авторський підхід до вирішення проблеми оцінки економічної безпеки власності підприємства на корпоративні права [10]. Однак, специфічні проблемні питання, як от особливості передачі корпоративних прав у заставу або їх реалізація у якості заставного майна, і ризики для кредиторів, спровоковані цим процесом, не знайшли належного відображення у економічній та юридичній фаховій літературі.

Мета та завдання статті. Метою статті є виявлення ризиків, що виникають для кредиторів через вітчизняні юридичні особливості передачі корпоративних прав у заставу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд наступних завдань:

- 1) виявити особливості застави корпоративних прав як форми забезпечення банківських кредитів;
- 2) розглянути способи звернення стягнення на акції, передані в заставу, відповідно до зарубіжного досвіду (а саме за англійським правом);

- 3) визначити особливості задоволення вимог кредиторів, що мають у заставі корпоративні права, та конкретизувати ризики, притаманні цьому процесу у вітчизняній практиці;
- 4) сформулювати висновок щодо ефективності застави корпоративних прав як способу забезпечення кредитних зобов'язань в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття корпоративних прав визначено ст. 167 господарського кодексу України (ГК України), відповідно до якої корпоративні права - це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [11].

Застава корпоративних прав нині є досить поширеним видом забезпечення банківських кредитів. Банк-кредитор враховує те, що корпоративні права є певним об'єктом, що має цінність, і, у разі порушення боржником умов повернення кредиту, за рахунок його реалізації можна буде компенсувати заборгованість або її частину. Проте, в силу певних правових особливостей звернення стягнення на корпоративні права, застава останніх у більшості випадків є додатковим забезпеченням зобов'язань боржників перед кредитними установами.

Зустрічаються випадки, коли в якості застави використовуються корпоративні права підприємств. Подібна практика є досить спірною і викликає безліч питань як у сторін, що укладають подібну угоду, так і у юристів-теоретиків.

Як стає зрозуміло із визначення, корпоративні права поєднують різні за характером і комплексні за змістом права, як майнові, так і немайнові. До майнових належить право на отримання прибутку, право на отримання частини майна суб'єкта господарювання (товариства) у випадку його банкрутства та ліквідації. Серед немайнових прав - право на участь в управлінні підприємством, одержання інформації про діяльність господарського товариства. Перераховані права мають неподільний характер, так як підставою їх виникнення та існування є єдина обставина, а саме – володіння особою часткою або частками у статутному (установчому) капіталі господарського товариства. Якраз по цій причині в судовій практиці досить часто зустрічаються випадки, коли подібні права учасників визнаються такими, що не можуть розглядатися як самостійні об'єкти правовідносин, не визнаються як суто майнові права, а отже, не можуть бути предметом застави.

Ще однією причиною, яка стримує практичне застосування застави корпоративних прав, є те, що предметом застави не можуть бути вимоги, що носять особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом [12].

Як демонструє практика кредитування, найбільш часто вживаним видом застави корпоративних прав є застава акцій. Це пояснюється наявністю по даному виду цінних паперів досить чіткого юридичного регламентування щодо угод, пов'язаних із їх відчуженням і обтяженням.

Розглянемо особливості практики застави акцій. Дане питання можна дослідити більш предметно, звернувшись до зарубіжного досвіду, історія якого є набагато довшою, за вітчизняні прикладні аспекти.

За англійським правом на практиці застосовуються три основні способи звернення стягнення на акції, переданих у заставу.

Продаж акцій. Заставодержатель має право в силу закону (implied right) продати акції, що перебувають у заставі без необхідності звертатися за рішенням суду за умови, що договір застави був укладений в спеціальній письмовій формі «deed». Однак на практиці рекомендується прямо передбачити в договорі застави право заставодержателя продавати акції, що знаходяться в заставі. При цьому англійське право покладає на заставодержателя цілий ряд зобов'язань перед заставодавцем у разі продажу акцій, що перебувають в заставі (наприклад, діяти в інтересах заставодавця, продавати акції за найвищою ціною, не продавати акції самому собі і своїм пов'язаним особам, тощо).

Призначення керуючого майном (receiver). Заставадавець може самостійно призначити управителя у випадку, якщо таке право прямо передбачено договором застави, або звернутися до суду за відповідним призначенням. Для заставодержателя більш привабливим є самостійне призначення керуючого, тому що воно здійснюється досить швидко, і такий керуючий буде зобов'язаний діяти в інтересах заставодержателя, у той час як керуючий, призначений судом, буде посадовою особою суду (officer of the court) і буде зобов'язаний діяти в інтересах як заставодержателя, так і засташодавця. Так як законодавство детально не регулює повноваження керуючого, договір застави повинен містити детальні повноваження керуючого у разі його призначення (наприклад, право переоформити акції на своє ім'я, право голосу, право отримувати будь-який дохід від акцій, тощо).

Стягнення акцій (appropriation). Даний спосіб звернення стягнення на акції є єдиним прямо врегульованим на законодавчому рівні спеціальним документом – Правилами фінансового забезпечення 2003 року (Financial Collateral Arrangements (No 2) Regulations 2003). Це дозволяє заставодержателю здійснювати стягнення безпосередньо, без необхідності звернення до суду за відповідним рішенням і без залучення третіх осіб. Стягнення є можливим у випадку, якщо воно прямо передбачено в договорі застави. Умовою стягнення є проведення оцінки акцій відповідно до умов договору застави (така оцінка в будь-якому випадку повинна здійснюватися на ринкових умовах).

При зверненні стягнення на акції українських емітентів, переданих у заставу за українським правом, перед заставоутримувачами на практиці спочатку постає одне принципове питання: ініціювати звернення стягнення на акції в судовому порядку або в позасудовому? Особливості реалізації першого варіанту в Україні очевидні – ніхто не може гарантувати результат. Звернення заставодержателя в суд кожного разу нагадує гру в російську рулетку. Але через ряд вагомих причин, ефективність звернення стягнення в позасудовому порядку також викликає велику кількість питань.

Важливою є також та обставина, що у разі звернення стягнення на акції шляхом набуття права власності заставодержателем сторонам необхідно визначити вартість, за якою переходимуть права на акції. Визначення вартості зазвичай проводиться за згодою сторін або на підставі оцінки незалежним оцінювачем. На практиці визначення ціни часто перетворюється на переговорний процес: заставодержатель збиває ціну, а засташодавець її завищує [13].

Свої особливості має і передача у заставу частини у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Передаючи в заставу частку в статутному капіталі ТОВ, учасник розуміє, що на неї можуть звернути стягнення при невиконанні ним зобов'язання, забезпеченого заставою.

Однак передачі частки в ТОВ в якості забезпечення може перешкоджати ряд юридичних моментів. Однією з найголовніших і важких для вирішення проблем є необхідність внесення змін до статуту ТОВ, пов'язаних із поступкою частки в статутному капіталі на користь кредитора-заставодержателя. Тобто для отримання кредитором правового статусу учасника товариства недостатньо дій самого учасника-боржника, потрібні дії третьої особи – ТОВ, яке не має жодних зобов'язань перед кредитором.

Вищевказане щонайкраще свідчить про те, наскільки проблемним може бути виконання договору застави, предметом якого є частка в статутному (установчому) капіталі ТОВ. Адже цей вид застави породжує занадто багато труднощів як із зверненням стягнення на предмет застави, так і з захистом прав заставодержателя при порушенні засташодавцем заборон, встановлених законодавством про заставу. Тому перш ніж укладати такі договори, кредиторам потрібно прискіпливо зважити всі «за» і «проти» та проконсультуватись із юристами.

На початковому етапі структуризації операції кредиторі слід позбутися ілюзії про повноцінність і самодостатності такого виду забезпечення, як заставу корпоративних прав. Це в рівній мірі належить як до частки участі в товаристві з обмеженою відповідальністю,

так і до акцій в акціонерних товариствах. Більш того, це твердження також є справедливим як для української практики, так і, по суті, для практики використання такого забезпечення майже в будь-якій іншій юрисдикції. Обґрунтовується цей вихідний постулат простою математикою: якщо корпоративні права не підкріплені активами, вони не мають ніякої цінності. Відповідно, обтяження корпоративних прав – це лише допоміжний інструмент реалізації однієї із безлічі стратегій звернення стягнення на актив, покликаний захистити інтереси кредитора в разі дефолту позичальника. Природно, при наявності домовленості на комерційному рівні не використовувати в якості забезпечення ніяких активів, крім корпоративних прав, розглядати таке забезпечення лише як допоміжний елемент при можливому зверненні стягнення не видається можливим. Кредитор у такому разі повинен усвідомлювати те, що таким чином забезпечений кредит рано чи пізно може перетворитися на бланковий, не підкріплений ніяким активом, який має хоч якусь матеріальну цінність.

Наступний момент, який не можна лишати поза увагою у контексті застави корпоративних прав вітчизняних юридичних осіб, – це пріоритетне право придбати частку / акції, якими володіють існуючі учасники / акціонери товариств. Безумовно, йдеться про товариства з обмеженою відповідальністю та приватні акціонерні товариства. Це закріплене в законодавстві пріоритетне право викупу в деякому розумінні диктує пакет додаткових документів, які слід оформляти при обтяженні зазначених корпоративних прав. Зокрема, кредитор повинен отримати попередню згоду всіх існуючих учасників / акціонерів на отримання у власність таким кредитором частки / акцій у разі звернення стягнення. Тим не менш, така згода аж ніяк не є вирішенням усіх проблемних питань, враховуючи неможливість надання їй безвідкличного характеру.

Зазначена вище можливість отримання згоди учасників / акціонерів, звичайно, додає кредитору правової впевненості на випадок звернення стягнення шляхом придбання частки / акцій у власність. Але, на жаль, цей підхід практично не здатний вирішити проблему, якщо кредитор приймає рішення звертати стягнення шляхом продажу частки / акцій третім особам.

Очевидно, що переважна більшість кредиторів, як правило, не прагне приміряти на себе роль нового власника чужого, часто не дуже знайомого, бізнесу і тому звертає стягнення на корпоративні права практично в саму останню чергу, коли грошових коштів або ліквідних активів у боржника вже немає або дістатися до них для кредитора не видається можливим. Якщо тільки, звичайно, кредитор спочатку не планує використовувати найменший привід для оголошення дефолту і захоплення підприємства, вчинення рейдерської атаки. Звернення стягнення на корпоративні права – аж ніяк не самий легкий і дешевий процес. Тим не менш, якщо кредитор заздалегідь врахує і мінімізує численні ризики, а також правильним чином вибудує безпосередньо процес звернення стягнення, то, швидше за все, в кінцевому підсумку всі його зусилля виявляться не марними [14].

Таким чином, у сучасних умовах господарювання в Україні, враховуючи наявні правові реалії, за своєю суттю заставу корпоративних прав можна назвати є малоефективним способом забезпечення, оскільки:

- 1) при заставі корпоративних прав заставодержатель не отримує ніяких прав щодо управління та контролю над суб'єктом господарювання (товариством). Це дає можливість заставодавцю спільно із іншими учасниками товариства переоформити його активи або збільшувати його фінансову заборгованість, що знижує вартість корпоративних прав, які перебувають у заставі;
- 2) несумлінний заставодавець може вільно відчужити передані у заставу корпоративні права третім особам (хоча обтяження на корпоративні права реєструється в Реєстрі обтяжень рухомого майна, проте ці обтяження жодним чином не мають впливу на державну реєстрацію щодо зміни складу засновників товариства у державного реєстратора);
- 3) механізм звернення стягнення на частки в статутному (установчому) капіталі на разі не є недосконалим – на практиці заставодержателі стикаються із проблемою

невизнання іншими учасниками товариства його нового учасника - заставодержателя, створення штучних перешкод щодо затвердження нового складу учасників і реєстрації нового учасника тощо).

Враховуючи наявність наведених ризиків, застава частки менше ніж 60% від статутного (установчого) капіталу товариства може вважатись недоцільною. У решті випадків застава корпоративних прав переважно застосовується не як окремий спосіб забезпечення зобов'язань, а як комплексний механізм, що використовується паралельно із іншими способами забезпечення зобов'язань (зокрема, в заставу (іпотеку) передаються цінні фінансові або матеріальні активи товариства та окремо корпоративні права на нього).

Для мінімізації наведених ризиків до умов договору застави сторони мають право внести обов'язки заставодавця щодо заборони прийняття певних рішень, що можуть негативно вплинути на фінансовий стан суб'єкта господарювання (товариства), зокрема, відчуження активів товариства. Більш того, цілком нормальною ситуацією на практиці є введення до складу виконавчого органу товариства довіреної особи заставодержателя для контролю за поточною діяльністю товариства та його фінансовим станом і господарськими результатами.

Також на практиці сторони одночасно при укладанні договору застави можуть укладати договори купівлі-продажу корпоративних прав із «відкладальною» умовою щодо моменту відчуження частки при невиконанні заставодавцем своїх боргових зобов'язань.

Таким чином, застава корпоративних прав містить у собі багато проблемних питань і ризиків для кредиторів, попередити і мінімізувати які необхідно вже на стадії підготовки до укладення відповідного договору.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

- 1) Особливості застави корпоративних прав як форми забезпечення банківських кредитів полягають у тому, що корпоративні права є певним об'єктом, що має цінність, і, у разі порушення боржником умов повернення кредиту, за рахунок його реалізації можна буде компенсувати заборгованість або її частину. Проте, в силу певних правових особливостей звернення стягнення на корпоративні права, застава останніх у більшості випадків є лише додатковим забезпеченням зобов'язань боржників перед кредитними установами. Особливістю корпоративних прав як предмета застави є те, що вони поєднують різні за характером і комплексні за змістом права, як майнові, так і немайнові. Водночас, вони мають неподільний характер, так як підставою їх виникнення та існування є єдина обставина, а саме - володіння особою часткою або частками у статутному (установчому) капіталі господарського товариства. Якраз по цій причині в судовій практиці досить часто зустрічаються випадки, коли подібні права учасників визнаються такими, що не можуть розглядатися як самостійні об'єкти правовідносин, не визнаються як суто майнові права, а отже, не можуть бути предметом застави.
- 2) Відповідно до зарубіжного досвіду (а саме за англійським правом), існують три основні способи звернення стягнення на акції, переданих у заставу. Це продаж акцій (заставодержатель має право в силу закону (implied right) продати акції, що перебувають у заставі без необхідності звертатися за рішенням суду за умови, що договір застави був укладений в спеціальній письмовій формі «deed»); призначення керуючого майном (receiver) - заставодавець може самостійно призначити управителя у випадку, якщо таке право прямо передбачено договором застави, або звернутися до суду за відповідним призначенням; та стягнення акцій (appropriation) - дозволяє заставодержателю здійснювати стягнення безпосередньо, без необхідності звернення до суду за відповідним рішенням і без залучення третіх осіб.
- 3) Однією із найскладніших проблем, що виникають при заставі корпоративних прав, є необхідність внесення змін до статуту, пов'язаних із поступкою частки в статутному (установчому) капіталі на користь кредитора - заставодержателя. Іншою проблемою, що виникає при заставі корпоративних прав, є оспорювання їх майнового характеру.

Існує ймовірність визнання договору застави корпоративних прав недійсним у судовому порядку на підставі того, що закладені права не мають майнового характеру. Тим не менш, важливо враховувати і той факт, що позасудова механіка звернення стягнення (як один з найважливіших елементів концепції застави активу на користь кредитора) знаходиться в прямій залежності від готовності та бажання боржника (заставадателя) співпрацювати з кредитором. Цей підхід закріплений на законодавчому рівні і всі кредитори, по суті, несуть той же самий ризик небажання співпрацювати з боку боржника (заставадателя). Якщо цей ризик «кристалізується» і переходить в розряд доконаного факту, кредитору нічого не залишається, окрім того, як користуватися судовими методами захисту своїх прав.

- 4) Щодо ефективності застави корпоративних прав як способу забезпечення кредитних зобов'язань в Україні, можна припустити, що використання застави корпоративних прав як способу забезпечення кредитних зобов'язань позичальника, з одного боку, несе істотні юридичні ризики, а з іншого – може стати ефективним механізмом забезпечення прав кредитора за умови якісного *due diligence*, а також грамотного юридичного підходу до структурування самої угоди, орієнтованого на спрощення процедури стягнення застави у разі банкрутства та ліквідації боржника.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку юридичних інструментів для мінімізації ризиків, що супроводжують кредиторів під час отримання корпоративних прав у якості застави та забезпечення зобов'язань боржниками.

Список використаних джерел

1. Кравченко С. С. Сутність корпоративних прав / С. С. Кравченко // Адвокат. – 2009. – № 9. – С. 15-19.
2. Черничинець С. Методологія дослідження сутності корпоративних прав / С. Черничинець // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – Вип. 2. – С. 127-133.
3. Івченко А. М. Правове забезпечення корпоративних правовідносин / А. М. Івченко // Юридична наука. – 2012. – № 1. – С. 46-51.
4. Симонян Ю. Ю. Правова природа корпоративних відносин / Ю. Ю. Симонян // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 268-272.
5. Симонян Ю. Ю. Ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних відносин / Ю. Ю. Симонян // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59. – С. 387-393.
6. Пелипенко О. С. Ключові ризики, що пов'язані з укладенням договору застави корпоративних прав / О. С. Пелипенко // Наше право. – 2014. – № 8. – С. 184-188.
7. Пашутіна В. Основні підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами / В. Пашутіна // Юридична Україна. – 2013. – № 9. – С. 62-67.
8. Шуба Б. В. Корпоративні права і їх захист альтернативними способами / Б. В. Шуба, С. О. Юлдашев // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 133-136.
9. Сафронова О. Розвиток організаційно-правових механізмів державної протидії корпоративному рейдерству в Україні / О. Сафронова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – Вип. 2. – С. 135-142.
10. Манцуров І. Г. Оцінка економічної безпеки власності підприємства на корпоративні права / І. Г. Манцуров, О. В. Нусінова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – Вип. 1. – С. 75-82.
11. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
12. Редька Р. Практика залога корпоративних прав [Електронний ресурс] / Р. Редька // Юрист&Закон. – №17. – Режим доступу: <http://juscutum.com/praktika-zastavi-korporativnikh-prav>.
13. Плющ А. Практика залога акцій по англійському праву и праву Украины / А. Плющ, А. Николайчик // Юрист&Закон. – №17. – Режим доступу: http://www.sk.ua/sites/default/files/a_plush_a_nikolaichik_uz_140515_2.pdf.
14. Степаненко Р. Удовлетворение требований кредиторов за счет корпоративных прав в украинских предприятиях: непростая история / Р. Степаненко, Д. Марчуков // Юрист&Закон. – №17. – Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA007975.

References

1. Kravchenko, S. S. (2009). The essence of corporate rights. *Advokat*, 9, 15-19.
2. Chernychynec', S. (2014). Research Methodology essence of corporate rights. *Social'no-ekonomichni problemy i derzhava*, 2, 127-133.
3. Ivchenko, A. M. (2014). Legal support of corporate relations. *Jurydychna nauka*, 1, 46-51.

4. Symonjan, Ju. Ju. (2008). The legal nature of corporate relations. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 38, 268-272.
5. Symonjan, Ju. Ju. (2011). Symptoms and characteristics of responsibility for violations in the sphere of corporate relations. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 59, 387-393.
6. Pelypenko, O. S. (2014). Key risks associated with entering into a contract of pledge of corporate rights. *Nashe pravo*, 8, 184-188.
7. Pashutina, V. (2013). Basic approaches to understanding the essence of corporate rights abuses. *Jurydychna Ukrain'na*, 9, 62-67.
8. Shuba, B. V. & Juldasev S. O. (2013). Corporate law and protection alternative ways. *Jevropejs'ki perspektyvy*, 8, 133-136.
9. Safronova, O. (2010). Development of organizational and legal mechanisms of state corporate raiding counteraction in Ukraine. *Visnyk Nacional'noi' akademii' derzhavnogo upravlinnja pry Prezidentovi Ukrainy*, 2, 135-142.
10. Mancurov, I. G. & Nusinova, O. V. (2012). Evaluation of the economic security of ownership of corporate rights. *Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 1, 75-82.
11. The Commercial Code of Ukraine. (January 1, 2004). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
12. Red'ka, R. (2015). Practice bail corporate rights. *Jurist&Zakon*, 17. Retrieved from <http://juscutum.com/praktika-zastavi-korporativnikh-prav>.
13. Pljushh, A. & Nikolajchik, A. (2015). Practice pledge of shares by English law and the Law of Ukraine. *Jurist&Zakon*, 17. Retrieved from http://www.sk.ua/sites/default/files/a_plush_a_nikolaichik_uz_140515_2.pdf.
14. Stepanenko, R. & Marchukov, D. (2015). The satisfaction of creditors' claims at the expense of corporate rights in the Ukrainian companies: uneasy history. *Jurist&Zakon*, 17. Retrieved from http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA007975.

KUTSENKO Dmytro Mykolajovych,

Lecturer, Department of criminal subjects,

East European University of Economy and Management, Cherkasy

LEGAL FEATURES OF CORPORATE RIGHTS USE AS LOAN SECURED: THREATS TO CREDITORS

Abstract. Introduction. Corporate disputes in the case remains one of the most interesting categories of cases considered by the courts. To date, the share of corporate disputes, among other civil cases is not very high. However, such cases are significantly relate to a large number of different number of participating institutions of law that gives special importance to corporate conflicts among civil disputes. Furthermore, there are still a number of problems in practice conflict resolution associated with the transition of corporate rights and transfer them to bail. **Purpose.** The article is to identify risks arising to lenders through domestic legal aspects of the transfer of corporate rights as collateral. **Methods.** Comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, methods of structural and functional analysis, legal simulation, systematic method. **Results.** It was established that the use of corporate rights as collateral can be quite risky for lenders. Risks and characteristics that accompany the process of implementation of corporate rights that were transferred as collateral, in domestic economic and legal realities are identified. The international experience of pledge of shares (on example on the British practice) is studied. Legal aspects of the transfer of the collateral in the charter capital of a limited liability company (LLC) in Ukraine are concretized. **Originality.** The list of risks in the legal plane, accompanying the procedure using corporate rights as collateral is offered. The features of the transfer of pledged shares and stakes in companies with limited liability are identified. British practice features of foreclosure practices for shares pledged are concretized. **Conclusion.** The feature of corporate rights as collateral is that they have complex nature within the meaning of law, as proprietary and non-proprietary. However, they have indivisible character, as the basis of their appearance and existence is the only circumstance – namely individual ownership share or shares in the authorized (founding) capital business partnership. According to international experience (such as under British law), there are three main ways to foreclosure of the shares pledged. They are: the sale of shares (the mortgagee is entitled by law (implied right) to sell the shares that are pledged without the need to apply for a court decision, provided that the security agreement was concluded in a special writing «deed»); destination manager property (receiver) – mortgagor may itself appoint the trustee if such right is expressly provided in the contract of pledge, or apply to the court for the relevant purpose; and recovery actions (appropriation) – allows the mortgagee to exercise penalties directly without having to apply to

court for appropriate decision and without the involvement of third parties. Use bail corporate rights as a way of providing credit obligations of the borrower, on the one hand, carries significant legal risks, and on the other – can be an effective mechanism for ensuring the rights of the creditor on condition of qualitative due diligence, as well as competent legal approach to structuring the transaction, based for facilitating the recovery of collateral in case of bankruptcy and liquidation of the debtor.

Keywords: corporate law; mortgage; lender; company; event; risk; collateral; authorized (the initial) capital.

Одержано редакцією: 11.02.2016
Прийнято до публікації: 17.02.2016

УДК 658.14 (330.11)

МОЙСІЄНКО Анна Василівна,
аспірант, кафедра менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджується проблема прийняття управлінських рішень, які б дозволили мінімізувати негативний вплив загроз економічній безпеці підприємств. Дане питання здебільшого залишається поза увагою вітчизняних науковців, тому його подальше вивчення є актуальним. Метою є проаналізувати наукові джерела з даного питання та запропонувати дієвий механізм управління загрозами. В процесі дослідження виявлено, що забезпечення економічної безпеки готельно-ресторанного бізнесу потребує комплексного підходу та включає в себе забезпечення інформаційної, кадрової та фінансової безпеки підприємства. В статті проаналізовано поетапне застосування заходів безпеки та пріоритетні сфери захисту підприємства готельно-ресторанного бізнесу.

Ключові слова: економічна безпека; готельно-ресторанний бізнес; загрози; режим безпеки; заходи безпеки; підприємство.

Постановка проблеми. Процес глобалізації призводить до взаємодії економічних та політичних систем. Значення та роль туризму в наш час для розвитку економіки держав, задоволення індивідуальних потреб особи, взаємозбагачення соціальних зв'язків між країнами неможливо переоцінити. Тому сучасний етап розвитку вітчизняного туризму має бути зорієнтований на розширення внутрішнього ринку туристичних послуг. Вирішення цього завдання можливе лише за умови забезпечення якісного обслуговування туристів, а саме якості готельно-ресторанного сервісу.

В умовах розвитку країни готельний бізнес стає дієвим засобом формування ринкового механізму господарювання, надходження значних коштів до бюджету, створення високооплачуваних робочих місць, з одного боку, а з іншого – покращення якості життя українських громадян [5, с.70].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу виділити таких вітчизняних та зарубіжних науковців, які займалися дослідженням даного питання З. Варналій, В. Микитенко, С. Покропивний, А. Соснін, Н. Стельмашук, Н. Внукова, М. Єрмошенко, Є. Картузов, Н. Іванченко, В. Лугова, Б. Купчак, С. Омельчук, Л. Томаневич та інші. На сьогоднішній день існує значна кількість досліджень, які стосуються забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, проте питання безпеки саме готельно-ресторанного бізнесу залишається відкритим.

Мета та завдання статті полягають у вивченні загроз господарській діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу, та аналіз управлінських рішень, які дозволяють мінімізувати їх негативний вплив.

Виклад основного матеріалу дослідження. В першу чергу визначимо поняття економічної безпеки підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Економічна безпека готелю – це стан захищеності життєво важливих інтересів готелю від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), сформований адміністрацією та колективом готелю шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психічного характеру [2].

Управління загрозами у сфері господарської діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу є не простим процесом, що включає в себе здійснення комплексу управлінських дій (рис. 1). Перший крок у забезпеченні економічної безпеки полягає у виявленні загроз господарській діяльності, визначенні вразливості підприємства до них.

Рис. 1. Процес управління загрозами у сфері господарської діяльності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу

На думку С. Дубецької, під загрозою безпеці підприємства слід розуміти потенційну чи реальну подію, процес чи явище, яке здатне порушити його стійкість та розвиток чи призвести до припинення його діяльності [3, с. 157].

О. Бандурка, В. Духов, К. Петрова та І. Черв'яков розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарюючої діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства [1, с. 10].

Учасники взаємодії вступають як в безпосередній фізичний контакт, так і в інформаційну та фінансову взаємодію, тому всі загрози можна умовно розділити на три категорії: фізичні, інформаційні та фінансові. Фізичні загрози – наслідок фізичних дій. Вони загрожують здоров'ю людей, їх майну, власності готелю; побічно впливають на розмір прибутків і збитків. Фінансові загрози – заподіюють збитки і прямі фінансові втрати як готелю, так і клієнтам. Інформаційні загрози – наслідок взаємодії у сфері комунікації – призводять до непрямих фінансових і моральних втрат [6].

Власникам слід щомісяця перевіряти поточні заходи забезпечення безпеки, і в результаті вдосконалювати планування і реагування. Зокрема, потрібно забезпечити належну підготовку кадрів, забезпечити співробітників інформацією та обладнанням, особливо тих, хто бере участь безпосередньо у сфері безпеки.

Для деяких суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу, просто достатньо бути пильними до надзвичайних ситуацій та мати необхідні механізми реагування у таких випадках. Проте, якщо суб'єкт оцінює себе таким, що є уразливим до загрози, то необхідно застосовувати відповідні заходи безпеки для зниження ризику практично до мінімального.

Отже, перший крок в управлінні загрозами – визначити загрозу. Важливо, заздалегідь розуміти наявність загрози економічній безпеці та адекватно оцінювати можливий вплив її на ведення господарської діяльності, а саме які негативні наслідки це може мати.

Крок другий – виявити, що саме потребує захисту та ідентифікувати вразливі аспекти. Пріоритетами для захисту у сфері готельно-ресторанного бізнесу повинні бути такі категорії:

- люди (персонал, відвідувачі, концесіонери, підрядники);
- матеріальні активи (будівлі, утримання, обладнання, плани);
- інформація (електронні та паперові носії);
- процеси (ланцюги постачання, критичні процеси).

Наступний крок – визначити заходи щодо зниження ризику. Комплексний підхід до безпеки має важливе значення. Він включає в себе забезпечення фінансово-економічної безпеки, інформаційної безпеки та безпеки персоналу. На нашу думку, немає сенсу інвестувати в дорогі заходи безпеки, якщо вони можуть бути легко підрвані роботою невдоволеного працівника або недосконалим процесом набору персоналу.

Ефективне вирішення проблеми безпеки готелю вимагає системного підходу, заснованого на аналізі функціонування об'єкта, виявленні найбільш вразливих зон і особливо небезпечних загроз, складання всіх можливих сценаріїв кримінальних дій і вироблення адекватних заходів протидії. Комплексний підхід передбачає оптимальне сполучення організаційних, технічних і фізичних заходів попередження і своєчасного реагування на будь-яку небезпечну ситуацію [7].

Перш ніж інвестувати в додаткові заходи безпеки, необхідно перевірити те, що вже є в наявності на підприємстві. Можливо, вже існує достатній режим безпеки, на базі якого ви можете побудувати дієву систему захисту від загроз. Наприклад, персонал може не знати про існуючі заходи безпеки, або можуть бути звички, щоб обходити їх. Просто відновлення вже існуючих основних методів забезпечення безпеки та регулярний їх перегляд принесе користь та завдасть незначних витрат. Якщо потім з'явиться необхідність у додаткових заходах безпеки, то їх ретельне планування дозволить зробити їх фінансово вигідними.

Четвертим кроком має бути перевірка існуючих заходів безпеки. Плани щодо забезпечення безпеки підприємства повинні регулярно перевірятися стосовно того, чи залишаються вони точними, чи все ще вони працюють та чи пристосовані до сучасних змін. Власники мають бути інформовані про необхідність змінити заходи безпеки, щоб пристосувати їх до будь-яких змін у готелі чи ресторані (наприклад, плануються будівельні роботи, зміни у кадрах, в інформаційних й комунікаційних системах, переглядаються заходи охорони здоров'я та особистої безпеки клієнтів чи працівників). Навчання та інструктажі повинні, де це можливо, проводитися в поєднанні з аварійними службами та місцевими органами влади.

Важливо переконатися, що співробітники розуміють і приймають необхідність прийняття заходів безпеки, та що безпека розглядається як частина відповідальності кожного, а не тільки фахівців з безпеки. Ефективним заходом у забезпеченні безпеки є навчити персонал звітувати про не звичайні ситуації, та переконатися що всі ці випадки були перевірені.

Отже, заходи безпеки, що розробляються та впроваджуються в готелі, мають бути націлені на виконання таких завдань [2]:

- забезпечення охорони і безпеки гостей та їхнього особистого майна під час перебування в готелі;
- захист майна готелю від ворожих дій (крадіжок, актів вандалізму тощо);
- забезпечення захисту готелю (самого будинку і всього, що в ньому знаходиться) від терористичних актів (нападів, саботажу тощо);
- підтримування громадського порядку і забезпечення належної поведінки у всіх громадських місцях готелю;
- створенні атмосфери спокою і конфіденційності під час їх перебування в готелі;
- забезпечення можливості негайного й ефективного реагування у випадку будь-якої події, що вимагає втручання персоналу готелю або представників сторонніх відомств (наприклад, міліції, швидкої допомоги тощо);
- гарантування належної поведінки, а також сумлінності і чесності всього персоналу готелю;

- гарантування можливості надання готелем спеціальних послуг із забезпечення підвищеної безпеки високопоставлених осіб, до охорони яких висуваються особливі вимоги. Застосування цих заходів безпеки не лише убезпечить клієнта під час його перебування в готелі, але і убереже співробітників від необґрунтованих звинувачень. А це, поряд з іншими аспектами, підвищить репутацію готелю і, як наслідок, збільшить його заповнюваність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. При забезпеченні безпеки підприємств готельно-ресторанного бізнесу важливо спочатку ідентифікувати загрози діяльності, та чітко розуміти їх можливий вплив. На наступних етапах управлінських рішень постійний контроль та моніторинг дозволять виявити, які заходи забезпечення безпеки є ефективними, а на які не доцільно витрачати матеріальні та фінансові ресурси.

Наявні загрози, що виникають при різних видах взаємодії, свідчать про те, що в сучасних умовах для забезпечення безпеки, як клієнтів так і самого готельно-ресторанного підприємства, окремими заходами й діями обійтися не вдасться. Потрібна постійно діюча система, що охоплює все різноманіття форм і методів забезпечення безпеки клієнтів, персоналу та комерційної діяльності підприємства. Оскільки питання управління загрозами економічній безпеці готельно-ресторанного бізнесу залишається мало вивченим, існує об'єктивна потреба у подальших ґрунтовних дослідженнях зазначеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
2. Головка О.М. Організація готельного господарства: навч. посібник / О.М. Головка, С.С. Махлинець, Г.В. Симочко. – К.: Кондор, 2011. – 410 с.
3. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємств України // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 16-17 травня 2001р. / Редкол.: І.І. Тимошенко (голова) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С.146-171.
4. Картузов Є.П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств. / Є.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9 (135). – С. 115–124.
5. Опанащук Ю.Я. Развитие гостиничного хозяйства в Украине: тенденции и перспективы // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2004. – №3. – С. 70-72.
6. Організація обслуговування у малих готелях: Навч. посібник / Г.Б. Мунін, З.І. Тимошенко, Ю.І. Палеха, М.Д. Стамболов; За заг. ред. академіка О.В. Шербенка. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – 181 с.
7. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту: навч. посібник – К.: Кондор, 2005. – 408 с.

References

1. Bandurka, O. M., Duhov, V. Je., Petrova, K. Ja. & Chervjakov, I. M. (2003). *Osnovy ekonomichnoi' bezpeky*. Harkiv: Vyd-vo Nac. un-tu vnutr. sprav.
2. Golovko, O.M., Mahlynec', S.S. & Symochko G.V. *Organizacija gotel'nogo gospodarstva*. Kiev: Kondor.
3. Dubec'ka, S. P. (2003, May). *Economic safety of enterprise Ukraine*. Nederzhavna systema bezpeky pidpryjemnytva jak sub'jekt nacional'noi' bezpeky Ukrai'ny: Zbirnyk materialiv naukovopraktychnoi' konferencii'. Kyiv.
4. Kartuzov, Je. P. (2012). The impact of risks and threats to the state of the financial security companies. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 9 (135), 115–124.
5. Opanashhuk, Ju. Ja. (2004). Development hostynychnoho economy in Ukraine: trends and prospects. *Gostinichnyj i restorannyj biznes*, 3, 70-72.
6. Munin, G. B., Tymoshenko, Z. I., Paleha, Ju. I. & Stambolov, M. D. (2007). *Organizacija obslugovuvannja u malyh goteljah*. Kiev: Vyd-vo Jevrop. un-tu.
7. Rogljev, H. J. (2005). *Osnovy gotel'nogo menedzhmentu*. – Kiev: Kondor.

MOISHENKO Anna Vasylivna,

PhD student, Department of Management and economic security,

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THREATS TO ECONOMIC SECURITY BUSINESS HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS MANAGEMENT

Abstract. Introduction. Globalization leads to interaction of economic and political systems. The value and role of tourism in our time for economic development of states meet the individual needs of the person, mutual social ties between the two countries can not be overstated. Therefore, the current stage of development of domestic tourism should be focused on expanding domestic tourism market. The

solution of this problem is possible only with the help of provision of quality services for tourists, such as hotel and restaurant quality service. **Purpose.** The purpose of the article is to examine the threats to the economic activities of the hotel-restaurant business and the analysis of management solutions that minimize their negative impact. **Methods.** The analysis, method of theoretical generalization, synthesis, monographic method. **Results.** The problem of management decisions that would minimize the negative impact of threats to economic security of companies is investigated in the article. This issue is mostly ignored by home scientists, so it is urgent for further study. The purpose is to analyze scientific works on this issue and to offer an effective mechanism for managing threats. It is important to identify threats before providing economic security of hotel and restaurant business, and clearly understand their potential impact. Economic security of hotel and restaurant business requires an integrated approach and includes the provision of information, personnel and financial security of the company and this was found out during the study. The article analyzes the gradual application of security measures and priority areas of the protection of hotel and restaurant business. **Originality.** A stepwise mechanism of the threat management in hotel and restaurant business is offered. The necessity of using a systematic approach for solving complex security problems is grounded. A list of tasks to perform which should be targeted security measures, that are developed and implemented at the hotel is established. **Conclusion.** The author came to the conclusion that every entity needs the permanent system that encompasses different forms and methods that ensure the safety of customers, staff and business enterprise. When providing hotel and restaurant security it is important to identify threats activity, and clearly understand their potential impact. In the next stages of administrative decisions constant control and monitoring will identify which security measures are effective and which are not appropriate to waste material and financial resources. Available threats arising from the different types of interactions, suggest that in the current conditions for security, both customers and hotel and restaurant enterprises, individual measures and actions do not succeed. There is a need in permanent system that encompasses the diversity of forms and methods to ensure the safety of customers, staff and business of the enterprise. Since the management of threats to economic security of the hotel and restaurant business remains little studied, there is an objective which need for further detailed study of these issues.

Key words: economic security; hotel and restaurant business; threats; security mode; precautions; company.

Одержано редакцією: 22.02.2016
Прийнято до публікації: 27.02.2016

УДК 330.341.1

ПОЛЬОВА Наталія Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет», м. Черкаси

ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

В даній статті розглянуті основні підходи до стратегічного управління машинобудівними підприємствами, виділені спільні функції, які виконуються стратегічним та інноваційним менеджментом у процесі управління підприємством, обґрунтовано інтегральний підхід до стратегічного та інноваційного управління, що дозволить встановити взаємозв'язок між технологічними та іншими нетехнологічними напрямками господарської діяльності підприємств і стане методологічною основою впровадження нових технологій

Ключові слова: стратегічне управління; інноваційна діяльність; стратегія інноваційної діяльності; інтегральний підхід.

Постановка проблеми. Особливістю функціонування машинобудівних підприємств в сучасних умовах є їх постійна залежність від сукупності факторів і характеризується

значною жорсткістю конкурентної боротьби. У зв'язку з цим особливого значення набувають проблеми, пов'язані з налагодженням комплексної системи управління інноваційною діяльністю на підприємстві, яка спрямовувалася б на безперервне продукування нововведень. Для будь-якого підприємства умовою успішного здійснення інноваційної діяльності є вибір та розробка стратегії розвитку. В сучасній економічній ситуації неможливо уникнути кризи, якщо не вміти передбачати зміни в зовнішньому середовищі та вчасно на них реагувати. Вибір стратегії є важливою складовою системи інноваційного менеджменту.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в цілому вибір і здійснення стратегії передбачає взаємопов'язаний комплекс дій, спрямований на посилення довгострокової конкурентоспроможності підприємства порівняно з конкурентами. З вибором стратегії пов'язана розробка планів проведення досліджень та інших форм інноваційної діяльності. Саме тому особливу увагу слід звернути на стратегічне планування та планування інновацій, яке сьогодні є найбільш слабким місцем для більшості українських машинобудівних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями в даній галузі займалися такі відомі вчені та економісти, як: Балабанов І. Т., Виханський О. С., Водачек С. В., Водачкова О., Волков С. І., Денисенко М. П., Гречан А. П., Гриньов А. В., Казанцев А. К., Серова Л. С., Краснокутська Н. В., Трифилова А. А.

Метою та завданнями дослідження є визначення основних підходів до стратегічного та інноваційного управління машинобудівними підприємствами.

Виклад основного матеріалу. У спадок від епохи соціалізму підприємствам дісталось досить добре відпрацьоване виробниче планування, але в сучасних умовах воно не може компенсувати відсутність розробок інноваційних і ринкових стратегій, програм здійснення інноваційної діяльності та програм стимулювання впровадження нововведень, які є фундаментом стратегічного управління. Саме тому діяльність багатьох підприємств у довготерміновому, середньотерміновому та короткотерміновому періодах не скоординована, що є причиною зниження ефективності їх роботи.

На процес стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства великий вплив має ряд особливостей. Перша особливість пов'язана з об'єктом управління – новими знаннями, вживаними у виробництві. Друга полягає в тому, що управління здійснюється відповідно до розробленої стратегії інноваційної діяльності, що витікає із стратегії довгострокового розвитку підприємства і базується на результатах довгострокового прогнозування інноваційної діяльності підприємства. Третя особливість відображає суть процесу управління – він здійснюється в тісній взаємодії всіх рівнів управління.

Стратегія інноваційної діяльності на підприємстві включає ряд взаємозв'язаних елементів і процедур. Це визначення цілей і завдань, формування пріоритетів інноваційної діяльності і розробка оптимального портфеля інновацій, що мають пріоритетне значення для успішної господарської діяльності, а також оцінка і аналіз впливу інновацій на перспективи розвитку підприємства.

Реалізація стратегії здійснюється на основі річних планів. Вони можуть успішно виконати свої завдання при дотриманні певної черговості етапів алгоритму їх розробки.

Основними завданнями управління інноваційною діяльністю підприємства є наступні завдання. Перш за все це формування пріоритетів інноваційної діяльності підприємства, а також визначення потреби виробництва в інноваціях. Не менш важливе визначення сфер застосування інновацій і їх вибір, що забезпечує максимальний економічний ефект від застосування інновацій. Нарешті, забезпечення процесу створення (або придбання) і впровадження інновацій і його контроль.

Впровадження заходів, направлених на інноваційний розвиток виробництва, повинно обмежуватися розміром засобів, що виділяються на ці цілі. На рис.1 наведена схема процедур ухвалення рішення про впровадження (створення) інновації відповідно до цілей і можливостей підприємства. Процес вироблення рішення послідовно проходить через критерії ефективності.

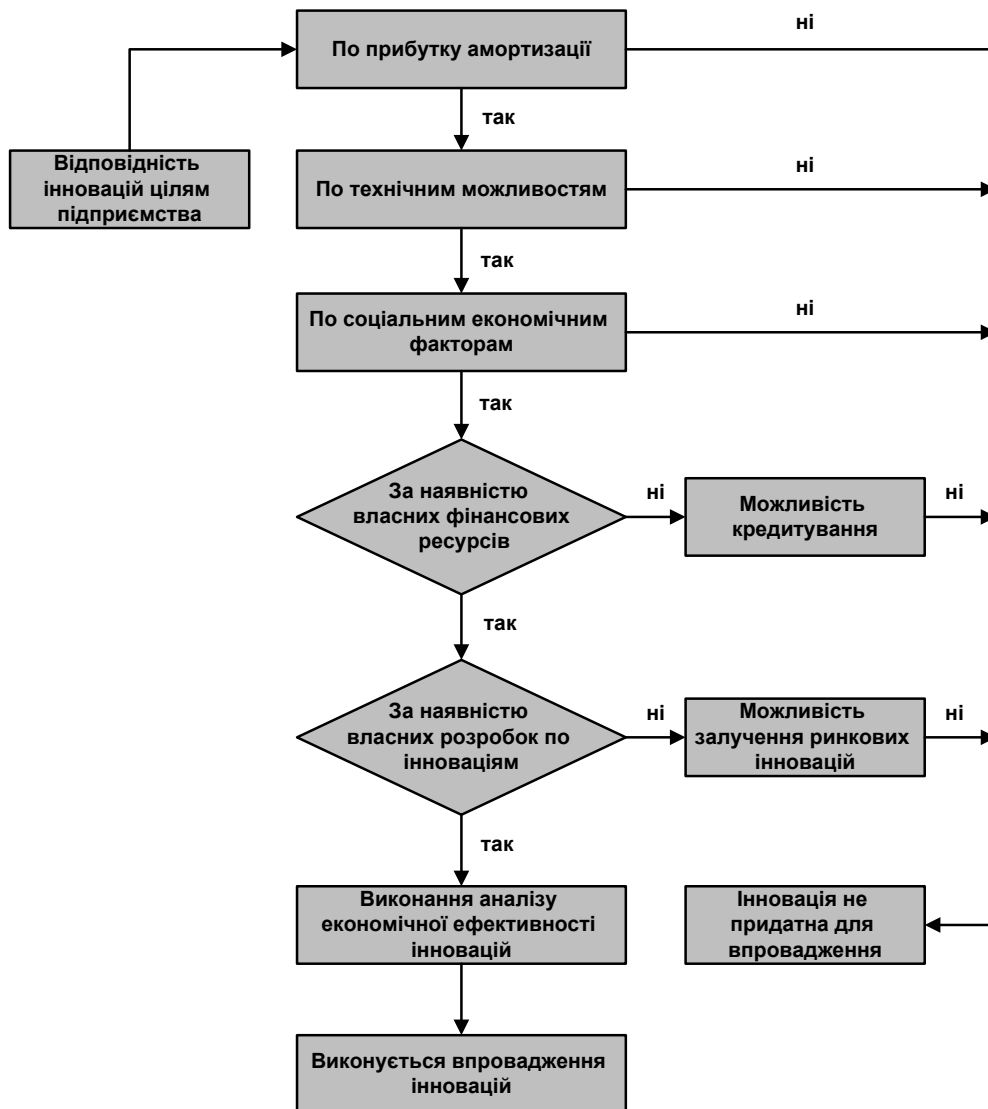

Рис. 1. Механізм прийняття рішення впровадження інновацій

Аналіз економічної ефективності включає оцінку співвідношення витрат і результатів від впровадження (створення) інновації, забезпечення необхідної норми прибутковості і т.д. В структурі механізму інноваційної діяльності машинобудівного підприємства ключову роль грає організаційне забезпечення і керівництво.

Взаємозв'язок стратегічного та інноваційного управління може стати на стільки актуальним, що можливо у майбутньому ці два види менеджменту, один із яких сьогодні відноситься до загального управління (стратегічний), а інший – до функціонального (інноваційний), можуть повністю інтегруватися. Таке припущення ґрунтується на твердженні, що інновації все більше визначають генеральну лінію перспективного розвитку підприємства [175].

Ще Б. Твісс порівнював інноваційне і стратегічне планування, виділяючи особливості їхнього взаємозв'язку. Він зазначав, що технологія є «головною рушійною силою змін організації, яка потенційно здатна надати їй нові можливості. Тому технологи повинні брати активну участь у процесі прийняття стратегічних рішень, адже лише вони можуть адекватно оцінити величину потенціалу організації» [237].

При розробці перспективних планів розвитку підприємство аналізує і визначає, насамперед, свої стратегічні орієнтири на ринку. Потім ці загальні довгострокові напрями корегуються і реалізуються в формі різних стратегічних програм і проектів. Вплив нових

технологій на стратегічну конкурентоспроможність підприємств свідчить про актуальність інтеграцій стратегічного та інноваційного менеджменту. У світі нових технологій стратегія і інновація повинні злитися воедино. Підтвердженням цьому може служити спільність функцій стратегічного та інноваційного менеджменту в процесі управління підприємством, систематизація яких здійснена за основними класифікаційними ознаками [45, 33, 85, 92, 174] (табл. 1).

Таблиця 1

Спільність функцій стратегічного та інноваційного менеджменту у процесі прийняття управлінських рішень

Класифікаційна ознака	Менеджмент	
	стратегічний	інноваційний
Період	Стратегія розробляється на період від 3 до 5 років	Зміна продуктивного асортименту повинна здійснюватися за період від 3 до 5 років
Тип цілей	Спрямовані на виявлення напрямів довгострокового виживання підприємства	Спрямовані на розробку шляхів перспективного розвитку підприємства
Основні функції	Включає: аналіз, планування, реалізацію і контроль стратегічної діяльності підприємства	Включає: аналіз, планування, організацію і контроль інноваційної діяльності підприємства
Врахування чинників середовища	Основними чинниками, які враховуються при розробці стратегії є: глобальні зміни у зовнішньому оточенні, розміщення ресурсів і стратегія НДДКР	При прийнятті рішень щодо стратегії НДДКР необхідно розглянути такі стратегічні чинники, як глобальні зміни у зовнішньому середовищі, розміщення ресурсів і корпоративну стратегію
Розміщення ресурсів	Для реалізації стратегії розподіл ресурсів здійснюється на основі портфельного аналізу	Виділення ресурсів для здійснення стратегії виведення нових продуктів на ринок доцільно проводити в межах портфельного аналізу
Рівень управління	Розробляється вищою управлінською ланкою	Доцільно здійснювати на вищому рівні організації
Система управління	Для більшої ефективності необхідно створення групи стратегічного розвитку	Для більшої результативності доцільно організувати спеціальний інноваційно-дослідний підрозділ
Ступінь важливості	Вироблена стратегія є основним орієнтиром для всієї організації	Розроблена програма інновацій повинна бути одним з основних напрямів загальної стратегії підприємства, оскільки вона визначає генеральний напрямок виробничого розвитку
Характер здійснення	Постійний	На безперервній основі

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, на основі виділених функцій, які виконуються стратегічним та інноваційним менеджментом у процесі управління підприємством, беручи до уваги трансформацію підходів у теорії і практиці керівництва НДДКР, а також ґрунтуючись на сучасних тенденціях посилення впливу нових технологій можна зробити висновок про те, що в економічному середовищі існують зовнішні передумови та внутрішня спрямованість для розвитку зв'язків і поглиблення взаємодії двох типів менеджменту. Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні інтегрального підходу до стратегічного та інноваційного управління, що дозволить встановити взаємозв'язок між технологічними та іншими нетехнологічними напрямками господарської діяльності підприємств і стане методологічною основою впровадження нових технологій. Теоретичне і практичне значення дослідження полягає у доведенні твердження, що виведення управління освоєнням нових технологій з виробничо-господарського і функціонального рівнів на корпоративний призведе до підвищення ролі інноваційної діяльності у загальній системі управління підприємством. Включення стратегії інновацій до загально корпоративних стратегій сприятиме перетворенню

інноваційного розвитку на стратегічну мету всього господарюючого суб'єкта і вже не буде розглядатися як функціональна задача окремого виробничо-господарського підрозділу або бізнес-одиниці, які входять до складу даного підприємства.

Список використаних джерел

1. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент: учебник для вузов / И.Т. Балабанов – СПб: Питер, 2001. – 304 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1998. – 296с.
3. Водачек С.В., Водачкова О. Стратегия управления инновациями на предприятии / С.В. Водачек, О. Водачкова. – М.: Экономика, 1999. – 367 с.
4. Волков С.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін. Економіка та організація інноваційної діяльності: підручник / С.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан. – К.: ЦУЛ, 2007. – 662 с.
5. Гриньов А.В. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства /А.В. Гриньов // Управління розвитком. Зб. наук. статей. – Х.: ХДЕУ, 2002. – № 2. – С. 14 – 17.
6. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління /А.В. Гриньов. – Харків.: ІНЖЕК, 2003. – 308 с.
7. Казанцев А.К., Серова Л.С. Стратегическое управление инновациями на предприятии / А.К. Казанцев, Л.С. Серова. – СПб, 1996. – 62 с.
8. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
9. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи [під заг. ред. Б.М. Данілишина]. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 308 с.
10. Трифилова А.А. Управление инновационным развитием предприятия / А.А. Трифилова. – М.: Экономика, 2003. – 173 с.
11. Федотов В.Н. Организация управления машиностроительным предприятием / В.Н. Федотов. – М.: Наука, 1996. – 387 с.

References

1. Balabanov, I. T. (2000). *Innovacionnyj menedzhment*. St. Petersburg: Piter.
2. Vihanskij, O. S. (1998). *Strategicheskoe upravlenie*. Moscow: Jekonomika.
3. Vodachek, S. V. & Vodachkova, O. (1999). *Strategija upravljenja innovacijami na predprijatii*. Moscow: Jekonomika.
4. Volkov, S. I., Denysenko, M. P. & Grechan, A. P. (2007). *Ekonomika ta organizacija innovacijnoi' dijal'nosti*. Kyiv: CUL.
5. Gryn'ov, A. V. (2002). Strategic management of innovative enterprise development. *Upravlinnja rozvytkom. Zb. nauk. statej*, 2, 14-17.
6. Gryn'ov, A. V. (2003). *Innovacijnyj rozvytok promyslovyh pidpryjemstv: koncepcija, metodologija, strategichne upravlinnja*. Kharkov: INZhEK.
7. Kazancev, A. K. & Serova, L. S. (1996). *Strategicheskoe upravlenie innovacijami na predprijatii*. St. Petersburg: Piter.
8. Krasnokuts'ka, N. V. (2003). *Innovacijnyj menedzhment*. Kyiv: KNEU.
9. Danilyshyna, B. M. (Eds.). (2007). *Mashynobuduvannja v Ukrai'ni: tendencii', problemy, perspektyvy*. Nizhin: Aspekt-Poligraf.
10. Trifilova, A. A. (2003). *Upravlenie innovacionnym razvitiem predprijatija*. Moscow: Jekonomika.
11. Fedotov, V. N. (1996). *Organizacija upravljenja mashinostroitel'nyh predprijatijem*. Moscow: Nauka.

POLYOVA Natalia Mykolaivna,

PhD (in Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management,
"European University", Cherkasy

THE APPROACHES TO THE STRATEGIC MANAGEMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Abstract. Introduction. The relevance of the chosen topic is that overall selection and implementation of the strategy involves interconnected set of actions aimed at strengthening the long-term competitiveness of the company compared with competitors. With a choice of strategies related the plans for research and other forms of innovation developing. Therefore, special attention should be paid to strategic planning and innovation planning, which is now the weakest point for the majority of Ukrainian machine-building enterprises. **Purpose** of the article is the key approaches to strategic and innovative management of machine-building enterprises identifying. **Methods.** The analysis, method of theoretical generalization, synthesis, monographic method. **Results.** The main approaches to the

strategic management of machine-building enterprises, allocation of common functions performed by the strategic and innovation management in the process of enterprise management are found out. It is justified an integrated approach to strategic and innovative management, which establish a link between technology and other non-technological areas of business enterprises, and become the methodological basis for the implementation of new technologies. **Originality.** Scientific novelty of research results is in justification integrated approach to strategic management and innovation, which will establish the relationship between technology and other non-technical areas of business enterprise and become the methodological basis of new technologies. Theoretical and practical significance of the study is in proving the allegation that the output of the development of new technologies out of production and functional management levels to the corporate management level will increase the role of innovation in the overall system of management. Inclusion of the innovation strategy –into the to-wide policies and strategies will promote the transformation of innovative development of the strategic goal of the whole entity and will not be seen as separate functional task of production and business unit or business units that are part of the company any more. **Conclusion.** Thus, based on the selected functions performed by strategic and innovation management in the management of the enterprise, taking into account the transformation in the theory and practice of management research and development approaches, and based on the current trends of the growing influence of new technologies, we can conclude that in the economic environment there are external conditions and internal orientation for the development of relations and deepening cooperation between the two named types of management.

Keywords: strategic management; innovation; strategy innovation; integrated campaign.

Одержано редакцією: 21.02.2016
Прийнято до публікації: 27.02.2016

УДК 65.012.8:338

СІЧИОКНО Гліб Борисович,
аспірант, кафедра управління фінансово-
економічною безпекою, Навчально-науковий
Інститут менеджменту безпеки, ВНЗ Університет
економіки та права «КРОК», м. Київ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СЛУЖБИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто окремі інноваційні підходи до побудови служби економічної безпеки вітчизняних підприємств у нинішніх економічних умовах, які пов'язані з процесами глобалізації світової, «тінізації» національної економік та іншими особливостями ринкових відносин в Україні.

Ключові слова: економічна безпека; система економічної безпеки; служба економічної безпеки; підприємство; інновація.

Постановка проблеми. У сучасних умовах жорсткої конкуренції, породженої процесами глобалізації світової, «тінізації» національної економік та іншими особливостями вітчизняних ринкових відносин системи економічної безпеки, що функціонують на більшості вітчизняних підприємств, не змогли своєчасно спрогнозувати можливі наслідки економічної кризи, її силу і розмах. Існуючі підрозділи економічної безпеки, які були розбудовані в попередні роки, виявилися нездатними завжди адекватно та своєчасно забезпечити протидію новим викликам, небезпекам і загрозам. Необхідно модифікувати організацію діяльності цих підрозділів, забезпечивши активне впровадження інновацій з питань економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації підрозділів економічної безпеки та специфіки їх діяльності присвячені наукові праці таких відомих учених: Денисенка М. П. [7], Захарова О. І. [5, 10], Зубка М. І. [8], Кириченко О. А. [7], Крутова

В. В. [6], Мігус І. П. [5], Сідака В. С. [7], Черевка О. В. [5] та інших. Разом з тим, системних наукових досліджень щодо впровадження інновацій в діяльність підрозділів економічної безпеки підприємств, визначення новітніх напрямів організації їх діяльності в складних умовах з високим рівнем невизначеності процесів в економіці, пов'язаних з глобалізацією світової та «тінізацією» національної економік, особливостями вітчизняних ринкових відносин, розвитком традиційних і появою нових небезпек і загроз, виявлено не було.

Мета статті та завдання статті. Метою статті є окреслення окремих інноваційних підходів до побудови служби економічної безпеки вітчизняних підприємств у нинішніх економічних умовах, які пов'язані з процесами глобалізації світової, «тінізації» національної економік та іншими особливостями ринкових відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкий розвиток процесів глобалізації світової та «тінізації» національної економік проявився у загостренні проблем економічної безпеки. Системи економічної безпеки, що функціонують на більшості вітчизняних підприємств і були розбудовані в попередні роки, виявилися нездатними завжди адекватно діяти в нових, інколи екстремальних умовах. Їх реакція на загрози здебільшого несвоєчасна, оскільки, з одного боку, модифікуються традиційні небезпеки й загрози, а з іншого – з'являються нові, породжені процесами глобалізації та «тінізації» економіки. Головним чином, це пов'язано з неефективністю діяльності підрозділів економічної безпеки підприємств, де заходи безпеки не завжди носять упереджувальний характер і не охоплюють всі об'єкти та суб'єкти системи економічної безпеки. Такий кризовий стан і негативний вплив на розвиток і функціонування підприємницької діяльності в Україні спричиняють потребу додаткового вивчення питання організації ефективної діяльності підрозділів економічної безпеки підприємств у нових економічних умовах. А так, ця проблема набуває особливої актуальності.

Динаміка розвитку світової економіки, яка спостерігається останніми роками, свідчить про те, що серед основних чинників конкурентоспроможності визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують конкурентоспроможність економіки. В Україні закріплюються тенденції до технологічного відставання від розвинених країн світу, зниження конкурентоспроможності національної економіки, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, падіння якості робочої сили. Закріплення таких тенденцій вже призвело до зростання загроз національній безпеці [1].

Загострення конкуренції, що спричинене процесами глобалізації світової та «тінізації» національної економік, і їх наслідками, для національної економіки, а відтак і для функціонування суб'єктів господарської діяльності, поставило останніх у досить складне становище. Підприємства, які не спроможні постійно підвищувати свою конкурентоспроможність, вимушені припинити свою діяльність. Так, згідно з даними Державної служби статистики України, за останні роки в країні спостерігається тенденція зменшення кількості підприємств. Дані щодо кількості підприємств у 2010 - 2014 роках наведені на рис. 1 [2].

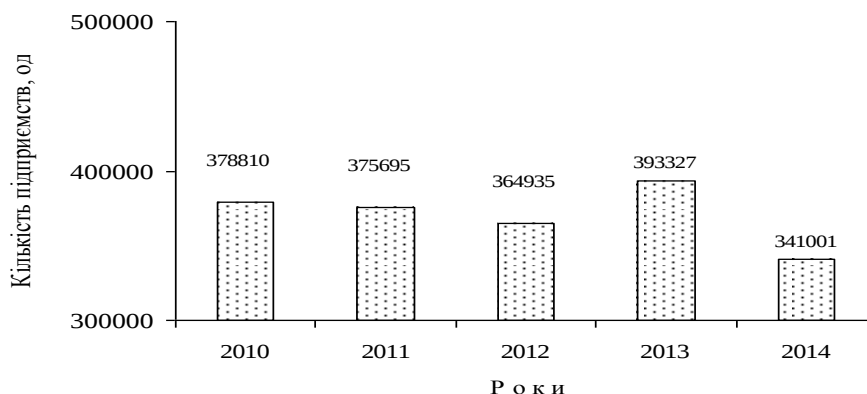

Рис. 1. Кількість підприємств в Україні в 2010-2014 роках

Джерело: розраховано на основі [2]

У той же час, наявна тенденція щодо зростання рівня «тіньової» економіки. Дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо інтегрального показника рівня «тіньової» економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) за 2012 – 2014 роки, у порівнянні із середніми показниками за країни Європейського Союзу, наведено у табл.1 [3]:

Таблиця 1

Інтегральні показники рівня «тіньової» економіки

Роки	Інтегральний показник рівня «тіньової» економіки, %	
	В Україні	Середній за країни ЄС
2012	34	19,3
2013	35	18,8
2014	41	18,6
2015 (за 6 міс.)	42	18,3

Джерело: складено на основі [3]

У таких умовах саме інновації виступають активним каталізатором підприємницької діяльності і стають вирішальним чинником підтримання конкурентоспроможності підприємств, бо на практиці, існуючі традиційні підходи до забезпечення їх економічної безпеки стають неефективними. Потрібні нові ідеї, технології, засоби, методи і методики протидії новим викликам, небезпекам і загрозам. Тому зараз, без активного використання інновацій, побудувати ефективну систему економічної безпеки, основу якої складає підрозділ безпеки, майже неможливо.

У даний час, існують різні підходи до визначення сутності інновацій. До найбільш розповсюджених належать дві точки зору. Перша розглядає інновації як результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо. А друга – як процес введення нових виробів, елементів, підходів, принципів замість діючих. У науковій літературі є різні визначення терміна «інновація». У загальному розумінні інновація (від англ. innovation - нововведення, новаторство, новина) – це впровадження нової технології, нових форм організації виробництва, праці та управління.

Згідно зі статтею 1 закону України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [4]. Основні види сучасних інновацій наведено на рис. 2 [4, 5].

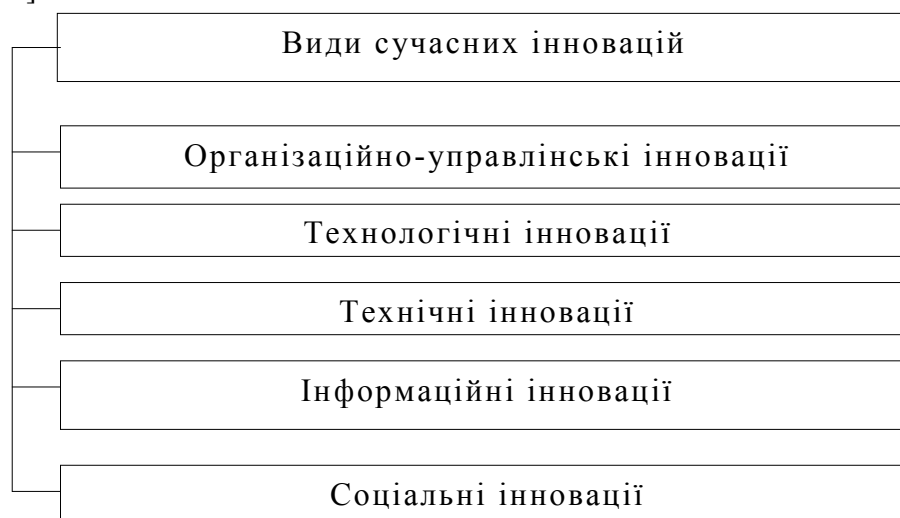

Рис. 2. Основні види сучасних інновацій

Джерело: розроблено на основі [4, 5]

Інновації у сфері економічної безпеки вітчизняний науковець, професор Захаров О.І. визначає як розробку і впровадження нових форм організації системи безпеки, механізмів управління та взаємодії, технічних засобів і технологій, форм і методів протидії викликам, небезпекам, загрозам і ризикам, застосування яких окремо або в різних видах комбінації підвищує ефективність діяльності системи економічної безпеки підприємств [5].

Відповідно до статті 4 закону України «Про інноваційну діяльність», об'єктами інноваційної діяльності є: інноваційні програми і проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, виробниче обладнання та процеси, інфраструктура виробництва і підприємництва, сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки, товарна продукція, механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції, організаційно-технічні рішення, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і / або соціальної сфери [4].

До основних об'єктів інновацій у сфері економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, на думку професора Захарова О.І., належать: діяльність з оптимізації та підвищення ефективності системи економічної безпеки підприємства, механізми управління цією системою, організаційна структура штатного підрозділу економічної безпеки, оптимізація внутрішньої і зовнішньої взаємодії, методи і методики визначення та техніки і технології протидії загрозам і ризикам діяльності підприємства, технології, методи і методики інформаційно-аналітичної роботи, технічні засоби безпеки [5].

Суб'єктами інноваційної діяльності, відповідно до статті 5 зазначеного закону України, можуть бути: фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності,кладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів [4].

Суб'єктами інноваційної діяльності у сфері економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності вважаються: керівники (власники) підприємств, керівники й персонал служб економічної безпеки підприємств, керівники структурних підрозділів підприємств, фізичні та юридичні особи недержавної системи безпеки, державні органи та організації, які забезпечують національну безпеку, в тому числі в економічній сфері [5].

Практично, забезпечити в нинішніх умовах стабільну роботу та розвиток суб'єкта господарської діяльності можливо тільки при наявності ефективної системи економічної безпеки [6 - 8]. Її ефективність, насамперед, залежить від активного впровадження інновацій та комплексного використання потенціалу всіх внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи. Важливе значення тут має використання власних ресурсів всіх структурних підрозділів підприємства та особливо підрозділу економічної безпеки, який складає основу цієї системи. Інноваційні рішення, в першу чергу, можуть стосуватися організаційних структур підрозділів економічної безпеки, визначення та реалізації функцій цих підрозділів, механізму управління та взаємодії, технологій, форм і методів їх роботи з протидії потенційним та реальним небезпекам і загрозам.

Підрозділ економічної безпеки підприємства – це його штатний структурний підрозділ, який підпорядковується безпосередньо керівнику (власнику) підприємства і здійснює свою діяльність із забезпечення економічної безпеки у взаємодії з іншими структурними підрозділами підприємства, а також із суб'єктами державної та недержавної системи безпеки [10]. У системі економічної безпеки суб'єктів господарювання такі підрозділи здійснюють свою діяльність з метою захисту економічних інтересів підприємств і їх власників шляхом виявлення, діагностування, мінімізації, зниження та недопущення проявів загроз і небезпек для їх функціонування. У загальному розумінні такі підрозділи називають службою економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

На кожному конкретному підприємстві, виходячи з його розмірів, галузевої приналежності, видових функцій економічної безпеки, координувальної ролі служби економічної безпеки та мети, яку вона вирішує, у системі економічної безпеки, а також фінансових і кадрових можливостей, розробляється перелік основних функцій і завдання цього підрозділу. Український науковець Франчук В.І. вважає за доцільне закріпити за такою службою чотири основних видових функції економічної безпеки: охоронну діяльність, детективну діяльність, аналітично-пошукову діяльність, технічний захист інформації [9]. Науковець Захаров О.І. визначає такі основні функції служби економічної безпеки як основи системи економічної безпеки підприємства: організаційну, інформаційно-аналітичного забезпечення, планування, протидії загрозам, кадрового забезпечення, взаємодії, матеріально-технічного забезпечення, навчально-методичну, координації, контролю стану системи економічної безпеки [10]. Свої функції служба економічної безпеки повинна виконувати за активної взаємодії з іншими структурними підрозділами підприємства, а також зовнішніми суб'єктами системи економічної безпеки. Це дозволить залучати для інноваційного вирішення завдань забезпечення безпеки провідних фахівців, що є професіоналами в різних галузях, зокрема фінансистів, економістів, юристів, технологів, програмістів та інших.

Виходячи з визначеної мети діяльності служби економічної безпеки, функцій, покладених на цей підрозділ, а також з урахуванням інноваційної політики, визначаються її основні завдання. Основними з них є: [9, 10]:

- забезпечення захисту економічних інтересів засновників (власників) суб'єкта господарювання та надання допомоги керівництву підприємства у забезпеченні контролю за якістю здійснення основного виду господарської діяльності й орієнтуванні на інноваційних шлях розвитку підприємства;
- проведення інформаційно-аналітичної роботи з метою своєчасного виявлення, аналізу та прогнозування факторів загроз економічній безпеці підприємства, в тому числі з використанням інноваційних технологій;
- комплексне планування діяльності системи економічної безпеки, розробки та впровадження інноваційних технологій з протидії небезпекам і загрозам стабільній роботі і розвитку підприємства;
- взаємодія з органами державної влади та управління, а також правоохоронними органами з питань забезпечення безпеки підприємства;
- моніторинг небезпек і загроз для діяльності підприємства, стану його економічної безпеки та інформування його керівників (власників);
- виявлення фактів, організація і здійснення протидії конкурентній розвідці, економічному шпигунству та проявам недобросовісної конкуренції;
- забезпечення особистої безпеки керівників, засновників (власників) підприємства та членів їх сімей;
- організація новітньої системи охорони та захисту території й будівель, фінансових і матеріальних ресурсів, готової продукції й сировини, інших матеріальних цінностей підприємства та особистих речей персоналу;
- організація та контроль здійснення захисту комерційної таємниці, інтелектуальної власності, а також технічного захисту інформації з обмеженим доступом на підприємстві;
- проведення службових розслідувань подій, які сталися на підприємстві та завдали шкоди його економічній безпеці;

Відповідно до визначених функцій та пріоритетних завдань формуються напрями діяльності служби економічної безпеки з урахуванням інноваційної політики на підприємстві [5, 6, 10]. Основні з таких напрямів наведені на рис. 3.

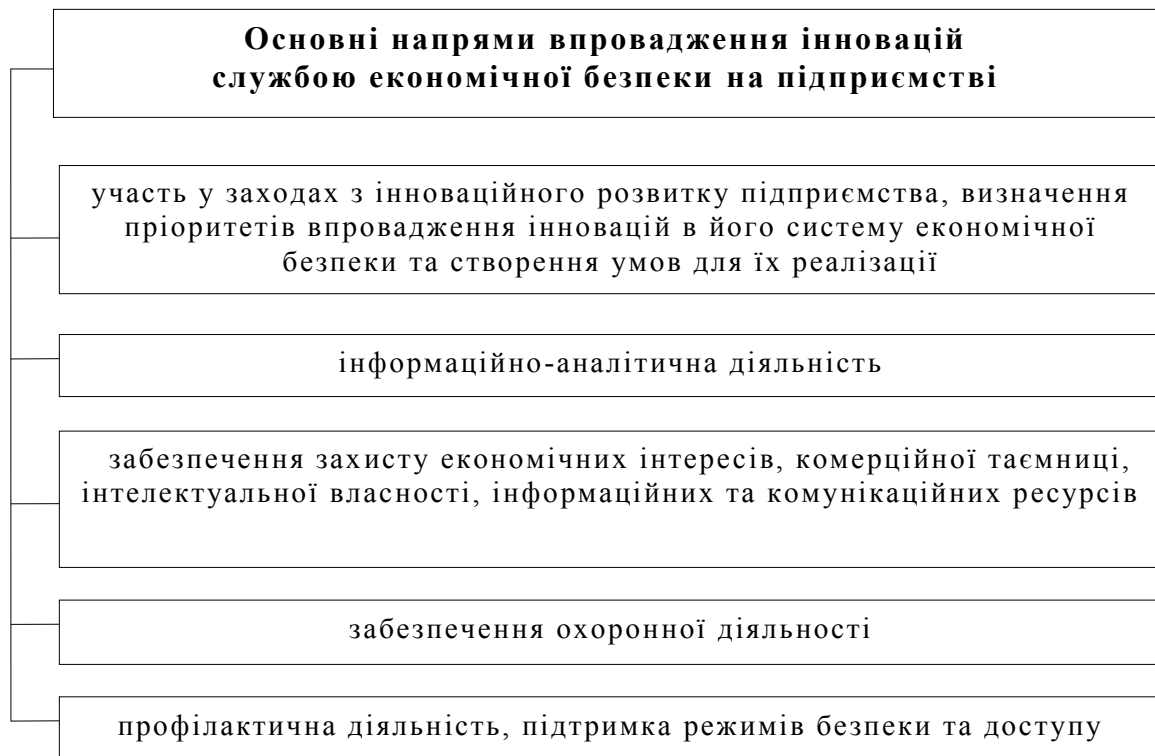

Рис. 3. Основні напрями впровадження інновацій службою економічної безпеки на підприємстві
Джерело: розроблено на основі [5, 6, 10]

Організаційно-штатна структура, кількісний та якісний склад, рівень технічної оснащеності, розміри фінансування та місце служби економічної безпеки в структурі підприємства залежать від ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема: рівня прибутковості та розміру підприємства; особливостей розміщення структурних одиниць, у тому числі виробничих потужностей і складів, транспортних комунікацій; його виду діяльності; рівня криміналізації відповідного сегмента ринку; кількості та якості персоналу; рівня конкуренції, в тому числі міжнародної; адміністративного впливу органів державної влади і управління; рівня корупції та наявності недобросовісної конкуренції; можливостей фінансування діяльності фахівців системи безпеки; поглядів керівників (власників) підприємства на архітектуру системи економічної безпеки тощо. Через службу економічної безпеки здійснюється управління діяльністю зовнішніх та внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки на підприємстві, організується взаємодія з представниками правоохоронної системи держави. Тобто через цей підрозділ здійснюється координація діяльності щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, тому важливо щоб наявні ресурси й умови давали йому можливість виконувати покладені на безпеку функції і завдання. Виходячи з цього формується відповідна організаційно-штатна структура цього підрозділу. Вона може бути організаційно представлена у вигляді департаменту, управління, служби, відділу, сектору або групи [6, 7, 9, 10].

Таким чином, основні напрями інноваційної діяльності в системі економічної безпеки визначає керівник (власник) підприємства. Їх безпосередньою розробкою та реалізацією займаються керівник та спеціалісти служби економічної безпеки із залученням провідних фахівців підприємства та зовнішніх організацій.

Отже, такий підхід може зараз використовуватися керівниками (власниками) підприємств, разом з керівниками служб економічної безпеки, при формуванні своїх

підрозділів безпеки, визначенні їх організаційної структури, напрямів діяльності, основних функцій і завдань, а також впровадженні інноваційних рішень з питань економічної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У нинішніх економічних умовах, які пов'язані з процесами глобалізації світової, «тінізації» національної економіки та іншими особливостями ринкових відносин в Україні, інноваційна діяльність є основою конкурентоспроможності. Впровадження інновацій в сфері економічної безпеки є складним процесом. Він потребує створення організаційно-правового механізму для регламентації цієї діяльності, ефективного планування та використання всіх власних ресурсів підприємства, насамперед інтелектуальних, правових, фінансових і матеріально-технічних.

Сьогодні, сучасну службу економічної безпеки підприємства, яка б складала основу ефективної системи економічної безпеки, практично неможливо побудувати без активного впровадження інновацій. Інноваційні рішення можуть стосуватися, в першу чергу, організаційної структури служби економічної безпеки, її функцій, завдань, технологій, форм і методів її роботи з протидії зовнішнім та внутрішнім небезпекам і загрозам.

Автором окресленні окремі інноваційні підходи до побудови служби економічної безпеки вітчизняних підприємств у зазначених економічних умовах, зокрема при визначенні її організаційної структури, основних функцій, пріоритетних завдань та напрямів інноваційної діяльності. У подальшому, потребують додаткового поглибленого вивчення окремо кожен із зазначених напрямів інноваційної діяльності служби економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 21 жовтня 2010 р. № 2632-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>
2. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm
3. Тенденції тіньової економіки в Україні у I півріччі 2015 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=62d7bd31-c80f-4766-b4c0-3f32525ab2f8>
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04 липня 2002 р. № 40-IV : станом на 05 грудня 2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
5. Захаров О.І. Інновації в системі економічної безпеки: Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання: колективна монографія / За ред. Черевка О.В., Гнилицької Л.В., Мігус І.П. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2015. – 198 с.
6. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва: монографія / В. В. Крутов. – К. : «Фенікс», 2008. – 406 с.
7. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: монографія / [Кириченко О. А., Денисенко М. П., Сідак В. С. та ін.]. – К. : ІМБ Університету «КРОК», 2010. – 412 с.
8. Зубок М. І. Глобалізаційні виклики фінансовій безпеці / М. І. Зубок // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – К. : КНЕУ, 2012. – № 19. – С. 81–91.
9. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія / В. І. Франчук. – Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.
10. Захаров О. І. Механізми функціонування підрозділу економічної безпеки підприємства / О. І. Захаров // Зовнішня торгівля. Економічна безпека: збірник наукових праць. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2014. – № 11. – С. 22–29.

References

1. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On recommendations of parliamentary hearings strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges". (October 21, 2010). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>.
2. Indicators structural statistics on entities with distribution for their size. (2012). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.

3. Trends in the shadow economy in Ukraine in the first half of 2015. (2015). Retrieved from <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=62d7bd31-c80f-4766-b4c0-3f32525ab2f8>.
4. The Law of Ukraine "On innovation activity". (July 4, 2002). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
5. Zaharov, O. I. (2015). Innovacii' v systemi ekonomichnoi' bezpeky. In O.V. Cherevko, L.V. Gnylyc'ka & I.P.Migus (Eds.), *Upravlinnja systemoju ekonomichnoi' bezpeky sub'ektiv gospodarjuvannja* (pp. 65-85). Cherkasy: PP Chabanenko Ju.A.
6. Krutov, V. V. (2008). *Stanovlennja ta rozvytok nederzhavnoi' systemy bezpeky pidpryjemnytva: monografija*. Kyiv: Feniks.
7. Kyrychenko, O. A., Denysenko, M. P. & Sidak V. S. (2010). *Ekonomichna bezpeka sub'ektiv gospodars'koi' dijial'nosti v umovah global'noi' finansovoi' kryzy*. Kyiv: IMB Universytetu «KROK».
8. Zubok, M. I. (2012). Global Challenges financial security. *Finansy, oblik i audyt: zbirnyk naukovykh prac'*, 19, 81–91.
9. Franchuk, V. I. (2010). *Osoblyvosti organizacii' systemy ekonomichnoi' bezpeky vitchyznjanykh akcionermyh tovarystv v umovah transformacijnoi' ekonomiky*. Lviv: L'vivs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav.
11. Zaharov, O. I. (2015). The mechanisms of functioning of economic security unit. *Zovnishnja torgivlja. Ekonomichna bezpeka: zbirnyk naukovykh prac'*, 11, 22-29.

SICHYOKNO Glib Borysovich,

PhD student, Department of Financial and Economic Security management, Education and Research Security Management Institute,
University of Economics and Law "Krok", Kyiv

INNOVATIVE APPROACHES TO CONSTRUCTION OF ECONOMIC SECURITY SERVICE OF THE ENTERPRISES.

Abstract. Introduction. In today's competitive environment generated by processes of globalization, "the shadow" of national economies and other features of the domestic market economy system of economic security that operate on most domestic companies are not able to timely predict the consequences of the economic crisis, its power and scope. Existing economic security units that were yet developed in previous years, were unable to always provide adequate and timely counteracting new challenges, dangers and threats. It is necessary to modify the organization of these units, ensuring active implementation of innovation on economic security. **Purpose.** The purpose of the article is to outline some innovative approaches to building economic security service of domestic enterprises in the current economic conditions that are associated with the processes of globalization, "the shadow" of national economies and other features of a market economy in Ukraine. **Methods.** The analysis, method of theoretical generalization, synthesis, monographic method. **Results.** In the article a separate innovative approaches to formulation of economic security service of the domestic enterprises in up-to-date economic conditions, which are connected with the processes of world economy globalization, "shadow" national economy and features of market relations in Ukraine, are considered. **Originality.** Today, modern service of economic security, which would have constituted the basis of an effective system of economic security is almost impossible to build without active innovation. Innovative solutions can relate to, first, organizational structure and management of economic security, its functions, tasks, technologies, forms and methods of its work to counter external and internal threats and threats. The author outlining some innovative approaches to building economic security service of domestic enterprises in these economic conditions, particularly in determining its organizational structure, core functions, priorities and areas of innovation. In the future, require further in-depth study separately each of these areas of innovation service Economic Security. **Conclusion.** In the current economic conditions that are associated with the processes of globalization, "the shadow" of national economies and other features of a market economy in Ukraine, innovation is the basis of competitiveness. Introduction of innovative technologies in the field of economic security is a complex process. It requires the creation of organizational and legal framework for the regulation of these activities, effective planning and use of all their enterprise resources, especially intellectual, legal, financial and logistical.

Keywords: economic security; system of economic security; economic security service; enterprise; innovation.

Одержано редакцією: 21.02.2016
Прийнято до публікації: 27.02.2016

УДК 316.334: 331.5

ТРУХАН Оксана В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

РИНОК ПРАЦІ ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Встановлено, що ринок праці є соціальним інститутом, який організований та діє на принципах сумісності, домовленості та еквівалентності. Визначено тип та основні особливості ринку праці в Україні. Проаналізовано рівень безробіття за період 2004-2014 років як показник якості функціонування ринку праці. Розглянуто репродуктивну, комунікативну, регулятивну, адаптивну, інтегративну, диференційну, соціалізуючу, гедоністичну, продуктивну функції ринку праці як соціального інституту. Виявлено дисфункції та названо їх можливі причини. Описано організацію функціонування, нового для України перспективного агента ринку праці – «Центр кар'єри». Визначено ідеологію, мету, завдання, основні напрями роботи центрів. Конкретизовано основні завдання за напрямками роботи та способи їх реалізації. Закладено перспективи подальших досліджень у розробці концепції та заходів, щодо оптимізації державного впливу на функціонування ринку праці, як повноцінного соціального інституту.

Ключові слова: ринок праці; соціальний інститут; функції соціального інституту; дисфункція; безробіття; зайнятість; соціальна взаємодія; соціальна фрустрація; соціальна дезадаптація.

Постановка проблеми. Ефективність розвитку економіки України тісно пов'язана з якістю взаємодії різних типів ринків, що входять до ринкової системи країни. Ринок праці залежний від якості ринку освітніх послуг, ринку житла, ринку інформації, ринку духовних благ і ринку робочих місць. Та на відміну від інших типів ринків, ринок праці має не тільки ресурсний, товарний характер, а й породжує незрівнянно більше соціально-психологічних проблем (бідність, безробіття, інфляцію), соціальну напруженість у суспільстві (мітинги, демонстрації протесту, страйки), сучасні могутні громадські рухи та соціальні революції, а також різноманітні організації найманих працівників (партії, профспілки, молодіжні організації, товариства споживачів тощо), організації роботодавців. Одже, ринок праці існує не лише як механізм узгодження інтересів двох категорій партнерів – роботодавця та найманого працівника, а й виконує функції потужного соціального інституту результати впливу якого знаходять свій вираз у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Нажаль, незадовільний сучасний стан функціонування ринку праці в Україні спричиняє неабияку нестабільність та соціальну напруженість. Таким чином, постає необхідність, насамперед, у соціально-психологічному дослідженні та аналізі ринку праці, як інституту соціалізації та формуванні з урахуванням виявлених специфічних особливостей інноваційних підходів до змісту державного втручання у регулювання ринку праці в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки ринок праці став популярним об'єктом економічних та соціологічних досліджень. Так в Україні ринок праці, як соціально-економічну категорію, досліджували В. Петюх, Е. Лібанова, В. Брич. Вчені акцентували увагу на особливостях трудової взаємодії [1], специфічних відносинах людей, що проявляються в процесі найму, оцінки, звільнення працівників та встановлення розмірів компенсації за використану робочу силу [2]; на взаємодії споживачів робочої сили (роботодавців, юридичних і фізичних осіб) та конкретних фізичних осіб, які мають певні фізичні і розумові здібності, професійні знання, навички та вміння. [3]. Окремі феномени ринку праці, такі як безробіття, зайнятість, соціально-психологічні аспекти процесу працевлаштування, вивчалися в галузі економічної та організаційної психології. В результаті низки досліджень у різних галузях науки проявилася стійка тенденція щодо подальших

перспектив вивчення ринку праці, як джерела соціально-психологічних проблем суспільства. Перші спроби дослідження соціальних проблем ринку праці в Україні зробив ще на початку 90-их років колектив науковців (В. С. Васильченко, В. В. Онікієнко, М. В. Шаленко, Б. І. Трубенко) Науково-дослідного центру зайнятості і ринку праці АН України та Міністерства праці України. Вченими вперше було уведено в науковий обіг термін «соціально-орієнтований ринок праці» та викладено загальні аспекти концепції його становлення. Ідея соціалізації ринку праці, яка концептуально передбачала системний підхід до організації цього процесу та його регулювання, належить В. В. Онікієнко. Подальший розвиток та обґрунтування вона отримала у кінці 90-их років у Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України [4]. У 2003 р. теоретичні засади методології та практики державного регулювання процесів соціалізації ринку праці в Україні покладено в основу Державної програми зайнятості населення на 2008–2009 роки [4]. Однак виняткових спроб впроваджувати результати наукових досліджень в повсякденність державо управління недостатні. Реалії суспільно-політичної ситуації в країні формують запит щодо системного дослідження ринку праці, саме як інституту соціалізації та оновлення держаних програм державного регулювання ринку праці на основі інноваційних технологій.

Мета та завдання статті. Метою статті є теоретично-методологічний аналіз стану сучасного ринку праці, як соціального інституту, а також визначення та аналіз основних функцій з врахуванням специфіки вітчизняного соціуму. Для успішного досягнення поставленої мети необхідним є вирішення ряду важливих завдань:

- по-перше, представити ринок праці, як соціальну систему;
- по-друге, описати процес інституалізації ринку праці;
- по-третє, проаналізувати функції ринку праці як інституту соціалізації;
- по-четверте, запропонувати заходи усунення дисфункцій ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільна система функціонує й розвивається за допомогою обміну, як результатів діяльності різноманітних форм суспільного виробництва, так й особистісних компетенцій, а саме – навичок, умінь, здібностей учасників соціальної взаємодії. Саме цей вид обміну формує потребу у ринку праці, як інституті, що створює правила, регулює відносини між суб'єктами взаємодії, забезпечує інтеграцію соціальної активності людини у соціально адаптовані форми.

Ринок праці являється платформою соціальної взаємодії, заснованої на принципах сумісності, домовленості та еквівалентності.

Сумісність, як принцип, передбачає вимоги до ринкових суб'єктів взаємодії. Вони мають відповідати двом умовам: бути різними, тобто мати різні потреби й здібності; мати потребу один в одному, тобто бути сумісними.

Домовленість є принципом, який передбачає, що для здійснення обміну необхідне чітке розмежування прав і обов'язків обох сторін.

Еквівалентність, як принцип, передбачає досягнення взаємного задоволення від обміну. Це досягається за допомогою тотожності винагород [5].

Реалізація зазначених принципів впливає на механізми функціонування ринку праці. Розглянемо характерні сучасні особливості ринку праці:

- правила взаємодії на ринку праці залежать здебільшого від самих ринкових суб'єктів. Вирішальна роль належить попиту та пропозиції. За допомогою цих важелів ринкові суб'єкти взаємно адаптуються і координують свої дії;
- ринок праці має високу чутливість до соціально-політичних змін та стереотипів, які панують у масовій свідомості як роботодавців так і найманців;
- основним мотивом ринкової поведінки є отримання прибуткового ефекту на основі конкурентоспроможності. Ринок праці дає можливість будь-яким суб'єктам проявити рівень соціального інтелекту задля досягнення поставленої мети.

Зазвичай, від ступеня реалізації ринкових механізмів залежить тип ринкового інституту. Їх три: перший – *вільний ринок*, передбачає довільне збалансування попиту та

пропозиції; другий – *регульований ринок*, часткове або централізоване планування попиту та пропозиції; третій – *соціальний ринок*, де створюються умови підвищення якості споживання для всіх соціальних груп суспільства. Ринок праці в Україні слід віднести до першого типу ринку, а саме вільного ринку. Незважаючи на активну експлуатацію в політичних колах теми зайнятості населення статистика безробіття та трудової міграції свідчить про відсутність стратегії вирішення даної проблеми.

Аналіз (Таблиця 1) свідчить, що кількість безробітного населення з 2004 до 2009 року постійно знижувалась, але в зв'язку з економічною кризою у 2009 році кількість безробітних у віці 15–70 років зросла на 533,7 тис. осіб (37,5%), також зросла кількість безробітних серед населення працездатного віку на 532,6 тис. осіб (37,4%). З 2010 до 2013 року відбувалось зменшення кількості безробітного населення як у віці 15–70 років, так і працездатного населення [6, с. 182].

Таблиця 1

Динаміка безробіття в Україні за період з 2004 по 2013 роки

Рік	Безробітне населення			
	У віці 15-70 років		Працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до активного населення відповідної вікової групи
2004	1906,7	8,6	1888,2	9,2
2005	1600,8	7,2	1595,2	7,8
2006	1515,0	6,8	1513,7	7,4
2007	1417,6	6,4	1416,7	6,9
2008	1425,1	6,4	1424,0	6,9
2009	1958,8	8,8	1956,6	9,6
2010	1785,6	8,1	1784,2	8,8
2011	1732,7	7,9	1731,2	8,6
2012	1657,2	7,5	1656,6	8,1
2013	1576,5	7,2	1576,4	7,7

Нажаль позитивна тенденція відображена статистичними показниками є далекою від реальності. Не можливо врахувати частково працюючих, визначити осіб, які втратили «надію на працю» і не звернулись до служби зайнятості, осіб, які примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, або тих хто подає викривлену чи неправдива інформація про себе. Крім того, велика кількість громадян працевлаштовані без офіційного оформлення або ж отримують виплати по безробіттю перебуваючи на нелегальній роботі за кордоном – тобто, є суб'єктами тіньової економіки [7].

Таким чином, ринок праці в Україні є соціальним інститутом, який у своїй сучасній формі являється причиною соціальної дезадаптації та фрустрації, джерелом агресії, спонукою до соціальних лінностей та брехні. Неефективність, неузгодженість дій, нездатність задовольнити суспільні інтереси, налагодити соціальну взаємодію, мінімізувати конфлікти та попередити катастрофи – очевидні дисфункції ринку праці та ознаки кризи інституціональної системи [8, с. 21].

Ринок праці як соціальний інститут виконує наступні функції: репродуктивну, комунікативну, регулятивну, адаптивну, інтегративну, диференційну, соціалізуючу, гедоністичну, продуктивну. На рис. 1 показані основні функції ринку праці як інституту соціалізації [9].

Спробуємо проаналізувати функції, які виконує ринок праці в процесі соціалізації особистості і те, яким чином вони проявляються в суспільному житті.

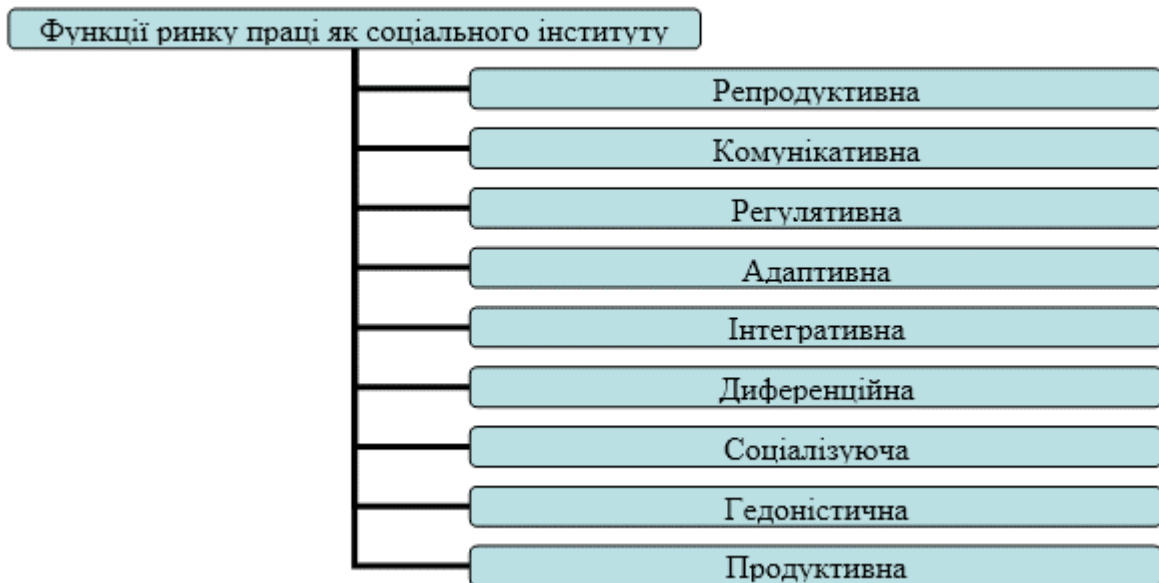

Рис. 1. Функції ринку праці як соціального інституту

Репродуктивна функція. Українське суспільство прагне продовжити свій розвиток за європейським сценарієм. Тому слід створювати відповідний інструментарій регулювання соціальної взаємодії на ринку праці за європейським взірцем, який вирізняється впорядкованістю суспільних дій і стосунків. Для України це можливість рухатися від хаосу до порядку, від окремої позитивно спрямованої дії до масової та обов'язкової.

Так, наприклад, досвід співпраці бізнесу та університетів забезпечує працевлаштування молоді ще в процесі її навчання. А також формує позитивний досвід працевлаштування, адекватну самооцінку та конкурентоспроможність на ринку праці.

Комунікативна функція. Вона спрямована на організацію (інститутоціалізацію) суспільного спілкування: між поколіннями, соціальними групами, професіями, культурами (субкультурами), окремими видами історичного досвіду, тощо. Ринок праці в даному контексті виступає платформою соціальної взаємодії. Регулятивна функція держави зводиться до організації, прийнятної для всіх учасників взаємодії, системи правил, задля узгодження (чи уніфікації) колективного бачення світу, ототожнення різних образів дійсності. Держава, передусім, покликана відкоректувати характерну для України ситуацію коли могутніші у соціальному відношенні прошарки нав'язують свої правила взаємодії, які, як правило, не вигідні більшості учасників і в результаті така взаємодія припиняється.

Регулятивна функція. Ця функція виявляється в здатності ринку праці як соціального інституту, до координації, узгодження, організації, кооперації, стратифікації (впорядкування послідовності) соціальної взаємодії, керування та управління нею. В перспективі це має бути основною функцією центрів зайнятості. Центри мають чутливо реагувати на запити продуктивних сил суспільства й бути посередниками у взаємодії бізнес еліти, держави та працездатного населення. Напрацьовувати конкретні пропозиції щодо усунення ситуаційних дисфункцій.

Адаптивна функція. Адаптивна функція ринку праці як інституту соціалізації полягає в пристосуванні індивідуальних дій до суспільних потреб та існуючих соціально-політичних реалій. Вона має забезпечувати соціально прийнятні способи реалізації індивідуальних цілей на благо суспільних потреб.

Інтегративна функція. Ринок праці має сприяти згуртуванню суб'єктів соціальної взаємодії, посиленню взаємної відповідності окремих елементів соціальної системи,

узгодженню структури і функції, поєднанню мети і засобів, цінностей і норм, статусів, ролей і престижу, заохочення і покарання, вибору нормативних і реалістичних цілей.

Продуктивні сили суспільства будуть більш інтегрованими, якщо держава примусить значну частину суспільства дотримуватися чітко визначених загальних правила поведінки на ринку праці. Найефективніше тут діють мораль і право, оскільки вони є дієвими чинниками людської інтеграції.

Диференційна функція. Дана функція є протилежною щодо інтегративної. Полягає в зміцненні та підтримці існуючих розбіжностей. Підтримуючи наявні етнічні, класові, стратифікаційні, професійні, культурно-ідеологічні відмінності ринок праці спроможний задовільнити будь-які запити. Основним критерієм ефективного державного соціального керівництва є досягнення доцільної пропорції між відмінностями і тотожністю, або, в більш нормативному аспекті, між рівністю й ефективністю [10].

Соціалізуюча функція полягає в діях щодо засвоєння індивідом чи групою обраних суспільством ціннісних орієнтацій і загальних норм поведінки, перетворення їх на мотиви і дієві принципи соціальної активності. Засвоєння їх свідомістю як суб'єктивних чинників дії називають інтерналізацією. Остання виявляється у спілкуванні (повідомленні, розумінні, сприйнятті), заохоченні та покаранні, колективному тиску, соціальному контролі, справедливій (за вкладом) стратифікації, здатності суспільства або груп (класи, нації, страти, професійні групи та ін.) запропонувати привабливу індивідуальну чи колективну перспективу.

Гедоністична функція. Ринок праці як соціальний інститут впливає на міру задоволення людей своїм буттям. Задля цього ритмізуються діяльність людей у просторі і часі. Гедоністична функція спрямована на перетворення вільного часу у дозвільний і пошук відповідних форм його позитивного насичення. Завдання ринку праці, як соціального інституту, здійснити організоване використання дозвільного часу, спрямувати людську активність у нормальне річище (навчання та праця), не допустити хаосу й розпаду соціальних зв'язків. Використати дозвільний час безробітних задля посилення позитивно спрямованих почуттів, ідей, дій чи уявлень можливе завдяки тренінгам розвитку.

Продуктивна функція. Ринок праці як соціальний інститут має приймати активну участь у створенні нових суспільних відносин, структур чи самих інституцій, тобто відтворювати новий соціальний тип суспільства. Інколи ця діяльність полягає у частковому перетворенні окремих елементів певного суспільного устрою або активізує появу принципово нового соціального порядку.

Так на сучасному ринку праці з'являються так звані «Центри кар'єри», які утворюються на базі навчальних закладів та виконують функцію працевлаштування молоді. Європейський досвід втілюється в організаційних формах роботи таких центрів. Вони, насамперед, стають платформами зустрічі роботодавців та студентської молоді.

Метою функціонування центрів є ефективне забезпечення студентів робочими місцями на основі системного підходу до формування стратегії реалізації практичного сприяння працевлаштуванню молоді. Ефективне функціонування центрів кар'єри пояснюється успішним виконанням адекватно визначених завдань. Серед них:

1. Забезпечення студентів інформацією про стан ринку праці.
2. Організація навчальної підготовки психологічної готовності та підвищення конкурентоспроможності студентів на ринку праці.
3. Формування взаємодії студентів з роботодавцями, а саме державними та приватними підприємствами, установами та організаціями.
4. Науково-дослідна робота з оптимізації стратегії працевлаштування студентів.

Стратегія виконання завдань якнайкраще відповідає запиту сучасної студентської молоді та сприяє її соціалізації.

З метою ознайомлення та пристосування молоді до сучасних умов працевлаштування, а також задля сприяння формуванню прийняття рішень та ефективної поведінки на ринку праці, центри забезпечують студентів наступними блоками інформації:

1. Блок інформації про законодавчу базу, яка регулює ринок праці, а саме: Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства соціальної політики України зі змінами та доповненнями та інші нормативні акти, що регулюють ринок праці та процеси працевлаштування.
2. Блок інформації про інтернет-ресурси, які формують бази даних роботодавців та безробітних, містять об'яви-пропозиції працевлаштування.
3. Блок інформації про агентів, які надають послуги працевлаштування та забезпечують можливість взаємодії роботодавців та безробітних.
4. Блок інформації про міжнародні програми щодо працевлаштування за кордоном.
5. Блок інформації про результати досліджень попиту та пропозиції на ринку праці та рейтинг фахівців, в яких є потреба.

З метою формування у студентів психологічної готовності та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці центри організовують і проводять лекційні, семінарські та тренінгові заняття з:

- 1) формування психологічної готовності до пошуку роботи;
- 2) розвитку навичок взаємодії з роботодавцем;
- 3) оволодіння навичками використання інтернет-ресурсів для пошуку роботи;
- 4) формування здатності взаємодії з агентами на ринку праці в процесі працевлаштування;
- 5) формування готовності до участі в міжнародних програмах працевлаштування за кордоном;
- 6) вдосконалення навичок оформлення документів (резюме);
- 7) усвідомлення необхідності володіння іноземними мовами для успішного кар'єрного росту;
- 8) інформаційна підтримка започаткування підприємницької діяльності.

З метою підвищення ефективності працевлаштування молоді центри ініціюють, організовують та забезпечують контакти студентів з роботодавцями. Це відбувається в такий спосіб:

1. Задля підвищення ефективності підбору кадрів роботодавцями та поживлення цього процесу на базі ВНЗ, утворюються кадрові агентства, бази даних яких, крім основних студентських резюме, містять навчальні, професійні, особистісні характеристики студентів, визначені та обґрунтовані науково-педагогічним колективом.
2. Суспільство та роботодавці повідомляються про ініціативи та пропозиції співпраці через засоби масової інформації та усні, письмові звернення до роботодавців.
3. Створюється база даних роботодавців.
4. Організовується постійно діючий інтерактивний клуб успішних людей, де студенти та роботодавці мають можливість зустрічатися та обговорювати запропоновані центрами теми.
5. Проводяться стажування та екскурсії на державні та приватні підприємства, установи, організації.

З метою постійного розширення та поновлення інформаційної бази щодо попиту та пропозиції на ринку праці, вдосконалення навчальної підготовки студентів до працевлаштування, підвищення ефективності практичної взаємодії між студентами та роботодавцями проводяться дослідження масової свідомості студентської молоді різних напрямків підготовки та роботодавців основних сегментів ринку праці задля визначення продуктивних очікувань та шкідливих стереотипів, а також розробляються тренінги та програми розвитку продуктивних навичок та усунення негативних стереотипів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. Діяльність ринку праці як соціального інституту вважається функціональною лише тоді, коли сприяє збереженню стабільності й інтеграції суспільства. Сучасна діяльність є дисфункціональною, оскільки призводить до соціальної дезорганізації суспільства. Наростання дисфункцій спричиняє руйнування інституту державності.
2. Сучасне українське суспільство переживає інституціональну кризу ринку праці. Вона проявляється у не виконанні соціального замовлення, не відповідності рисам громадянського суспільства та правової держави. Супроводжується зниженням авторитету держави, негативної оцінки її діяльності, занепадом інших соціальних інститутів економіки, освіти.
3. До найпоширеніших дисфункцій ринку праці як соціального інституту слід віднести:
 - невідповідність інституту конкретним потребам суспільства;
 - розмитість, невизначеність функцій, виродження їх у символічні, не спрямовані на досягнення раціональних цілей;
 - зниження авторитету соціального інституту у суспільстві;
 - персоналізація діяльності соціального інституту, тобто зміна функцій залежно від інтересів окремих людей, а не залежно від соціальних потреб.
4. Задля підвищення ефективності ринку праці, як інституту соціалізації, слід замінити пасивну державну політику в сфері зайнятості на активну діяльність по оптимальному регулюванні виконання репродуктивної, комунікативної, регулятивної, адаптивної, інтегративної, диференційної, соціалізуючої, гедоністичної, продуктивної функцій.
5. Актуальні напрями розвитку ринку праці, як соціального інституту, вбачаємо в оновленні та створенні нових на основі європейського досвіду структур, які забезпечують ефективне виконання функцій соціалізації молоді в українському суспільстві. Такі структури повинні стати платформами постійної взаємодії бізнесу та університетів та мати підтримку держави.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці концепції та заходів щодо оптимізації державного впливу на функціонування ринку праці як повноцінного соціального інституту.

Список використаних джерел

1. Волошина С. В., Чорноморченко Н. В., Чорноморченко І. С. Економіка праці: курс лекцій і навчально-методичні матеріали для самостійного вивчення дисципліни: Навч. посібник. – К., 2002. – 342 с.
2. Петюх В. М. Ринок праці та зайнятості: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 1997. – 120 с.
3. Васильченко В. С. Васильченко П. М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика: Навч. посібник. – К., 2000. – 317 с.
4. Онікієнко В. В. Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онікієнко // Соціально-економічний розвиток. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11817/13-Onienko.pdf?sequence=1>.
5. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід: навч. посіб. / за ред. Н. С. Власенко, Н. В. Григорович, Н. В. Рубльової. – К.: ТОВ «Август трейд», 2006. – 320 с.
6. Елисеева И. И. Социальная статистика: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 416 с.
7. Чурилова О. А. Безробіття в Україні: причини, види, наслідки / О. А. Чурилова // Наукові доробки молоді – вирішенню проблем європ. інтеграції: зб. наук. статей у 2 т. –х.– 2008.– № 12.– С. 182–184.
8. Лопатіна К. А. Стан та напрями ліквідації проблеми безробіття в Україні / К. А. Лопатіна // Управління розвитком. 2011.– №16 (113).– С. 85–86.
9. Радаев В. В., Шкаратан О. И. Социальная стратификация: Учеб. пособ. – М., 1995. – 318 с.
10. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование социальной реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.

References

1. Voloshyna, S. V., Chornomorchenko, N. V. & Chornomorchenko, I. S. (2002). *Ekonomika praci*. Kyiv: Atika.
2. Petjuh, V. M. (1997). *Rynok praci ta zajnjatist*. Kyiv: MAUP.

3. Vasylychenko, V. S. & Vasylychenko, P. M. (2000). *Rynok praci: teoretychni osnovy i derzhavna praktyka*. Kyiv: Atika.
4. Onikijenko, V. V. (2006). Priorities of labor market socialization in condition of market stabilization and globalization of the national economy of Ukraine. *Social'no-ekonomichnyj rozvytok*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11817/13-Onienko.pdf?sequence=1>.
5. Vlasenko, N. S., Grygorovych, N. V. & Rubl'ova, N. V. (Eds.). (2006). *Statystyka rynku praci: mizhnarodni standarty ta nacional'nyj dosvid*. Kyiv: TOV «Avgust trejd».
6. Eliseeva, I. I. (2001). *Social'naja statistika*. Moscow: Finansy i statistika.
7. Churylova, O. A. (2008). Unemployment in Ukraine: causes, types, effects. *Naukovi dorobky molodi – vyryshennju problem jevrop. integracii'*: zb. nauk. statej, 12, 182-184.
8. Lopatina, K. A. (2011). Status and directions of liquidation of unemployment problem in Ukraine. *Upravlinnja rozvytkom*, 16 (113), 85-86.
9. Radaev, V. V. & Shkaratan, O. I. (1995). *Social'naja stratifikacija*. – Moscow: Iskra.
10. Berger, P. & Lukman, T. (1995). *Social'noe konstruirovanie social'noj real'nosti*. Moscow: Medium.

TRUHAN Oksana Vjacheslavivna,

PhD (Psychological Science), Assistant professor, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THE LABOUR MARKET AS AN INSTITUTION OF SOCIALIZATION

Abstract. Introduction. As unsatisfied current state of labour market functioning causes instable and social tensivity, the necessity of socio- psychological research and analysis of labour market as an institution of socialization, as well as forming, considering the identified specific features of innovative approaches to subject of government control to the process its regulation, appear. **Purpose.** The purpose of the article is making a theoretical methodological analysis of current labour market state as a social institution, and also determining and analyzing the main functions considering the specificity of domestic society. **Methods.** Formal-logical method is used to determine the basic concepts, such as the concept of a system of socio-psychological researches of the social institution; monographic and comparative methods - to systematize scientific approaches to building economic security of certain types of financial institutions; method of theoretical generalization - to create a list of elements of the system of economic security of financial institutions; ordering method - to create a list of factors influencing the formation of a system of economic security of financial institutions and the principles of its construction. It is established that the labour market is a social and organized institution that operates on the principles of compatibility, agreement and equivalence. The type and the main features of the labour market in Ukraine are defined. The level of unemployment for the period of 2004-2014 years is analyzed as a determinant of the labour market quality. Reproductive, communicative, regulative, adaptive, compatible, differential, social, hedonistic and productive functions of the labour market as a social institution is considered. The disfunctions are found and their possible causes are named. **Originality.** We describe the functioning of the organization a new for Ukraine prospective structure of the labour market called "Career Center". The ideology, the goals, the objectives, the key areas of work centers is defined. The tasks in areas and ways of their implementation are concretized. The prospects for further researches in the development of concepts and measures for optimization of state influence on the functioning of the labour market as a full-fledged social institution are laid. **Conclusion.** The institutional crisis of the labour market in Ukraine shows that the labour market as a social institution doesn't perform any social order and doesn't correspond to the features of civil society and constitutional state. It is accompanied by the decline of the state authority, the negative assessment of its activities and the regress of other social institutions such as economy and education. The recent areas of the labour market as a social institution growth are recognized in updating and creating new structures, based on the European experience, that provide an effective conduction of the functions of young socialization in Ukrainian society. Such structures must become the platforms of constant interaction between business and universities and also to have the support of the state. The prospects for the further research are based on the development of the concepts and measures for optimizing the state's influence on the labour market functioning as an adequate social institution.

Keywords: labor market; social institution; features social institution; dysfunction; unemployment; employment; social interaction; social frustration; social exclusion.

Одержано редакцією: 24.01.2016
Прийнято до публікації: 27.01.2016

УДК 330.342

ТУЛУБ Олена Михайлівна,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ» В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено критичний аналіз теорії та сутності невизначеності та мінімізації ризику на основі фундаментальних досліджень. Встановлено, що невизначеність з погляду будь-якого із запропонованих підходів є основою до виникнення ризиків, загроз та небезпек системи економічної безпеки підприємства. З'ясовано, що для підтримки успішного функціонування господарюючого суб'єкта в умовах невизначеності невід'ємною частиною управління є аналіз та оцінка існуючих ризиків, загроз та небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування виробничих підприємств. У статті на основі порівняльного аналізу існуючих точок зору вітчизняних та зарубіжних вчених розкрито сутність та взаємозв'язок понять «невизначеність», «ризик», «загроза» та «небезпека» з позиції підвищення ефективності управління суб'єктами господарської діяльності.

Ключові слова: економічна безпека; невизначеність; ймовірність; ризики; загрози; виробничі підприємства.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення стабільності системи економічної безпеки в умовах невизначеності різного роду середовища подібна до забезпечення стабільності показників якості менеджменту, стійкості фінансового стану все більше стає проблемою управління. Сучасні уявлення щодо ролі підприємницької діяльності в економіці та її розвитку досить суперечливі через величезну кількість різноманітних підходів та методів до цільової функції соціально-економічного процесу, в якій невизначеність та ризик займають провідне місце, а саме до оцінки стану системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Для обрання вірних методів, способів та прийомів при управлінні ризиками, загрозами і небезпеками необхідно перш за все чітко детермінувати дестабілізуючі фактори системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта, чим і виступає категорія «невизначеність». Тому постає необхідність дослідити поняття з точки зору різних вчених та запропонувати авторський підхід до трактування категорії в системі економічної безпеки виробничих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць вітчизняних вчених вказує, що дана категорія є достатньо дослідженою, проте швидкоплинність умов зовнішнього середовища, стану національної економіки, зміна вагомості системи економічної безпеки в загальній економічній системі виробничих підприємств викликають додаткову потребу у вивченні категорії «невизначеність». Так, Копитко М. І. [1] зазначає, що невизначеність обумовлюється процесом діяльності людей, способом сприйняття, методами передачі та обробки інформації. Вчені Кривов'язюк І. В. і Кулик Ю. М. [2] досліджують невизначеність та ризик в якості факторів зниження рівня надійності логістичної системи підприємства, виділяють групи факторів, що впливають на невизначеність. В роботі Зубка М. І. і Рубцова В. С. [3] категорія невизначеність розглядається в якості умови середовища для виникнення загроз та ризиків. В праці Мельника О. В. [4] подається розгорнута класифікація невизначеності, так вчений виділяє умисну, інституційну, технологічну та організаційну невизначеність. Особливої уваги заслуговує науковий доробок вчених Мойсеєнко І. П. та Марченко О. М. [5], які пропонують ситуацію невизначеності трактувати як умову виникнення ризику. В рамках дослідження категорії ризик підприємницької діяльності автори Матяш В. Ю. та Висоцька М. П. [6], зазначають, що

невизначеність спричиняється численними факторами-умовами, при цьому невизначеність розглядається як умова або майбутня об'єктивна реальність. В якості «індикатора» або «двійника» Загорна Т. О. [7] пропонує категорію невизначеність. Незважаючи на ґрунтовні дослідження в даній галузі, все ж дискусійним залишається питання детермінації категорії «невизначеність» в рамках системи економічної безпеки виробничих підприємств.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження категорії «невизначеність», її особливостей, низки практичних рекомендацій щодо використання даної категорії при дослідженні системи економічної безпеки виробничих підприємств. На основі цих досліджень розробити підходи щодо трактування небезпеки з точок зору різних вітчизняних авторів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних задач: провести ґрунтовний аналіз підходів до трактування категорії «невизначеність» з точки зору різних вчених в галузі економічної безпеки та ризик-менеджменту; розглянути класифікацію невизначеності як властивості середовища функціонування виробничого підприємства; запропонувати авторський підхід до категорії «невизначеність» з погляду дуалістичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі прийняття рішення важливою особливістю є необхідність врахування впливу невизначеності, як фактору, джерела, особливості ризику, загрози та небезпеки у системі економічної безпеки господарюючого суб'єкта, а також розгляд усіх можливих наслідків альтернативних рішень. Досить важливо як для будь-якого дослідницького процесу, так і для дослідження системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності вірно тлумачити основні категорії, що становлять базу для аналітичних робіт, оціночної діяльності та надання вірних рекомендацій. У зв'язку з цим велике практичне значення має дослідження категорії «невизначеність», її порівнянності з категоріями ризик, небезпека, загроза.

Умова невизначеності, що має місце для будь-якого виробничого підприємства, обумовлена тим, що система економічної безпеки в процесі свого функціонування зазнає залежності від цілої низки причин, котрі можна систематизувати. Саме від трактування та розуміння поняття невизначеність впливають способи, методи мінімізації впливу ризиків загроз та небезпек, що є однією з пріоритетних цілей системи економічної безпеки будь-якого виробничого підприємства.

Першою системною спробою розмежування понять невизначеність та ризик, була праця представника неокласичної школи Ф. Найта «Ризик, невизначеність, прибуток» (1921 р.) [8]. Ф. Найт розвинув ідеї І. Тюнена, провівши різницю між вимірюваним і невимірюваним ризиком. Перший він назвав власне ризиком, а другий - невизначеністю, яка існує у сферах виробництва та споживання, і не може бути ні застрахована, ні капіталізована, ні оплачена у формі заробітної плати. Своєю працею вчений дав потужний поштовх у вивченні ризикових явищ та подій.

В сучасних наукових роботах вітчизняних вчених досить багато дискусійності щодо категорії «невизначеність», тому доцільно виділити окремі підходи до трактування, що значно б полегшило подальший науковий процес аналізу дестабілізуючих факторів та їх впливу на систему економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Отже, через багатогранність застосування категорії «невизначеність» виникла потреба у формуванні підходів щодо її визначення.

1. Підхід до тлумачення категорії «невизначеність» як властивості середовища існування господарюючого суб'єкта.

Копитко М.І. акцентує увагу на тому, що функціонування сучасних підприємств відбувається в умовах невизначеності. Економічне середовище містить значну кількість учасників, які характеризуються складною структурою та характером на ринку. Ці обставини зумовлюють появу факторів невизначеності у внутрішньому та зовнішньому середовищі кожного суб'єкта господарювання [1, с.35]. Аналізуючи підхід автора, що ґрунтується на позиціонуванні невизначеності як умови функціонування підприємства, можна прийти до висновку, що не будь-яка невизначеність є властивістю середовища та є

кількісно чи якісно вимірною, тобто існує ряд змінних, що не відносяться до умов середовища, а є параметричними даними тієї чи іншої системи, об'єкта, явища тощо.

У момент прийняття рішення менеджерам невідомий достовірно результат, адже існує значна кількість факторів, які впливатимуть на його результати. Все це – наслідки тієї невизначеності, яка є об'єктивною формою існування навколишнього світу. Результатом невизначеності може стати недосягнення бажаних результатів, зміна їх змісту чи кількісного вираження, розвиток небажаних подій. Згідно з визначенням Гарвардської школи, вплив невизначеності середовища господарювання на діяльність окремого підприємства проявляється як частота появи та ступінь серйозності проблем у ринковому оточенні, що вимагають негайної реакції вищого менеджменту підприємства [1, с.19]. Враховуючи думку автора, слід виділити, що невизначеність є об'єктивною властивістю середовища існування господарюючого суб'єкта за значної кількості дестабілізуючих факторів, в результаті чого може бути втрата ресурсів, недосягнення бажаного результату або зміна параметричних даних.

Невизначеність обумовлюється процесом діяльності людей та характером сприйняття, методами передачі та обробки інформації. З огляду на це невизначеність можна класифікувати наступним чином:

- невизначеність, передумовою якої є умисне або неумисне викривлення інформації індивідом (працівником);
- інституційна невизначеність – обумовлена стереотипним сприйняттям інформації, тобто вона формується на основі системи, яка підтримується діяльністю суспільних інститутів і може суттєво впливати на процес діяльності промислового підприємства;
- технологічна – формується на основі фізичної неспроможності отримати, проаналізувати та використати з метою прийняття управлінських рішень всієї наявної у середовищі інформації;
- організаційна – виникає в результаті невідповідності часу сприйняття, опрацювання і передачі інформації інформаційними каналами всередині промислового підприємства та тривалості терміну, протягом якого вона зберігає свою актуальність для прийняття адекватних управлінських рішень [4].

Невизначеність як властивість середовища існування господарюючого суб'єкта виникає в умовах неповної інформації щодо впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Внутрішнє середовище передбачає собою фактори, обумовлені діяльністю самого господарюючого суб'єкта, його контрактами, а також цілеспрямованою протидією інших осіб чи підприємств, наміри яких невідомі. Перш за все це може бути поведінка конкуруючих підприємств. Зовнішнє середовище – це фактори, що непов'язані безпосередньо з діяльністю підприємства та мають більш широкий спектр соціального, демографічного, політичного та іншого характеру. Існування невизначеності значно ускладнює процес вибору оптимального рішення та може призвести до реальної загрози чи ризику. В практичній діяльності господарюючі суб'єкти при проведенні економічного аналізу в багатьох випадках намагаються «не помічати» такі фактори, котрі викликані фактором невизначеності та діють на основі детермінованих моделей. Топ-менеджмент припускає, що фактори, що впливають на прийняття рішень в системі економічної безпеки заздалегідь відомі. Такий напрям дії без врахування невизначеності середовища в багатьох випадках призводить до значних втрат економічного, соціального та іншого характеру. Такою невизначеністю середовища існування господарюючого суб'єкта можуть бути економічні умови діяльності, зміни податкового законодавства, політична ситуація в країні, ринкова поведінка споживачів, соціокультурні, природно-географічні та інші фактори. Вони на відміну від дій конкурентів, партнерів, постачальників, що можуть бути також невизначені не мають характеру усвідомленої протидії.

Доволі часто рішення в системі економічної безпеки доводиться приймати в умовах невизначеності, тобто в таких, коли процес виконання операції є невизначеним,

або в умовах коли підприємству усвідомлено протидіє конкурент, рейдер, інсайдер та ін., або коли відсутні чіткі цілі заданої операції. Виходячи ж з того, що в підприємницькій діяльності обов'язково присутній ризик і вона завжди виконується в ситуаціях невизначеності, необхідність своєчасного і об'єктивного встановлення наявності та впливу дестабілізуючих факторів є досить актуальною та такою, що забезпечує живучість суб'єктів підприємництва на ринку [3, с.17].

2. Підхід до тлумачення категорії «невизначеність» як джерело або форма прояву загрози, небезпеки та ризику в системі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності

У сучасній економічній теорії в якості «індикатора», або «двійника», невизначеності виступає економічна категорія ризику. На відміну від невизначеності взагалі, ризик є вимірною величиною, його кількісною мірою служить ймовірність несприятливого результату. В основі ризику лежить ймовірна природа ринкової діяльності та невизначеність ситуації при її здійсненні. В реальній ситуації будь-яке прийняття рішення майже завжди пов'язане з ризиком, який обумовлений наявністю низки факторів невизначеності, заздалегідь не передбачуваних [7, с.342]. Таке пояснення невизначеності є найпоширенішим у ряді наукових шкіл, оскільки враховує фактор кількісної та якісної оцінки дестабілізуючого фактору. Позицію Загорної Т. О. поділяє і Матяш В. Ю. та Висоцька М. П., так повністю розкрити категорію «ризик» не можливо без визначення сутності поняття «невизначеність». Взагалі, невизначеність – це об'єктивна неможливість отримання абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність параметрів останньої [6]. П. Самуельсон писав: «...невизначеність породжує невідповідність між тим, чого люди очікують, і тим, що дійсно відбувається» [9].

Суперечливими є окремі положення наукового доробку науковців Мойсеєнко та Марченко О. М. [5], що пропонують вважати джерелом ризику загрозу, а не навпаки; ситуацію невизначеності трактують як умови виникнення ризику, при цьому коли приймається рішення ситуація невизначеності відома, а отже керівник усвідомлює, що ризикує.

Близьким за змістом є підхід Матяш В. Ю., так невизначеність передбачає наявність факторів, за яких результати дій не є детермінованими, а ступінь впливу кожного фактору на результати невідомий. У ситуаціях ризику ми можемо використовувати об'єктивні значення ймовірностей для статистичного прогнозування, в той час, як в ситуаціях з невизначеністю використовується ймовірність як суб'єктивна оцінка можливих наслідків [6].

Поняття невизначеності у Ф. Найта припускає такі характеристики, які неможливо заздалегідь врахувати й виміряти, а ризик може бути об'єктивно оцінений за допомогою числових величин.

На сучасному етапі більшість вчених-економістів дотримуються думки, згідно з якою поняття «ризик» і «невизначеність» не є тотожними. В економіці невизначеність трактується як неповнота або неточність інформації про умови реалізації певного напрямку події, в т.ч., пов'язаних з нею витратами й отриманими результатами [6]. За висновками зарубіжних дослідників А. Мура та Х. Кейта [10], категорії «ризик» і «невизначеність» знаходяться на протилежних кінцях спектру «об'єктивність-суб'єктивність».

3. Підхід до тлумачення категорії «невизначеність» як властивість параметричних даних

Одним з головних джерел невизначеності на думку Ф. Найта є удосконалення виробничих процесів, методів організації та ін., відзначаючи при цьому, що ступінь передбачуваності зростає в тому випадку, коли нові знання виникають в результаті ціле направлених розумів, досліджень та експериментів.

Так, невизначеність як властивість параметричних даних представляє собою неповне чи неточне уявлення про значення різних параметрів системи, що породжені різними причинами та перш за все, неповнотою або неточністю інформації про умови реалізації рішення.

Виходячи з дослідження виявлено, що економічна безпека – це динамічна складова економіки, що адаптується до вимог певного часу. Теперішній етап розвитку держави вимагає для забезпечення економічної безпеки врахування специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, галузь) в умовах появи негативних явищ з рисами невизначеності й ризику, що спричиняє відхилення стану економічної безпеки від запланованого [11, с.312].

4. Підхід до тлумачення категорії «невизначеність» як властивості майбутнього

Невизначеність відносно майбутнього є невід'ємною частиною кожного процесу, кожної управлінської дії, кожного економічного явища. Суб'єкти підприємницької діяльності у процесі економічних очікувань стикаються з невизначеністю щодня, вона може бути обумовлена не лише ситуацією, а й особистістю керівника. Об'єктивно ситуація прийняття рішення може бути визначена та передбачена, однак із суб'єктивної точки зору вона може виглядати як невизначена. Така дуалістичність пояснюється тим, що різні особи по-різному сприймають одну й ту саму інформацію, не мають достатнього досвіду, знань, приймають рішення непослідовно та суперечливо, нечітко оцінюють наслідки альтернатив тощо.

У праці Кривов'язюк І.В. акцент робиться на недооцінювання невизначеності в практичній діяльності суб'єктів господарювання, що є небезпечним. Ця небезпека полягає в тому, що менеджери, або підприємці, які приймають рішення, розглядають стан ринку лише в двох станах, тобто як цілком визначений, і тоді можна робити чіткі прогнози на майбутнє, або як невизначений, і тоді вважати, що ринок абсолютно непередбачуваний [2, с.167].

Необхідно також враховувати, що невизначеність обумовлено як об'єктивними ознаками нестабільності зовнішнього середовища, так і суб'єктивними факторами, наявністю необхідної інформації, можливістю її оцінки в управлінні підприємствами. Так, існує три основні точки зору, які визнають суб'єктивну, об'єктивну та суб'єктивно-об'єктивну природу невизначеності. Прихильники даного підходу [2, с.170] вважають, що суб'єктивна сторона полягає в тому, що особа, яка приймає рішення, або інший уповноважений орган керівництва виходить з існування набору певних альтернатив і на цій основі робить розрахунок ймовірностей настання тієї або іншої події. Об'єктивна сторона обумовлена існуванням багатьох природних, соціальних і технологічних процесів, а також багатоваріантністю матеріальних і ідеологічних відносин, в які вступають суб'єкти соціально-економічного життя, тобто таких факторів, які існують самі по собі і не залежать від уявлення особи про них. Суб'єктивно-об'єктивна природа ризику полягає в тому, що він виникає внаслідок як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів.

Невизначеність обумовлюється процесом діяльності людей, способом сприйняття, методами передачі та оброблення інформації. З огляду на це, невизначеність можна класифікувати наступним чином:

- невизначеність, передумовою якої є умисне або неумисне хибне трактування інформації індивідом (працівником);
- інституційна невизначеність - обумовлена стереотипним сприйняттям інформації, тобто вона формується на основі системи, яка підтримується через діяльність суспільних інститутів і може суттєво впливати на результати діяльності промислового підприємства;
- технологічна – формується на основі фізичної неспроможності отримати, проаналізувати та використати всієї існуючої у середовищі інформації з метою прийняття управлінських рішень;
- організаційна – виникає в результаті невідповідності часу сприйняття, опрацювання і передачі інформації інформаційними каналами всередині промислового підприємства та тривалості відрізка часу, протягом якого вона зберігає свою актуальність для прийняття адекватних управлінських рішень [1].

Таким чином, на основі аналізу теоретичних досліджень, можна запропонувати авторське визначення: під невизначеністю в системі економічної безпеки виробничих підприємств треба розуміти комплексне дуалістичне поняття, що характеризує властивість середовища функціонування господарюючого суб'єкта, за якого дестабілізуючі фактори можливо кількісно або якісно оцінити; одночасно дана категорія може виступати джерелом формування загрози, ризику чи небезпеки в системі економічної безпеки через зміну кількості чи якості параметричних даних, недосягнення запланованого результату чи події, розвиток негативного сценарію та бути як вимірною кількісно та якісно, так і не мати оціночного виразу. Можна прийти до висновку, що не будь-яка невизначеність є властивістю середовища, та є кількісно чи якісно вимірною, тобто існує ряд змінних, що не відносяться до умов середовища, а є параметричними даними тієї чи іншої системи, об'єкта, явища тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки. Невизначеність є необхідною та достатньою умовою ризику. Через можливість небажаних результатів або ситуацій діяльності підприємства необхідно відрізнити ризик та невизначеність, оскільки ризик є ймовірнісною категорією дестабілізуючого фактору. При цьому невизначеність характеризується тим, що ймовірність настання результатів рішень або подій неможливо встановити. Слід зазначити, що різниця між невизначеністю та ризиком полягає у тому, що вона відноситься до способу подання інформації та визначається наявністю (за умови) ризику або відсутністю (за умови невизначеності) ймовірнісних характеристик неконтрольованих змінних. Якщо існує можливість кількісно та якісно визначити ступінь ймовірності того чи іншого явища, події, процесу, тоді можна сказати, що існує ризик. А невизначеність – це сутнісна характеристика, не відміну від якої ризик – форма прояву невизначеності. Слід зазначити, що не будь-яка невизначеність визначається у формі ризику, це може бути і загроза, і небезпека. За умови повної невизначеності ідентифікувати ризик неможливо, однак такий стан трансформується у небезпеку. Слід підсумувати, що лише після процедури ідентифікації невизначеності, реально існуючої, такої, що можна ймовірнісно оцінити, для мінімізації наслідків якої є можливості та ресурси, виникає ризик як економічна категорія.

Список використаних джерел

1. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування) [Текст] : дис. док. екон. наук: 21.04.02. / Копитко Марта Іванівна – К. : Ун-т «КРОК», 2015. – 478 с.
2. Кривов'язюк І.В. Невизначеність та ризик як фактори зниження рівня надійності логістичної системи підприємства / І.В. Кривов'язюк, Ю.М. Кулик // Економічні науки. Серія “Економіка та менеджмент”: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 8 (30). – Луцьк, 2011.
3. Зубок М. І., Рубцов В.С., Яременко С. М., Гусаров В.Г., Чернов Ю. В. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>.
4. Мельник, А.В. Антикризисное управление организацией по слабым сигналам [Текст] : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. / Александр Васильевич Мельник – М. : РГБ, 2003. – 188 с.
5. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: [навч. посіб.] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 380 с.
6. Матяш В.Ю., Висоцька М.П. Дослідження категорії ризик підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / В.Ю. Матяш, М.П. Висоцька – Режим доступу: <http://jml.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/321/310>
7. Загорна Т.О. Економічна діагностика : [навч. посібник] / Т. Загорна. – К.: ЦУЛ, 2007. – 400 с.
8. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль [Пер. с англ.] / Ф.Х. Найт – М.: Дело, 2003. – 360 с.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. [Текст] / Ред. кол.: С.В. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000.
10. Мур Алек, Кейт Хларден. Руководство по безопасности бизнеса. Практическое пособие по управлению рисками. [Текст] – М.: Филинь, 1998. – 328 с.
11. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека / І.В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С.309-314

References

1. Kopytko, M. I. (2015). Complex providing of economic security of enterprises (on materials of the enterprises of transport engineering). Abstract of Ph. D. dissertation, Economy and management of a national economy. Kyiv.
2. Kryvoviazuk I. V. (2011) Uncertainty and risk factors as a reduction reliability of enterprise logistics system. *Economic science. Series "Economics and management": Collection of scientific works. Lutsk national technical University*. 8 (30). Lutsk.
3. Zubok M. I., Rubtsov V. S., Yaremenko S. M., Gusarov V. G., Chernov, Y. V. *Economic safety of the enterprises: textbook*. <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>.
4. Melnyk, A. (2003). Crisis management organization on weak signals, Abstract of Ph. D. dissertation, *Economy and management of a national economy*. Moscow.
5. Moiseenko I. P., Marchenko O. M. (2011) *The Management of financial and economic security of the enterprise*. Lviv: Lugod, 380.
6. Matyash, V.Y., Vysotska M.P. *Research risk category of business activity*. <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/321/310>
7. Zahorna T.O. (2007) Economic analysis. *TSUL*, 400.
8. Nait F. Kh. (2003) Risk, uncertainty and profit. Delo. 360.
9. Mocherny S. V. and others (2000) Economic encyclopedia: In three volumes. Publishing center "Academy".
10. Mur Alek, Keit Herden. (1998) Guide on business security. *A practical guide to risk management*. – M. Filin, 328.
11. Holikov I.V. (2014) Essence and evolution of the concept of economic security. *Problems of Economics*. 1. 309-314.

TULUB Olena Myhajlivna,

PhD (in Economics), assistant professor, Department of management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

CONCEPTUAL APPROACHES TO INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF "UNCERTAINTY" IN THE ECONOMIC SAFETY INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract. Introduction. The effectiveness of the economic security of business entities of the system depends on competent management of threats, risks and dangers they face in the course of its operation. The basis of this management is the correct identification of the destabilizing factors, which include the category of 'uncertainty'. That it is a source of parametric data, as well as the properties of the medium of functioning of an economic entity that is the cause of her research. **Purpose.** The aim of the study is to clarify the concept of uncertainty category for economic entities, namely in the context of economic security of industrial enterprises; study approaches to the treatment of this category in terms of the views of different scholars in the field of economic security and risk management; offer the author's approach to the determination of the concept of uncertainty. **Methods.** This article uses the following methods: formal-logical – for the determination of the uncertainty of the category in accordance with the proposed approach; comparative – to be able to determine the most fully describe the essence of the test categories, as well as to analyze the strengths and weaknesses of the concept of uncertainty. **Results.** The main result of the study is to identify and study approaches to the interpretation of the category of uncertainty for the economic security of industrial enterprises; critical analysis of the works of Russian scientists in the field of economic security and risk management. **Originality.** The novelty of this study is the author's approach to the category of uncertainty, as the dualistic concepts, combines the properties of the environment of functioning of a business entity, as well as a source of destabilizing factor leading to threats, risks and dangers of the economic security of the enterprise. **Conclusion.** Thus, uncertainty is a necessary and sufficient condition for risk. Because of the possibility of adverse results or situations of the enterprise should distinguish risk and uncertainty, because the risk is probability category destabilizing factor. This uncertainty is characterized by the probability of making the results or events cannot be set. It should be noted that the difference between risk and uncertainty is the fact that it relates to a method of information and determined by the presence (provided) or no risk (if uncertain) stochastic characteristics of uncontrolled variables. If it is possible to qualitatively and quantitatively determine the degree of probability of a phenomenon, event, process, then we can say that there is a risk.

Keywords: economic security; uncertainty; probability; risks; threats; production enterprises.

Одержано редакцією: 22.02.2016
Прийнято до публікації: 27.02.2016

УДК 336.71

ФУРМАН Василь Миколайович,
доктор економічних наук, завідувач
кафедри банківської справи, Київський
інститут банківської справи,
ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ

ЩОДО СТАБІЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ВАЛЮТНОГО КУРСУ

Проаналізований досвід провідних країн світу щодо стабілізації банківської системи та валютного курсу. Запропоновані напрямки зменшення відсоткових ставок на кредитному та депозитному ринках, монетизація економіки для стабілізації роботи банків та активізації інвестиційних процесів.

Ключові слова: банки; валютний курс; монетизація економіки; інвестиції.

Постановка проблеми. Банківська система є головною складовою економіки нашої держави, віддзеркалюючи загальний її стан. І банкопад, який сьогодні відбувається на фінансовому ринку в Україні, однозначно є наслідком затяжної економічної кризи в державі. Криза також ускладнилася 3-разовим девальвуванням гривні протягом 2014 – 2015 років і ніхто з експертів чи урядовців не знає, що робити далі. На парламентських слуханнях щодо стабілізації банківської системи, гривні (їх спочатку року було більше трьох) досить часто висловлюються протилежні думки депутатів, урядовців та експертів, що говорить лише про одне – ми не маємо на сьогодні чіткої стратегії дій.

Постійні розмови та обіцянки реформ чиновниками на сьогодні вже не сприймаються суспільством і реакція людей може бути досить непередбачувана, оскільки економіка і стан банківської системи у нас є найгіршою на теренах СНД.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питанням напрямків стабілізації банківської системи в Україні у зв'язку затяжною економічною кризою останнім часом займаються як науковці так і практики. Це питання дуже хвилює також урядовців і акціонерів банків по зрозумілих причинах. Серед них, зокрема можна виділити Оніщенко В. [1], Кулика О. [2], Стельмаха В., Гонтарева В., Матвієнка В., Савлука С., Бродського М. та багатьох інших. При цьому в дослідженнях авторів немає єдиного підходу, а в багатьох питаннях, наприклад, підходи регулятора протирічать думкам депутатів чи практикам банківської справи.

Так, Голова Національного банку України Гонтарева В. під час останнього свого виступу у Верховній Раді чітко говорить, що витoki сьогоднішньої повномасштабної фінансової кризи – це історія нагромадження величезних макроекономічних дисбалансів в економіці протягом останніх 10 років. Тобто не відповідності між обсягом виробництва та споживання в масштабах держави, які покривалися нарощуванням боргів. Тому у спадок ми отримали ці величезні макроекономічні дисбаланси та банківську систему, яка майже не функціонувала останні 6 років і також практично не робочу інституцію всіх гілок влади. Звідси і депресія економічної активності і погіршення стану державних фінансів і як результат напруга на грошово-кредитному ринку, зниження довіри до банківської системи та національної валюти. В цифрах це виглядає так: значне падіння ВВП – 7,5 відсотків в минулому році, стрімка девальвація гривні, майже 100 відсотків, з економічної точки зору це 50 відсотків, але з нашої точки зору як це ринком прийнято це майже 100 відсотків [3].

На 100% погоджуюсь з висновками регулятора. Але чомусь регулятор під час свого виступу не говорить про те, що банківська криза та шляхи виходу з неї, валютний курс в першу чергу залежить від політики НБУ.

А от экс-Голова Держкомпідприємництва Бродський М. відкрито говорить про те, що НБУ – це головний макроекономічний регулятор, і тому багато причин падіння економіки та банків треба шукати передусім у його політиці [4]. І при цьому відкрито критикує бездіяльність НБУ.

Ми розуміємо, що кермо української банківської системи дісталось Гонтаревій і її команді у непростий час. Вони "розгрібають" завали, які створили політично заангажовані й залежні попередні керівники. Але дуже важливо, щоб у діючих керманців було розуміння як вивести банківську систему із економічної кризи.

Мета та завдання статті. На нашу думку, аналіз досвіду інших країн виходу із економічної, фінансової криз для нашої держави має показати шляхи вирішення нагальних проблем. Велика депресія в США є класичним прикладом фінансової кризи ринкової економіки. Вивчення методів виходу з неї, які були застосовані різними країнами, можуть виявитися дуже корисними для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. США в кінці 20, початку 30-х років минулого століття за Президентства спочатку Гувера, потім Рузвельта приймали цілий комплекс заходів щодо стабілізації економіки та банківської системи. Ми будемо розглядати, враховуючи тему нашого дослідження лише банківський напрям.

Так ось, Керівництво Г. Гувера намагалося ослабити дію кризи шляхом надання фінансової допомоги банкірам і промисловцям, щоб врятувати їх від банкрутства. Була створена "Реконструктивна фінансова корпорація", яка кредитує кампанії, витратила мільярди доларів, рятує від неминучого банкрутства неплатоспроможні банки, підприємства, залізниці і фермерські господарства. Стрибок державних витрат при Гувері був найбільшим за усю американську історію в мирний час [5].

9 березня 1931 р. був ухвалений надзвичайний закон про банки, головним положення якого було надання Федерально-резервною системою США (аналог Центрального банку) позик приватним банкам. Одночасно були зроблені заходи по відвертанню масового вилучення вкладів з банків. Встановлена заборона на експорт золота. Проведені банківські канікули, тобто майже усі банки були закриті для проведення фінансової перевірки (не плутайте ці канікули з банківськими канікулами Рузвельта). Після неї до кінця березня 80 % банків було відкрито, а 20% ліквідовано. Але це допомогло мало. У останній рік свого президентства Гувер відчайдушно намагався реалізувати інші плани по оздоровленню банківської системи. Проте не вийшло, оскільки для ухвалення рішення в Конгресі було необхідно заручитися підтримкою демократичної більшості, якої не було.

Рузвельт прийшов у Білий дім, коли нижча точка кризи залишилася позаду. Незважаючи на те, що спочатку він не знав конкретних рецептів щодо порятунку фінансової системи країни, Рузвельт діяв рішуче. Так в якості першого кроку до подолання Великої депресії він сказав: "Давайте перестанемо брехати один одному". Як тільки Рузвельт зайняв свій пост, були терміново зроблені надзвичайні заходи по виведенню банківської системи з кризи. 6 березня 1933 року, всього через два дні після інавгураційної промови Рузвельта, були оголошені тижневі "банківські канікули". Указом президента були закриті усі банки США і узяті під контроль поліцією з тим, щоб провести перевірку їх діяльності і виключити щонайменші натяки на махінації. Далі з метою "очищення" банківської системи була проведена тотальна ревізія усіх банків. Банки, що розорилися, потрапили під зовнішнє управління. Стійкі банки отримали право на подальшу роботу.

Був різко посилений контроль Федерального Резерву над грошовим обігом, збільшений контроль за видачею кредитів, за створенням кредитних грошей. З метою припинення залучення засобів по підвищених ставках, характерних для проведення високоризикованих операцій, була введена заборона на виплату відсотків по поточних рахунках, відсотки по депозитних рахунках стали регулюватися Федеральним Резервом. Одночасно був посилений контроль над біржею і ринком цінних паперів.

Усі ці заходи привели до посилення контролю Федеральною Резервною Системою (аналог ЦБ) над приватними банками і грошовим обігом. Тільки після цього Федеральний Резерв почав "розв'язувати гаманець" і підживлювати голодуючий американський народ новими грошима [5].

Таким чином, однією із важливих складових нової економічної політики Уряду Рузвельта у банківській сфері було обмеження максимальних депозитних ставок в розмірі

3%, а кредитних – в розмірі 6%. Крім того, для стимулювання зростання економіка насичувалася грошима, в тому числі й емісійними, які спрямовувалися урядом на будівництво доріг, тобто в ті сфери, де продукувалися додана вартість і зайнятість, що стало локомотивом зростання ВВП. Уже через рік країна вийшла з кризи, а через десять років Сполучені Штати Америки мали найпотужнішу економіку в світі. Регулювання діяло аж до 1996 р. Майже те саме зробила через кілька місяців того ж 1933-го Німеччина, де ситуація була ще гіршою, а курс рейхмарки становив 4 млрд за один долар. Обмеживши депозитні та кредитні ставки, жорстко регламентувавши діяльність банків і запустивши гігантський проект будівництва автобанів, уже через рік країна вийшла з рецесії, а через п'ять років мала найпотужнішу економіку в Європі та величезний ВПК.

У відповідь на Велику депресію в економічній науці сформувалася нова макроекономічна теорія Джона Кейнса, яка визначала державне регулювання економіки необхідним і впровадила ряд макроекономічних показників, у тому числі й відсоткову ставку, визначивши її ключовим параметром економічної регуляції. Регуляція вартості позик здійснюється центральним банком країни через його облікову ставку. Другим макроекономічним параметром регуляції, який є у розпорядженні центрального банку, є монетизація економіки, або кількість грошей в обігу. Завдання центробанку – максимально наситити економіку грошима, не допустивши зростання інфляції за встановлені межі. Це і називається таргуванням інфляції. Оскільки відсоткова ставка та можливість її регуляції державою залежать від ставки за депозитами, то з того часу обмеження депозитних ставок використовувалося в той чи інший спосіб центральними банками майже всіх країн світу, а деякі користуються цим на постійній основі (Іспанія – 2%, Франція – 1%). Влада Китаю при переході до ринкової економіки практично відразу, за американським досвідом, встановила жорстке обмеження на депозитні (3%) і кредитні ставки (6%), що стало запорукою стабільності фінансової системи та стрімкого економічного зростання вже протягом майже 20 років [6].

Сьогодні всі в Україні розуміють, що вітчизняний фінансовий сектор є фрагментарним, дискретним та нестабільним. Банківська система у нас поступово відійшла від своєї основної цілі – забезпечення перерозподілу коштів між секторами економіки, зосередившись на отриманні спекулятивних прибутків.

Але, за своєю економічною суттю саме банки мають відігравати визначальну роль у забезпеченні стимулювання економіки та наповнення її грошовими ресурсами.

Національний банк як найбільший інститут фінансового сектору має відійти від ролі фактично повного невтручання в економічні справи з імітаційною моделлю поведінки (дотримання необхідних встановлених параметрів на макрорівні (грошова маса та грошова база, процентна ставка) при опосередкованому намаганні усунути дисбаланси розвитку фінансового ринку) і почати позиціонувати себе як інститут, який має повний набір інструментарію для стимулювання розвитку економіки. Інші інститути фінансового ринку, в свою чергу, мають бути переорієнтовані з виконання спекулятивної функції на стимулюючу, у тому числі і за допомогою адміністративних методів.

Тобто, фінансова система держави в цілому і фінансовий сектор як її складова частина, повинні працювати в спеціальному режимі, який спрямований на стимулювання зростання економіки, термінового наповнення її грошима.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Враховуючи світовий досвід, для виходу із кризи і реалізації реформ в економіці України необхідно:

1. Розробити та прийняти закони, які обмежать величину кредитних та депозитних ставок на українському банківському ринку. Відсоткова ставка по депозитах, на нашу думку має бути не більше 7%, по кредитах – не більше 14% річних у гривнях. Доларові ставки повинні сягати не більше 50% від величини гривневих. Такі рішення однозначно призведуть до активізації підприємницької діяльності в державі, створенню нових підприємств, збільшенню зарплат працівникам та зменшенню інфляції. Наявність

дешевих коштів для підприємств дасть можливість перезапустити економіку та зробити державі економічний ривок із третіх країн в перші. При наявності дешевих гривневих кредитів підприємства та фізособи відмовляться від кредитів у валюті, і започаткується процес, зворотний доларизації.

2. Національному банку України потрібно терміново наситити економіку України грошима та зменшити облікову ставку. НБУ має лише кредитувати проекти, які створюють додану вартість (будівництво об'єктів інфраструктури, пріоритетні державні проекти). Інфраструктурні проекти послужать каталізатором зростання економіки.

3. Діючі кредити (як валютні, так і гривневі) слід реструктурувати з урахуванням нових процентних ставок, що дасть можливість позичальникам не збанкрутіти, а й далі обслуговувати кредити, і в такий спосіб зберегти банківську систему.

Такі важливі кроки поряд з іншими дадуть можливість стабілізувати фінансову систему, забезпечити зростання виробництва та споживання, приріст ВВП, зменшення інфляції, стабілізацію курсу гривні. При правильній макроекономічній політиці та заходах з боку держави зі стимулювання економіки Україна навіть без масштабних іноземних інвестицій може за рік вийти з кризи, а за два-три роки стати однією з найбільш бурхливо зростаючих економік світу.

Список використаних джерел

1. Оніщенко В.В. Сучасний стан і перспективи розвитку державних банків України (на прикладі ВАТ «Ощадбанк». Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – №3. – С.21
2. Кулик О. Банківська система на шляху реформи. Урядовий кур'єр. – 2009. – №87. – С.8
3. Стенограма виступу Валерії Гонтаревої у парламенті від 16.01.2015р. <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/01/16/522059/>
4. Бродський М., Дубров О. Ключове питання економічних реформ. газета «Дзеркало тижня. Україна» №7, 27 лютого 2015
5. Дубинянський М. 2008. Как мистер Гувер спасал Америку, или бесполезные выводы для украинских властей. "Украинская правда". <http://www.inosmi.ru/translation/245948.html>
6. Смирнов А. Рузвельт и его реформа: уроки для России. Золотой Лев. http://www.zlev.ru/111_54.htm.
7. Бродський М., Дубров О. Ключове питання економічних реформ. газета «Дзеркало тижня. Україна» №7, 27 лютого 2015.

References

1. Onishhenko, V.V. (2010). Current state and prospects of development of state-owned banks Ukraine (on the example of OJSC "Savings Bank". *Visnyk Ukrain's'koi akademii' bankiv's'koi spravy*, 3, 21-26.
2. Kulyk, O. (2009). The banking system in the reform. *Governmental Courier*, 87, 8-7.
3. Transcript of speech in parliament Valerie Gontareva (2015). Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/01/16/522059>.
4. Brods'kyj, M. & Dubrov, O. (2015, February 27). The key question of economic reforms. *Gazeta «Dzerkalo tyzhnja. Ukrai'na»*, pp. 7.
5. Dubinjanskij, M. (2008). Mr. Hoover has saved America, or useless conclusions for the Ukrainian authorities. "Ukrainian Truth". Retrieved from <http://www.inosmi.ru/translation/245948.html>.
6. Smirnov, A. (2010). Roosevelt and his Reform: Lessons for Russia. Golden Lion. Retrieved from http://www.zlev.ru/111_54.htm.
7. Brods'kyj, M. & Dubrov, O. (2015, February 27). The key question of economic reforms. *Gazeta «Dzerkalo tyzhnja. Ukrai'na»*, pp. 7.

FURMAN Vasil Mykolayovych,

Doctor of Sciences (Economy), Head of Banking Department,
Kyiv Institute of Banking, "University of Banking", Kyiv

AS FOR STABILIZATION OF THE BANKING SYSTEM AND THE EXCHANGE RATE

Abstract. Introduction. At the hearings to stabilize the banking system and hryvnia (in 2015 there were more than three of them) often expressed opposing views of the deputies, officials and experts, who said only one thing - we do not have at present a clear strategy of action. Constant talk and promises of reform today are not accepted by society and the reaction of people can be quite unpredictable, as the economy and the state of the banking system now is the worst in the CIS. **Purpose.** Analysis of the experience of the other countries out of the economic and financial crisis should show

ways of solving pressing problems for our state. The Great Depression in the United States is a classic example of the financial crisis of the market economy. Study the methods to go through the crisis that were applied by different countries may be very useful for Ukraine. **Methods.** Generalization, ordering, causal method, expert method. **Results.** The experience of leading countries for the banking system and the exchange rate stabilization was analyzed. Types of interest rates decrease on the loan and deposit markets, monetization for banks and investment processes stabilization were also offered here. **Originality.** The important steps that will make it possible to stabilize the financial system and ensure the growth of production and consumption, GDP growth, reducing inflation, stabilizing the exchange rate are offered. With proper macroeconomic policies and measures from the government to stimulate the economy Ukraine even without massive foreign investment our country can be in a year out of the crisis, and in two or three years can become one of the most rapidly growing economies in the world. **Conclusion.** Considering the global experience to overcome the crisis and economic reforms Ukraine must: 1. Develop and adopt laws that will limit the size of loan and deposit rates in the Ukrainian banking market. 2. National Bank of Ukraine should urgently saturate the economy of Ukraine with money and reduce interest rates. NBU should only lend the projects that create value added tax (infrastructure construction, priority national projects). Infrastructure projects will serve as a catalyst for economic growth. 3. Existing loans (both in currency and in hryvnia) should be restructured with the new interest rates, which will allow borrowers not to go bankrupt and to continue to service the loans, and thus save the banking system.

Key words: banks; exchange rate; monetization; investments.

Одержано редакцією: 11.01.2016
Прийнято до публікації: 17.01.2016

УДК 336.64

ЧАПЛІНА Анастасія Сергіївна,
аспірант, Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління», м. Київ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті розглянуто теоретичні засади фінансового забезпечення системи вищої освіти, наведено структуру джерел фінансування вищої освіти. Проведено аналіз фінансування вищих навчальних закладів та визначені основні напрямки удосконалення їх фінансового забезпечення.

Ключові слова: система вищої освіти; фінансове забезпечення; джерела фінансування; фінансові ресурси; науково-виробничий комплекс.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ефективний розвиток суспільства може бути забезпечений лише при наявності високого інтелектуального потенціалу нації. Ключове місце у його відтворенні займає система вищої освіти. Основним складовим елементом даної системи є вищі навчальні заклади, які вирішують важливі питання щодо професійної підготовки фахівців, забезпечення інтелектуального, морального, економічного розвитку суспільства і особистості. Успішне виконання завдань закладами вищої освіти неможливе без достатнього рівня фінансового забезпечення їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку сфери освіти та особливостей її фінансового забезпечення вивчали такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як: Г. Бекер, І. Бланк, Т. Боголіб, В. Буковинський, Н. Грек, І. Кичко, А. Монаєнко, Ц. Огонь та ін.

Метою та завданнями статті є аналіз стану фінансового забезпечення системи вищої освіти в Україні та обґрунтування можливих напрямків його удосконалення на

сучасному етапі. З огляду на вищезазначене основними завданнями статті є аналіз фінансових ресурсів системи вищої освіти, джерел формування та розробка пропозицій щодо їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», *вища освіта* – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [3].

Система вищої освіти України відображає мету і завдання суспільства, зумовлена законами його розвитку і виражає політику держави, потреби суспільного розвитку в галузі освіти і виховання спеціалістів вищої кваліфікації. У ній знаходять свій вияв державна політика, рівень економіки і культури, національні особливості українського народу, його традиції тощо.

Система вищої освіти – сукупність вищих закладів освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації [7].

У статті 53 Конституції України зазначено, що «Кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних учбових закладах. Громадяни мають право безкоштовно отримувати вищу освіту в державних і комунальних закладах на конкурсній основі» [4].

Вчені, політики, суспільство розуміють, що освіта є важливим засобом підвищення ефективності економіки і являє собою інтелектуальний капітал суспільства, оскільки фінансування освіти являється інвестиціями у майбутнє.

Перші підсумки трансформаційних процесів в Україні засвідчують, що наша держава зберегла достатньо високий науково-технічний, загальноосвітній, професійний та інтелектуальний потенціали [2].

Проте незадовільний стан системи освіти, в тому числі і вищої, пов'язаний, насамперед, із дефіцитом фінансування, нераціональним використанням ресурсів освіти, відсутністю науково-обґрунтованої програми фінансового забезпечення галузі. Зниження якості освіти зменшує конкурентоспроможність української нації на світовому ринку праці. Також серед недоліків можна відмітити нерівномірність у державному фінансовому забезпеченні вищих навчальних закладів, в тому числі і регіональних, оскільки відсутня комплексна державна програма розвитку системи вищої освіти, яка враховувала б потребу у спеціалістах різноманітних профілів, потребу освітніх закладів у бюджетних коштах тощо.

Потребує врегулювання розмір оплати за навчання, що ніяк не узгоджується з розмірами заробітної плати. Система управління вищою освітою в Україні зосереджена в декількох державних установах. Така розпорошеність у підпорядкуванні призводить до негативних наслідків.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту», фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень; фінансування комунальних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел, не заборонених законодавством; фінансування приватних вищих навчальних закладів здійснюється їх засновниками та з інших джерел, не заборонених законодавством. Окрім

того, кошти, отримані вищим навчальним закладом як плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання освітніх послуг, не можуть бути вилучені в дохід державного або місцевих бюджетів [3]

Виходячи з цього, фінансові ресурси, які вищі навчальні заклади можуть отримати та використовувати в процесі своєї діяльності, можемо згрупувати наступним чином (рис. 1):

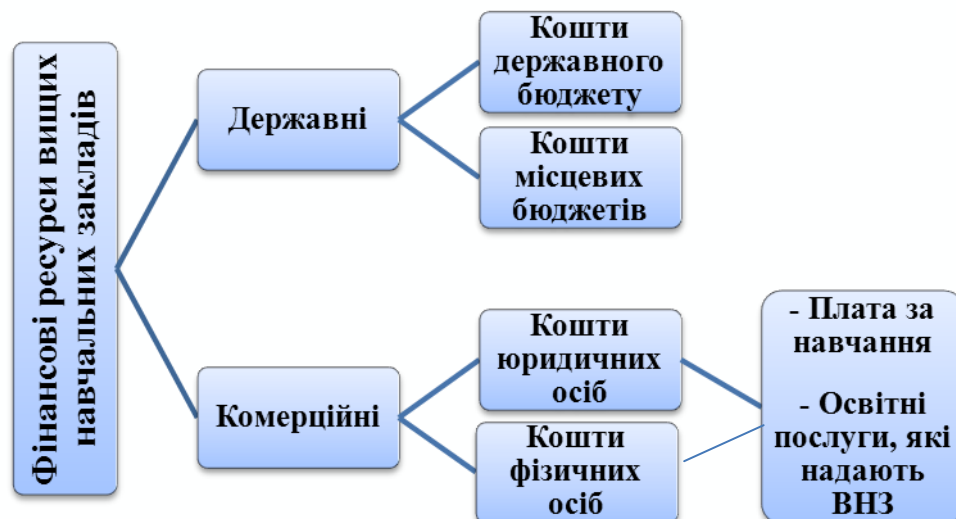

Рис. 1. Структура фінансового забезпечення вищих навчальних закладів
Джерело: розроблено автором на основі [3]

Проаналізуємо динаміку видатків на вищу освіту у розрізі загального та спеціального фондів фінансування (табл.1)

Таблиця 1

Динаміка видатків на вищу освіту у розрізі загального та спеціального фондів фінансування

Рік	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано
2012, млрд грн.	19,37	19,16	11,87	10,17	31,24	29,33
2013, млрд грн.	20,44	20,30	12,17	9,70	32,61	30,01
2014, млрд грн.	20,02	19,28	12,00	9,06	32,02	28,34
2015, млрд грн.	20,56	20,39	13,51	10,59	34,08	30,98

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Проаналізувавши динаміку видатків на вищу освіту у розрізі загального та спеціального фондів фінансування, можна сказати, що протягом аналізованого періоду видатки на вищу освіту мали непостійний характер: спочатку в 2013 році спостерігалось збільшення витрат 0,68 млрд. грн. в порівнянні з 2012 р.; в 2015 році можемо спостерігати збільшення обсягів видатків на майже 4 млрд. грн. в порівнянні з 2014 р.

Обсяги видатків на вищу освіту не досягали запланованого рівня, і відрізнялися від плану на 3-4 млрд.грн. Особливо недовиконання плану відмічалось у розрізі аналізу видатків спеціальним фондом.

Щоб зрозуміти, яку частка видатків у зведеному бюджеті складають витрати на вищу освіту, проаналізуємо дані таблиці 2.

Аналіз державного фінансування системи вищої освіти показав поступове зменшення частки видатків на вищу освіти в структурі як видатків на освіту загалом, так і в структурі зведеного бюджету.

Таблиця 2

Показники державного фінансування системи вищої освіти за 2012-2015 р.р.

Показники	2012	2013	2014	2015
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, млрд. грн.	29,33	30,01	28,34	30,98
Частка видатків на вищу освіту відносно:				
видатків на освіту (загалом), (%)	28,88	28,43	28,31	27,13
видатків зведеного бюджету, (%)	5,96	5,93	5,42	4,56

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Потрібно відмітити, що серед джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів значне місце посідають комерційні фінансові ресурси (дохід від освітніх послуг та плата за навчання), про що свідчить значення показника питомої ваги студентів, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (табл. 3).

Таблиця 3

Питома вага студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання

Показники	Роки		
	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Всього студентів, осіб, у тому числі навчаються за рахунок:	81527	84988	90255
- державного бюджету	36953	41350	40742
- місцевих бюджетів	1751	1858	1808
- центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	747	668	803
- фізичних осіб	42076	41112	46 902
Питома вага студентів (%), які навчаються за рахунок:			
- державного бюджету	45,3	48,7	45,1
- місцевих бюджетів	2,2	2,2	2
- центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	0,9	0,8	0,9
- фізичних осіб	51,6	48,3	52

Джерело: розроблено автором на основі [6, 8]

Аналіз показників таблиці 3 показав, що основним джерелом фінансування вищих навчальних закладів є кошти фізичних осіб, тобто це плата за навчання, яку вносять студенти, які навчаються за контрактом; це оплата інших освітніх послуг, які не суперечать законодавству України. Співвідношення студентів, які навчаються на бюджеті, та студентів, які навчаються на контракті нерівномірне: протягом аналізованого періоду за рахунок державного та місцевих бюджетів навчалось 47,5% в 2012р, 50,9% у 2013р. та 47,1% у 2014р., в той час, як за рахунок коштів фізичних осіб – 51,6% в 2012р, 48,3% у 2013р. та 52% у 2014р.

Зростання частки комерційних джерел фінансування вищої освіти обумовлено, насамперед, необхідністю збільшення обсягів фінансових ресурсів для забезпечення виконання основних завдань закладів вищої освіти, внаслідок підвищення ролі освіти як одного із найголовніших і провідних чинників соціального та економічного розвитку суспільства. [1]

Потрібно відмітити, що, не дивлячись на незначне зменшення частки видатків на вищу освіту в зведеному бюджеті, існує проблема ефективності розподілу та використання виділених державних коштів, спрямованих на освіту. Розподіл державних коштів повинен відбуватися з урахуванням рейтингів ВНЗ та якості підготовки в них фахівців.

Тому фінансове забезпечення освітньої має ґрунтуватися на пріоритетності витрат на розвиток освіти з державного та місцевих бюджетів, використанні залучених коштів державних і приватних підприємств, громадських організацій, міжнародних освітніх

фондів, програм і благодійних організацій, коштів, одержаних за надання додаткових освітніх послуг, виконання науково-дослідних робіт, доходів від виробничої та комерційної діяльності, кредитів і банківських позичок тощо. [1]

Проблемою, що потребує серйозної уваги держави, також є занепад науково-дослідної діяльності ВНЗ. Причинами цього є недостатнє фінансування досліджень, й відсутність стимулів розвивати цю сферу діяльності. Ці причини є основною перешкодою входження українських ВНЗ до світових рейтингів. Для реального збільшення обсягу фінансування освіти необхідно створити відповідні умови для стимулювання активізації бізнесу в цій сфері.

Успішне виконання завдання можливе за умови створення науково-виробничого комплексу головним учасником якого, повинен стати заклад вищої освіти. При цьому наукова діяльність вищого навчального закладу стає основним джерелом інновацій, а інноваційний продукт – додатковим ресурсом фінансування потреб вищих навчальних закладів. Функціонування даних комплексів є перспективною формою інтеграції освітньої, наукової, виробничої та інноваційної діяльності при переході вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку. [5]

Виходячи з цього, з урахуванням існуючого рівня наукоємності валового внутрішнього продукту України, масштабів вітчизняного бюджетного фінансування освітніх закладів розв'язання проблем фінансування освіти повинно здійснюватися шляхом:

- підвищення конкуренції у сфері наукових досліджень і розробок у навчальних закладах шляхом спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання проєктів наукових досліджень і розробок, що відбиратимуться на конкурсній основі в рамках виконання державних наукових і науково-технічних програм, державного замовлення на створення новітніх технологій, а також грантового фінансування;
- оптимізації системи бюджетних наукових освітніх установ з урахуванням результатів їх атестації на основі незалежного оцінювання наукових результатів, кадрового та матеріально-технічного потенціалу;
- розмежування функцій адміністративного та освітнього управління у бюджетних освітніх установах;
- застосування економічних стимулів для суб'єктів підприємницької діяльності щодо здійснення ними інвестицій, пов'язаних із забезпеченням проведення наукових досліджень і розробок в навчальних закладах.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, ринкова трансформація економіки України сприяла диверсифікації джерел фінансування вищої освіти в частині поєднання як бюджетного фінансування та комерційних фінансових ресурсів.

В умовах зростаючої ролі позабюджетних фінансових ресурсів важливим питанням є створення науково-виробничих комплексів, що буде сприяти комерціалізації і розповсюдженню результатів наукових досліджень та інноваційних розробок.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т.М. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т.Боголіб // Вісник ТДЕУ. – 2006. – №. 3. – С. 76 – 87.
2. Беззубець Л. Л. Фінансування вищих навчальних закладів України на сучасному етапі / Л. Л. Беззубець // ДВНЗ Переяслав – Хмельницький Державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74396.doc.htm
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Конституція України: Прийнята на 5 сесії ВР України 28 червня 1996 року. – К.: «Україна», 1996. – 56с.
5. Люта О. Фінансування закладів вищої освіти в Україні / О. Люта, Н. Пігуль // Економічний аналіз. – 2009. – Вип. 4. – С. 89-91.
6. Статистична інформація / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Фічула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 554с.
8. Звіти про видатки та надходження бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ibser.org.ua/> - офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД)
9. Виконання державного бюджету за 2012-2015 р.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.treasury.gov.ua/> - офіційний сайт Державної казначейської служби України.

References

1. Bogolib, T. M. (2006). Improving the financial provision of higher education. *Visnyk TDEU*, 3. 76-87.
2. Bezzubec', L. L. (2010). Financing higher education in Ukraine at the present stage. *DVNZ Perejaslav – Hmel'nyy 'kyj Derzhavnyy pedagogichnyy universytet imeni G.S. Skovorody*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74396.doc.htm.
3. The Law of Ukraine "On Higher Education". (July 1, 2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Constitution of Ukraine (28 June, 1996). Kyiv: Ukrai'na.
5. Ljuta, O. (2009). Financing higher education in Ukraine. *Ekonomichnyy analiz*, 4, 89-91.
6. Statistical information. State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ficula, M. M. (2002). *Pedagogika*. Kyiv: Vydavnychyj centr «Akademija».
8. Reports on budget expenditures and revenues. Retrieved from <http://www.ibser.org.ua>.
9. Execution of the state budget for 2012-2015. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua>.

CHAPLINA Anastasia Sergijivna,

PhD student, Teaching and research institution,

"Academy of Financial Management", Kyiv

FINANCIAL PROVISION FOR HIGHER EDUCATION SYSTEM IN MODERN CONDITIONS

Abstract. Introduction. In modern conditions effective to society can be achieved only with the high intellectual potential of the nation. A key place in his playing covers higher education. The main component element of the system is higher education institutions that address important issues of professional training, providing intellectual, moral, economic development of society and the individual. Successful completion of tasks institutions of higher education is not possible without sufficient financial support of their activities. **Purpose.** The purpose and objectives of the article is to analyze the financial support of higher education in Ukraine and study possible directions of its improvement today. In view of the above the main objectives of the article is to analyze the financial resources of higher education, sources of and proposals for their optimization. **Methods.** Generalization, ordering, causal method, expert method. **Results.** In the article it was reviewed the theoretical basis of financial provision of higher education system, given the structure of sources of financing higher education. It was analysed financing of higher education and set main priorities for improving their financial provision. **Originality.** Education funding problem solving education funding should be made by: increasing competition in the field of research and development in schools by directing additional budget funds for the projects of research and development that will be selected on a competitive basis within the framework of the state scientific and technical programs, the state order for the creation of new technologies and grant funding; optimization of the cost of scientific educational institutions based on the results of certification based on independent assessment of research results, personnel and logistical capacity; delineation of functions of the administrative and educational management in the budget of educational institutions; use of economic incentives for businesses to implement their investment related to the provision of research and development in schools. **Conclusion.** Ukraine market transformation of the economy contributed to the diversification of sources of financing of higher education in a combination of budget financing and commercial financing. With growing role of non-budget funds important issue is the creation of scientific and industrial complexes that will promote the commercialization and dissemination of research results and innovation.

Keywords: higher education system; financial provision; financial resources; research and production complex.

Одержано редакцією: 23.01.2016
Прийнято до публікації: 28.01.2016

УДК 338.47/48

ШИКОВА Олена Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління фінансово-
економічною безпекою, Навчально-науковий
Інститут менеджменту безпеки ВНЗ Університет
економіки та права «КРОК», м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Забезпечення сьогодні ефективного функціонування системи економічної безпеки є життєво необхідним для будь-якого підприємства. У статті розглядається можливість адаптації моделей, які добре зарекомендували себе в інших галузях, для побудови ефективної моделі систем економічної безпеки підприємства. Аналізуються переваги та недоліки таких моделей.

Ключові слова: система економічної безпеки підприємства; моделювання; V-модель.

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичної та економічної кризи в нашій країні забезпечення ефективної роботи системи економічної безпеки суб'єктів господарювання потребує нових наукових підходів та інструментів. Одним з таких інструментів може стати моделювання. Сьогодні не так багато вітчизняних і зарубіжних науковців працюють над цією проблемою. Однією з причин цього є той факт, що сама система економічної безпеки є складною динамічною системою, на стан якої впливає багато внутрішніх та зовнішніх факторів. Необхідність прогнозування рівня ризиків та загроз ускладнюють задачу. Проте сучасні методи моделювання дозволяють вирішувати такі складні задачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами системи економічної безпеки підприємства займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених: Т. Васильців, З. Варналій, В. Геєць, М. Зубок, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Сенчагов та ін. Проте питання моделювання системи економічної безпеки підприємства залишається недостатньо дослідженим. Моделі системи економічної безпеки, запропоновані в науковій літературі, не дозволяють на практиці вирішити всі поставлені задачі. Саме тому виникає необхідність у розробці дієвої моделі.

Мета та завдання статті полягають у дослідженні можливості застосування та адаптації різних типів моделей, які успішно застосовуються в різних галузях, для побудови ефективної моделі системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку українських вчених економічна безпека підприємництва як один із видів забезпечення безпеки бізнесу, займає провідне місце серед всіх інших видів безпеки. При цьому під економічною безпекою суб'єктів підприємництва можна розуміти стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [1]

Інші науковці наголошують, що економічна безпека підприємства має розглядатися як стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування. [2].

Проте, незалежно від того, які акценти були зроблені в різних визначеннях, в багатьох наукових роботах зазначається, що сама система економічної безпеки підприємства є складною, багатофункціональною, призначеною для комплексного вирішення різнопланових задач. На роботу такої системи впливає велика кількість внутрішніх і зовнішніх факторів. Тому при моделюванні системи економічної безпеки підприємства необхідно використовувати такі методи, які б все це враховували.

На сьогоднішній день існують певні типи моделей, які успішно застосовуються для розв'язання складних завдань в різних галузях наукової та практичної діяльності. Проте, на нашу думку, вони можуть бути адаптовані для побудови дієвої моделі системи економічної безпеки підприємства. Однією з таких моделей є так звана V-модель (V-model або VEE) – модель життєвого циклу, яка використовується для розробки інформаційних систем, технічних та оборонних проектів.

Концепцію V-моделі розробили наприкінці 1980-х років. Роботи паралельно йшли в двох країнах: Німеччині та США. Над німецьким варіантом працювали представники аерокосмічної компанії IABG за сприяння Федерального департаменту по закупівлі озброєнь. Американська модель була розроблена для супутникових систем Національною радою з системної інженерії [3]. За час свого існування модель була значно вдосконалена. Найбільш широко вона застосовується сьогодні в Німеччині. На її основі розроблено низку стандартів в галузі проектного управління.

Суть моделі полягає у визначенні чіткої послідовності та деталізації дій з метою досягнення певного результату. Схематичне представлення такої послідовності з урахуванням плину часу нагадує латинську літеру V. Звідси і походить назва моделі. Розглянемо, які саме елементи містить така модель і як вони можуть бути використані при моделюванні систем економічної безпеки підприємства.

Побудова моделі має починатися з розробки концепції. Наприклад, системи економічної безпеки підприємства. Визначаються об'єкти та суб'єкти, основні цілі та формулюються основні задачі, які мають бути вирішені. Для підвищення ефективності моделі елементи деталізуються. Наприклад, визначаються проміжні цілі, чітко формулюються результати, які необхідно отримати на кожному кроці, вказуються відповідальні підрозділи або особи.

В роботах вітчизняних та зарубіжних науковців серед основних завдань системи економічної безпеки підприємства виділяють, зокрема, мінімізацію ризиків, що і має бути враховано на перших кроках побудови моделі. Серед інших завдань, виконання яких забезпечує досягнення ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства, і має бути враховано при побудові її моделі: забезпечення ефективної діяльності суб'єкта підприємництва, насамперед у тих напрямках, які формують для нього економічні переваги; захист суб'єкта підприємництва від негативного впливу кримінальних елементів, корупції; протидія актам недобросовісної конкуренції; формування економічної інфраструктури суб'єктів підприємництва, забезпечення її цілісності, автономності та стійкості; формування взаємовідносин суб'єкта підприємництва з його партнерами, контрагентами та клієнтами; забезпечення потреб та інтересів працівників суб'єктів підприємництва тощо [1]. Чим більш детально будуть прописані відповідні завдання, тим більш дієвою буде побудована для їх виконання модель.

Наступним кроком при побудові моделі є розробка структури системи економічної безпеки, або, іншими словами, розробка архітектури системи. Для цього відповідно до поставлених завдань і цілей визначаються функції системи. Для реалізації цих функцій розробляються підсистеми або модулі, визначається їх взаємозв'язок. Так, якщо серед поставлених на першому кроці завдань є раціональне використання фінансових ресурсів підприємства та формування стабільних джерел їх надходження, то одним з елементів системи має бути фінансова підсистема. Якщо поставлено завдання проведення моніторингу для підвищення якості контролю та оперативне оброблення інформації, то необхідно передбачити інформаційну складову системи економічної безпеки. Після визначення всіх модулів та складових системи переходять до наступного рівня проектування, на якому має бути описана структура та будова кожної з підсистем. Для переважної більшості підприємств на цьому етапі розробляється ієрархічна структура системи їх економічної безпеки. Необхідність повторення кроків деталізації визначається багатьма факторами: особливістю поставлених завдань, структурою самого підприємства тощо.

Серед вимог, яких потрібно дотримуватися при розробці архітектури системи – необхідність враховувати не тільки сумісність підсистем між собою, але і їх взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. При побудові моделі для кожного елементу системи потрібно чітко прописати вимоги до нього та його основні характеристики. Варто зауважити, що особливості побудови функціональної моделі детально викладені в науковій літературі і в повній мірі можуть бути застосовані на цьому етапі.

Схематично V-модель побудови системи економічної безпеки підприємства представлена на рис. 1

Рис. 1. Модель побудови системи економічної безпеки підприємства

При побудові V-моделі інколи застосовують і інший підхід. Мова йде про досягнення цілей засобами стандартизації на трьох рівнях. На першому рівні визначається процедура або дається відповідь на питання: «Що має бути зроблено?». Для кожної поставленої цілі визначаються процеси, що дозволяють їх досягнути. На другому кроці побудови моделі обираються методи. Ключове питання: «Як це повинно бути досягнуто?». Або, іншими словами, для кожного процесу обираються методи їх реалізації. Третій крок визначає вимоги до інструментів. «Які інструменти використовувати?» На цьому етапі мають бути детально описані функціональні характеристики інструментів [4].

Як і кожна модель V-модель має свої переваги та недоліки. Головною перевагою моделі експерти називають можливість досягнення високої якості результату. Перевагами такої моделі є також можливість забезпечення чіткого планування за умов обмеженості ресурсів, зокрема фінансових. Як показує практика застосування V-моделі, вона буде

особливо ефективною для тих підприємств, які тільки починають створення своєї системи економічної безпеки і мають зробити це у чітко визначені терміни.

Чим більшим буде підприємство, тим складнішою буде модель, тим більше непередбачуваних обставин може виникнути при її реалізації. Тому цей тип моделі найкраще підходить для невеликих підприємств.

Модель є зручною і зрозумілою, що сприяє її реалізації. В моделі передбачено перевірку виконання запланованих дій на кожному етапі та можливість внесення коректив. Проте у випадку виявлення незапланованих відхилень та непередбачених ризиків досягнення результату буде потребувати або більше часу для внесення необхідних коректив, або більше ресурсів.

Модель є недостатньо гнучкою. Вона не забезпечує можливість одночасного виконання дій, дозволяючи реалізацію тільки послідовного алгоритму. Для великих корпорацій та фірм це не є прийнятним. Проте для їх системи економічної безпеки V-модель може бути застосована для вирішення окремих, навіть складних, задач, які можуть розглядатися як окремий проект.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Побудова дієвої моделі системи економічної безпеки підприємства є складним завданням. Будь-яка модель не є універсальною і не може забезпечити точне прогнозування стану системи під впливом всіх зовнішніх та внутрішніх факторів. Проте адаптація V-моделі для моделювання системи економічної безпеки підприємства дає можливість побудувати ефективно працюючу систему та максимально досягати поставлених результатів, чітко плануючи необхідні для цього час та ресурси.

Список використаних джерел

1. Зубок М. І., Рубцов В. С., Яременко С. М., Гусаров В. Г. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник. – К.: 2012 – 226 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
3. Forsberg, K. and Mooz, H., "The Relationship of Systems Engineering to the Project Cycle", [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20090227123750/http://www.csm.com/repository/model/rep/o/pdf/Relationship%20of%20SE%20to%20Proj%20Cycle.pdf>
4. V-Model – lyfecycle process model. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.v-modell.iabg.de>

References

1. Zubok, M. I., Rubcov, V. S., Jaremenko, S. M. & Gusarov V. G. (2012). *Ekonomichna bezpeka sub'jektiv pidpryjemnytva: navchal'nyj posibnyk*. Retrieved from <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>.
2. Vasyly'civ, T. G. (2008). *Ekonomichna bezpeka pidpryjemnytva Ukraïny: strategija ta mehanizmy zmichennja*. – Lviv: Aral.
3. Forsberg, K. & Mooz, H. (1996). *The Relationship of Systems Engineering to the Project Cycle*. Retrieved from <http://web.archive.org/web/20090227123750/http://www.csm.com/repository/model/rep/o/pdf/Relationship%20of%20SE%20to%20Proj%20Cycle.pdf>.
4. V-Model – lyfecycle process model. Retrieved from <http://www.v-modell.iabg.de>.

SHIKOVA Olena Mykolaivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of Financial and Economic Security Management, Education and Research Security Management Institute, University of Economics and Law "Krok", Kyiv

MODULATION OF ECONOMIC SECURITY SYSTEM

Abstract. Introduction. In modern conditions of political and economic crisis in the country to guarantee the safety system of economic entities requires new scientific approaches and tools. One of these tools can be a simulation. Today, not many domestic and foreign scientists working on this problem. One reason for this is the fact that the very system of economic security is a complex dynamic system, its condition affects many internal and external factors. The need to predict the level of risk and threats complicate the task. However, modern methods of simulation can solve such complex problems. **Purpose.** The purpose and objectives of the article is to study the possibility of using and adapting different types of

models that have been successfully applied in various fields, to build an effective model of economic security. **Methods.** Generalization, ordering, causal method, expert method. **Results.** Effective functioning of a system of economic security is a vital issue for any company. The possibility of adaptation of well-known and well-functioning models from other spheres to development of the effective model of economic security of a company is examined in the paper. The advantages and disadvantages of these models are analyzed. **Originality.** V-model proposed building a system of economic security. As each model V-model has its advantages and disadvantages. The main advantage of the model experts call the possibility of achieving high quality results. The advantage of this model is also the possibility of precise planning under conditions of limited resources, especially financial. As the practice of the V-model, it will be particularly effective for those companies that are just starting to create its system of economic security and should do so in clearly defined terms. The more the company, the harder it will be the model, the more contingencies may arise during its implementation. Therefore, this type of model is best suited for small businesses. **Conclusion.** Building an effective model of economic security is a challenge. Any model is not universal and may not provide an accurate prediction of the system under the influence of external and internal factors. However, the adaptation of V-model for modeling of economic security makes it possible to build efficient system and achieve their maximum results clearly planning the necessary time and resources.

Keywords: system of economic security; modeling of systems of economic security; V-model

Одержано редакцією: 13.01.2016
Прийнято до публікації: 20.01.2016

УДК 336.71

ЩЕРБАТИХ Денис Володимирович,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет», м. Черкаси
ШПИЛЬОВИЙ Богдан Вікторович,
аспірант, кафедра фінансів,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ

ПІДХОДИ ТА ЗАГРОЗИ ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті досліджуються сучасні підходи до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. Визначаються основні внутрішні та зовнішні загрози щодо фінансово-економічної безпеки банківських установ.

Ключові слова: фінансова безпека банків; економічна безпека банківських установ; безпека банківської системи; внутрішні загрози; зовнішні загрози.

Постановка проблеми. Безпека банків є частиною фінансової безпеки країни. Необхідно зазначити, що банківська система – це найважливіша складова фінансово-кредитної сфери держави. За умов економічної глобалізації та інтеграційних процесів, коли у тій чи іншій частині світу час від часу спалахують валютні, банківські чи фінансові кризи, загострюється питання щодо забезпечення у кожній країні стабільного економічного розвитку, який значною мірою залежить від надійності банківського системи та її здатності протидіяти цим загрозам. Адекватною має бути й економічна політика, спрямована на мінімізацію втрат і максимізацію вигід країни від участі в глобалізаційному процесі. Тому чим швидше держава визначить та почне відстоювати національні інтереси в цьому процесі, то кориснішими і менш болючими будуть його наслідки, адже банківська сфера є основною складовою фінансової системи держави і саме питання її безпеки за таких умов виходять сьогодні на перший план.

Виходячи з цього, перед банківською системою постає завдання досягнення фінансової стійкості кожного окремого банку та гарантування фінансової безпеки всієї системи в цілому. Вплив факторів світової фінансової кризи та загроз внутрішнього характеру обумовлює актуальність вирішення проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки банків, що дозволить здійснювати превентивні дії та мінімізувати негативні наслідки кризових явищ у банківській системі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських та зарубіжних науковців, інтереси яких пов'язані з розробкою концепції фінансово-економічної безпеки як на макро-, так і на мікрорівні, А. Л. Жаліло, О. І. Барановський, А. І. Сухоруков, В. І. Мунтіян, Г. В. Козаченко, В. А. Ліпкан, М. І. Камлик, Л. І. Абалкін, В. В. Шликов, В. І. Ярочкін та інші.

Мета та завдання статті - визначити основні підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи причини, що викликають необхідність забезпечення економічної безпеки в Україні, слід зупинитися на ряді базових суперечностей, що безпосередньо створюють серію економічних загроз і дестабілізуючих чинників розвитку країни.

Окрім негативних соціальних наслідків, зубожіння населення звужує внутрішній ринок споживчих товарів, збільшує дефіцит накопичення капіталу в економіці. Криміналізація економіки, існування значної по розмірах тіньової економіки, посилення впливу мафіозних структур негативно впливають на основні процеси, що супроводжують забезпечення економічної безпеки держави, приводять до втрати керованості нею, ослаблюють роль держави в цілому.

Національна економічна безпека є системним поняттям, адже вона складається з окремих взаємообумовлених компонентів: економічної безпеки держави, суспільства (населення), регіону, галузі, підприємства, особи.

Економічну безпеку можна розглядати як одну з складових загального поняття «безпека». Поняття «безпека» широко трактується практично у всіх життєво важливих напрямках. Традиційно прийнято розглядати три рівні безпеки: особисту, держави та суспільства. Безпека – відсутність небезпеки; збереженість; надійність - це стан з повною відсутністю небезпек. Однак, навряд чи таке можливо в реальному світі. Тому, сьогодні поняття «безпека» трактують не лише як відсутність небезпек та загроз. Безпека об'єкта – захищеність життєво важливих інтересів об'єкта від загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх [3].

Безпека – це насамперед заходи або дії, що забезпечують недопущення і оперативне реагування на відповідні загрози заради безпечного функціонування [2]. Термін «економічна безпека» посідає особливе місце в сучасній економіці. В 1998 р. було розроблено Концепцію економічної безпеки України, в якій сутність економічної безпеки країни визначена як «спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний розвиток країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз».

Із прискоренням розвитку людства зменшуються періоди між виникненням глобальних економічних криз, зростають їх масштаби, а головне із сфери виробництва вони переміщуються у сферу фінансів. У свою чергу в цій сфері акценти зміщуються у банківський сектор. Отже, проблема забезпечення фінансової безпеки банків сьогодні є найважливішим чинником не тільки національної, але й міжнародної економіки.

Щодо банківської системи України, то в міру входження економіки нашої країни у світову, збільшення ступеня її інтеграції у світову фінансову систему залежність від нестабільності на світових фінансових ринках зростає. Вплив останньої світової кризи все більше позначається і на банківській системі України. Зокрема, починають виникати проблеми

з ліквідністю, зростає вартість ресурсів для банків, згортаються перспективні проекти через нестачу фінансових ресурсів і неможливість їх отримання на зовнішніх ринках.

Безпека банків є частиною фінансової безпеки країни. Необхідно зазначити, що банківська система – це найважливіша складова фінансово-кредитної сфери держави. По суті саме стан банківського сектора визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

С.І. Адаменко зазначає, що проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави. Він також підкреслює, що саме стабільність і надійність банківської системи, удосконалення банківського менеджменту і зміцнення його стратегічної складової можуть забезпечити фінансову безпеку держави [1].

Науковці, які досліджують фінансову безпеку, вказують на те, що дана проблема має два аспекти. З одного боку, необхідно працювати над забезпеченням фінансової безпеки банківської системи в цілому, а з іншого – потрібно також досліджувати питання забезпечення фінансової безпеки окремої банківської установи.

Поняття економічної безпеки банківської системи, як правило, визначається як стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори [2].

Фінансова безпека банківської системи розглядається у двох аспектах:

- щодо фінансових наслідків діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів;
- щодо недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ.

Фінансова безпека окремого банку тісно пов'язана з безпекою банківської системи в цілому. Вони впливають одна на одну. З одного боку, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати “ефект доміно” і призвести до системної банківської кризи. Пояснюється це природою банківської діяльності, адже банки працюють переважно з чужими грошима на відміну, наприклад, від промислових підприємств. Саме тому будь-яка недовіра з боку населення до окремого банку, особливо великого, може зумовити масовий відтік депозитів з банківської системи. З іншого боку, структурні проблеми банківського сектора підривають довіру до будь-якого окремого банку. Все це пояснює ту важливу роль, яку відіграє забезпечення фінансової безпеки банків.

М.І. Зубок і Л.В. Ніколаєв у спільній роботі “Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні” визначають такі види банківської безпеки:

- 1) особиста безпека – забезпечення ритмічної роботи, вільного переміщення та відпочинку кожного працівника банку;
- 2) колективна безпека – забезпечення планової й ефективної роботи підрозділів банку;
- 3) економічна безпека – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і виконання угод, раціонального використання кредитних і фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей;
- 4) інформаційна безпека – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту [3].

П.А. Герасимов ставить акцент лише на економічній безпеці банку, не розглядаючи окремо його фінансову безпеку. На його думку, економічна безпека банку – це не лише стан захищеності інтересів самого банку та його акціонерів, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів від існуючих і потенційних загроз, але й забезпечення поступального розвитку банку і абсолютного виконання контрагентами взятих ними перед банком зобов'язань [4].

На думку О.І. Хитріна, фінансову безпеку банку можна визначити як динамічний стан, при якому він:

- 1) юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції;

- 2) забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;
- 3) володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу [5].

О. І. Хитрін також вказує на те, що головною метою фінансової безпеки банку є усунення можливостей нанесення шкоди банку або упущення ним вигоди, забезпечення його стійкого та максимально ефективного функціонування в даний момент часу та накопичення достатнього потенціалу для розвитку і зростання в майбутньому, якісна реалізація операцій і угод [5].

Д. А. Артеменко у дисертаційній роботі економічну безпеку банку поділяє на такі складові: фінансову, технічну, правову, інформаційно-технологічну, соціально-психологічну, організаційну. Він підкреслює, що фінансова складова є основою забезпечення економічної безпеки банківської діяльності, тому що в стійкому ефективно працюючому банку достатньо коштів для вирішення завдань із захисту інформації, охорони співробітників, залучення у всі структури висококваліфікованих співробітників.

Сутність фінансової безпеки банківської діяльності, на думку Д.А. Артеменка, полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, які гарантують якісний захист прав та інтересів банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення поворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей [6].

Інше трактування дає відомий дослідник проблем економічної безпеки О. І. Барановський. На його думку, фінансова безпека банку – це:

- 1) сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не можуть завдавати збитків при функціонуванні банку, збереженню і відтворенню його майна, інфраструктури, а також перешкоджати досягненню банком статутних цілей;
- 2) стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [7].

Отже, фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Ключові характеристики фінансової безпеки банків:

- забезпечує рівноважний і стійкий фінансовий стан банку;
- сприяє ефективній діяльності банку;
- дозволяє на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності банку;
- нейтралізує кризи і запобігає банкрутствам.

Враховуючи дослідження М.М. Єрмошенка і О.І. Барановського, можна зробити висновок про те, що основна мета фінансової безпеки банку полягає в безперервній і стійкій підтримці стану, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [7].

Внесок перелічених вчених у вирішення проблем забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях і в різних сферах є безцінним але необхідно відзначити, що питання фінансової безпеки банків все ще є недостатньо вивченими.

Для досягнення найбільш високого рівня фінансово-економічної безпеки банківська установа повинна проводити роботу із забезпечення стабільності і ефективності функціонування основних її складових, до яких належать: фінансова складова, інформаційна складова, техніко-технологічна складова, кадрова складова, правова складова тощо.

Фінансова складова є найбільш важливою, оскільки фінансова стабільність свідчить про забезпеченість банку власними фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрям розміщення. Тому найбільш важливою і складною є проблема забезпечення фінансової складової безпеки комерційного банку, оскільки в стійкому, ефективно працюючому банку є достатні засоби для вирішення завдань із захисту інформації, охорони співробітників банку, залучення в усі структури висококваліфікованих фахівців. З іншого боку, фінансова складова – це результуюча усіх інших складових, її високий рівень зумовлюється успішністю дій з інших складових. Суть фінансової складової безпеки банківської діяльності полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, що гарантують якісний захист прав і інтересів комерційного банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення зворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей та оптимізації джерел коштів такого забезпечення [1]. Під процесом забезпечення фінансово-економічної безпеки банку слід розуміти сукупність заходів, спрямованих на запобігання збитку від негативних дій на їх економічну безпеку за різними аспектами фінансово-економічної діяльності. Запобігання збитку, не лише такого, що явно загрожує фінансово-економічній безпеці банку, але і потенційно можливого, являє собою зміст роботи фахівців з безпеки банку.

Концепція фінансово-економічної безпеки банку виражає систему поглядів на проблему безпеки на різних етапах і рівнях діяльності, а також основні принципи, напрями і етапи реалізації заходів безпеки. Основною метою системи фінансово-економічної безпеки є попередження, запобігання загрозам і ліквідація їх наслідків. Цілями системи фінансово-економічної безпеки банку є: захист прав установи і співробітників; збереження і ефективне використання фінансових, матеріальних, людських і інформаційних ресурсів; підвищення іміджу і зростання прибутку за рахунок забезпечення якості послуг і безпеки клієнтів. До основних об'єктів фінансово-економічної безпеки банку належать: держава її кошти і інформаційні ресурси; власники їх кошти, матеріальні цінності і інформаційні ресурси, що належать їм на правах власності; клієнти юридичні і фізичні особи їх кошти, матеріальні цінності і інформаційні ресурси, що передаються банку у порядку, встановленому законами України; співробітники їх знання про кошти, матеріальні цінності і інформаційні ресурси власників та клієнтів, а також навички в роботі з ними [3].

Проведений аналіз наукових робіт показав, що фінансова безпека банку визначається стабільністю і стійкістю фінансового стану банку, ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності, рівнем контролю за зовнішніми і внутрішніми ризиками, рівнем достатності власного капіталу; ступенем захищеності інтересів акціонерів.

Забезпечення фінансової безпеки банків передбачає виконання таких завдань як ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек, визначення індикаторів фінансової безпеки банку, впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки, розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах, контроль за виконанням запланованих заходів, аналіз виконання заходів, їх оцінка, корегування, ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

У цілому загрози безпеці банків можна поділити на дві великі групи – внутрішні й зовнішні. До зовнішніх належать загрози, що містять у собі фактори, які є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти та ін. До внутрішніх загроз належать фактори, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища. До основних внутрішніх загроз можна віднести рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність

вищого керівництва і персоналу, а також інші фактори, що безпосередньо належать до внутрішньої діяльності банку.

Внутрішні загрози можуть проявлятися в наступних проявах:

- 1) Загроза якості кредитного портфеля проявляється в рівні проблемних кредитів, ступеню неповернення кредитів, незбалансованості кредитної політики та збільшення простроченої заборгованості;
- 2) Рівень і компетенція менеджменту проявляється в прийнятті неправильних управлінських рішень, неефективної діяльності внаслідок неоптимального використання потенціалу банку, помилок в стратегічному плануванні й прогнозуванні та побудові нераціональної структури банку;
- 3) Загроза оптимальної структури активів і пасивів проявляється в дефіциті власних коштів, в низькому рівні ліквідності й нестачі ліквідних активів, завищеному рівню ризикових активів, збільшенню активів низької якості, нестачі капіталу та незбалансованості активів і пасивів за строками;
- 4) Загроза залежності від інсайдерів проявляється в пільговому кредитуванні власників та засновників, прийняттю управлінських рішень під впливом власників та відстоюванню інтересів власників, а не інтересів банку;
- 5) Загроза злочинної дії персоналу проявляється в шахрайстві, розголошенню конфіденційної інформації, неефективної роботи персоналу, переходу ключових працівників до конкурентів та в недостатньому рівні кваліфікації персоналу;
- 6) Загроза неефективної діяльності банку проявляється в низькому рівні прибутків, недосконалій оцінці кредитних ризиків, низькому рівні прибутковості активів, слабкому маркетинговому дослідженні ринків і як наслідок недостатній рівень диверсифікованості банківських операцій.

Звідси випливає, що визначення і прогнозування можливих загроз і усвідомлення їх небезпеки потрібні для обґрунтування, вибору і реалізації захисних заходів, адекватних загрозам банку. Загрози фінансовим ресурсам банку проявляються у вигляді: неповернення кредитних позик; шахрайства з рахунками і вкладками; підроблених платіжних документів і пластикових карток; розкрадання коштів з кас і інкасаторських автомобілів.

Зовнішні загрози можуть проявлятися в наступних проявах:

- 1) Загроза нормативного регулювання банківської діяльності проявляється в недосконалості законодавства, наприклад, відсутність закону про банківську таємницю створює загрозу розголошення інформації про діяльність банку та його клієнтів, мінливості законодавства та відкликання ліцензії на здійснення банківської діяльності або зміна умов ліцензування;
- 2) Загроза грошово-кредитної політики центрального банку проявляється в ставках обов'язкового резервування, обсягу рефінансування й розмір облікової ставки, обсягу пропозиції грошей в обігу, зміні облікової ставки та обсягу операцій з ОВДП;
- 3) Загроза нестабільності зовнішнього середовища проявляється в глобальній або локальній фінансовій кризі, неможливості одержати доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, валютного, процентного і ринкових ризиків, блокуванню активів банку в іншій державі та державний дефолт;
- 4) Загроза недовіри до банківської системи проявляється в недовірі з боку інвесторів, недовірі з боку підприємств (кредиторів), недовірі з боку населення (вкладників), швидкого вилучення великого обсягу коштів із банку, використання засобів масової інформації для провокування банківської кризи, погіршення репутації банку та банкрутству великого банку;
- 5) Загроза конкурентного середовища проявляється в неконкурентоспроможності банків, несумлінної діяльності конкурентів, різкому збільшенню ринкових ставок за депозитами, різкому зниженню ринкових ставок за кредитами та завданням економічних збитків підприємствам – ключовим контрагентам банків;

- б) Загроза злочинної діяльності проявляється в шахрайських діях третіх осіб, грабіжів і крадіжках цінностей банку, злому комп'ютерних мереж банку, рейдерській атаці на банк та махінації з акціями банку.

На нашу думку, основні стратегічні заходи з метою обмеження негативного впливу загроз на стан банківської установи такі:

- підвищення ефективності та зниження собівартості банківських послуг;
- проведення виваженої цінової політики та участь банків в регіональних економічних проектах;
- введення в керівні колегіальні органи великих підприємств позичальників представників банків;
- приділення великої уваги підвищенню довіри до банку, його рекламі та посилення прозорості фінансового стану банку;
- уникнення залежності від «політичних» капіталів, жорстке дотримання вимог до законодавства у сфері банківської діяльності;
- проведення виваженої кадрової політики, зокрема у сфері оплати праці та соціального захисту працівників.

На сьогодні банки потребують створення комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки банку, яка, у свою чергу, дасть змогу банку не втратити ліквідність та платоспроможність, а також протистояти загрозам та самостійно ліквідувати наслідки їх реалізації. При цьому об'єктами захисту такої системи насамперед стають фінанси, матеріальні цінності та інформація банку.

Однією з найважливіших вимог до управління фінансово-економічною безпекою банку є співмірність витрат на забезпечення безпеки банку реальному рівню загроз. Ця вимога пов'язана з реалізацією принципу розумної достатності. З позиції кінцевої ефективності системи в рівній мірі неприпустимо економити на даному напрямі діяльності, послабляючи власну безпеку, і перебільшувати можливі загрози, здійснюючи зайві, тобто витрати, що не окупаються. Враховуючи, що керівництво служби безпеки з очевидних причин схильне саме до завищення рівня потенційних загроз, для дотримання цієї вимоги бажане залучення незалежних експертів в особі співробітників державних правоохоронних органів або приватних охоронних структур.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, ознакою збереження фінансово-економічної безпеки банку є контроль і балансування прибутків і витрат економічної системи, що виражається у підтримці постійної фінансової рівноваги між надходженнями та видатками банку, іншими словами, у підтримці ліквідності. При цьому на збереження фінансово-економічної безпеки банку чинять значний вплив такі чинники: кваліфікація облікового і фінансово-економічного персоналу; кваліфікація і навички вищого керівництва банку; юридичне забезпечення і експертиза договорів і контактів банку; ефективність системи внутрішнього контролю; касова, податкова і платіжна дисципліна; збутова і маркетингова стратегія банку.

Список використаних джерел

1. Адаменко С. І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України / С. І. Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004 – № 4. – С. 48–52.
2. Постанова Правління НБУ № 368, «Про регулювання діяльності банків України».
3. Зубок М.І. Безпека банків/ М.І. Зубок – К., 2002. – 306 с.
4. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П. А. Герасимов // Банковские услуги. – 2006. – № 4. – С. 20–30.
5. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118–124.
6. Артеменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности: дис. канд. экон. наук. / Д. А. Артеменко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 172 с.
7. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економічне прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7 – 32.

References

1. Adamenko, S. I. (2004). Characteristics and classification of threats in the banking system of Ukraine. *Strategichna panorama*, 4, 48-52.
2. The National Bank of Ukraine (1999). Decree «On regulation of banks Ukraine».
3. Zubok, M. I. (2002). Bezpeka bankiv. Kyiv: Istyna.
4. Gerasimov, P. A. (2006). The economic security of a bank: a conceptual approach. *Bankovskie usluzhi*, 4, 20-30.
5. Hytrin, O. I. (2004). The financial security of commercial banks. *Finansy Ukrai 'ny*, 11, 118–124.
6. Artemenko, D. A. (1999). "Mehanizm obespechenija finansovoj bezopasnosti bankovskoj dejatel'nosti" Ph.D. Thesis. Rostov-na-Donu, Russian Federation.
7. Baranovs'kyj, O. I. (2006). Banking security: the problem of measurement. *Ekonomichne prognozuvannja*, 1, 7-32.

SHCHERBATYH Denys Volodymyrovych,

PhD (Economics), Assistant professor, Department of Finance and Accounting,
"European University", Cherkasy

SHPILEVYI Bogdan Viktorovych,

PhD student, Department of Finance,
"European University", Kyiv

APPROACHES AND THREATS TO THE FORMATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS

Abstract. Introduction. Before the banking system now is the goal to achieve financial stability of individual banks and to guarantee financial security of the system as a whole. The impact of factors of the global financial crisis and of the threats of internal nature determine urgency of solving the problem of providing financial and economic security of banks that will allow to make preventive actions and to minimize the negative effects of the crisis in the banking system of Ukraine. **Purpose.** The purpose of the article is to identify the main threats and approaches to the formation of financial and economic security of banking institutions. **Methods.** Method of theoretical generalization, formal-logical, monographic and comparative methods; expert and analytical methods. **Results.** The article investigates the modern approaches of forming financial and economic security of banking institutions. The main internal and external threats of the banking financial and economic security are emphasized. **Originality.** The key characteristics of the financial safety of banks are shown. It was established that the financial security depends on bank's stability and the stability of financial condition, the degree of efficiency of financial and economic activities, the level of control over external and internal risks, the level of capital adequacy; level of protection of interests of shareholders. The basic strategic measures to limit the negative impact of threats on the state of the banking institutions are offered. **Conclusion.** An indication of preserving financial and economic security of the bank is to control and balancing income and expenditure of the economic system, resulting in the maintenance of constant financial equilibrium between revenues and expenditures of the bank, in other words, maintaining liquidity. On the preservation of financial and economic security of the bank exert considerable influence such factors as: qualifications of an economic, financial and personnel qualifications and skills of senior management; legal support and reviewing contracts and contact the bank; effectiveness of internal controls; cash, tax and payment discipline; sales and marketing strategy of the bank.

Key words: financial security of banks; economic security of banking institutions; the security of the banking system; internal threats; external threats.

Одержано редакцією: 21.01.2016
Прийнято до публікації: 27.01.2016

ЗМІСТ

Андрієнко В. М., Кобко Р. В. Управління загрозами в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності	3
Білик В. В. Форми і методи стратегічної дії на управління інноваційними системами підприємства.....	9
Васенко В. К. Тіньова економіка України та шляхи її детінізації.....	15
Горячківська І. В. Теоретичні підходи до трактування поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання	24
Занора В. О. Управління кадрами: методичний інструментарій оцінювання управлінців промислових підприємств.....	31
Захаров О. І. Синергетичний ефект в системі економічної безпеки підприємства	38
Зачосова Н. В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ.....	45
Кавун С. В. Застосування теорії графів у задачах комунікаційного менеджменту	55
Кирилюк І. М. Шляхи нарощування пропозиції вітчизняної продукції тваринництва та підвищення її якості	67
Котетунов В. Ю. Управління ризиками в проєктах	75
Куриліна О. В. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки держави.....	82
Куценко Д. М. Юридичні особливості використання корпоративних прав у якості застави: загрози для кредиторів	87
Мойсієнко А. В. Управління загрозами економічній безпеці підприємств готельно-ресторанного бізнесу	95
Польова Н. М. Підходи до стратегічного управління машинобудівними підприємствами	99
Січиокно Г. Б. Інноваційні підходи до побудови служби економічної безпеки підприємств.....	104
Трухан О. В. Ринок праці як інститут соціалізації	112
Тулуб О. М. Концептуальні підходи до трактування категорії «невизначеність» в системі економічної безпеки виробничих підприємств	120
Фурман В. М. Щодо стабілізації банківської системи та валютного курсу	127
Чапліна А. С. Фінансове забезпечення системи вищої освіти в сучасних умовах	131
Шикова О. М. Модулювання системи економічної безпеки	137
Щербатих Д. В., Шпильовий Б. В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ	141

CONTENTS

Andrienko V. M., Kobko R. V. Threat management in the economic security system of business entities	3
Bilyk V. V. Forms and methods of strategic actions for the management of innovative enterprise systems	9
Vasenko V. X. Ukraine shadow economy and ways of its deshadowing	15
Horyachkivska I. V. Theoretical approaches to the interpretation of the concept of information-analytical support of economic security of the business entities	24
Zanora V. O. Personnel management: methodical instruments of evaluation industrial enterprises managers	31
Zakharov O. I. Synergetic effect in economic security system of enterprise	38
Zachosova N. V. Theoretical and methodological framework for designing financial institutions economic security system.....	45
Kavun S. V. Use graph theory in problems of communication management.....	55
Kyryliuk I. M. Ways of increasing domestic livestock supply and improving its quality.....	67
Kotetunov V. Yu. Risk management in projects	75
Kurylina O. V. Theory of economic security of the state.....	82
Kutsenko D. M. Legal features of corporate rights use as loan secured: threats to creditors.....	87
Moisiienko A. V. Threats to economic security business hotel and restaurant business management.....	95
Polyova N. M. The approaches to the strategic management of machine-building enterprises	99
Sichyokno G. B. Innovative approaches to construction of economic security service of the enterprises	104
Truhan O. V. The labor market as an institution of socialization	112
Tulub O. M. Conceptual approaches to interpretation of the category of "uncertainty" in the economic safety industrial enterprises	120
Furman V. M. As for stabilization of the banking system and the exchange rate	127
Chaplina A. S. Financial provision for higher education system in modern conditions	131
Shikova O. M. Modulation of economic security system.....	137
Shcherbatyh D. V., Shpilevyi B. V. Approaches and threats to the formation of financial and economic security of banking institutions.....	141

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія економічні науки
№ 1. 2016

Відповідальний за випуск
Мігус І. П.

Відповідальний секретар
Мірошник В. В.

Комп'ютерна верстка
Любченко Л. Г.

Підписано до друку 12.02.2016 р. Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № 6012

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.